

જરથોસતી ધરમની મોતેબરી

અથવા

પેગંમબર જરથોસત અને તેની દોન વીશે જુદા જુદા
વીદવાંનોએ આપેલાં મતો.

[આપની બીજી.]

(૧૬૫૬ જુદા જુદા પુસ્તકો ઉપરથી સંગ્રહ કરીને)

દ્વિતીય ભાગ

અરથદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દ્વારા

પ્રેસ

મુંબઈ પબ્લિશર્સ, ૧૨૬૦-૧૨૬૧ નાના માર્ગે આલેખાવાના કરતા

મુંબઈ મધ્ય:

ધાર્મિકતાવ ઉપર નાખર ૮૭૨ નાના માર્ગેમાં

મુંબઈ વસ્ત્રમાંના છાપાખાનામાં

મુંબઈમાં હોશ મુજબ જાણીને છાપેલાં છે.

પ્રથમજી સને ૧૨૬૦-૧૨૬૧ નાના માર્ગેમાં

કીર્તિ આલેખાવાના કરતા

૪૬૫૯

જરથોસતી ધરમની મોતેબરી

અથવા

પેગંમબર જરથોસત અને તેની દીન વીશે જુદા જુદા
વીદવાનોએ આપેલાં મતો.

[આવૃત્તી બીજી.]

(જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી સંગ્રહ કરીને)

લખનાર

એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી
તે

પ્રાન્સની પધરાંમણી, દાદગાહે નોશિરવાંન તથા પુરાતત્ત્વ આતથંજ્યાનાંના કરતા.

મુંબઈ મધે:

ધોનીતલાવ ઉપર નંબર ૮૭૨ વાલાં મકાંનમાં

મુંબઈ વરતમાંન છાપાખાનામાં

મંનચેરજી હોશંગજી જાગોસે છાપેજ છે.

પ્રગટકરદી સને ૧૨૬૦—ઈસવી સને ૧૮૯૧.

કીંમત આના ૬.

પેગંમખર જરથોસ્ત વીશે અવસ્તામાં આવેલી સ્તુતિ.

અવસ્તા.

૧. સુતો. ઓર્યેન. વએજહિ. તુમ જરથુશ્ત્ર.

(ધજ. હા. ૯. ૧૪. વે. જ. તે. પાને ૨૬.)

૨. ચેહેજાંથએચ. વખએચ. ઉર્વાજ્ઞન. આપો. ઉર્વરાએસચ. ચેહેજાંથએચ. વખએચ ઉખીન આપો ઉર્વરાએસચ. ચેહેજાંથએચ. વખએચ. ઉશ્તતાતેમ. નિઝવંત-વીસ્પાઝો સ્પેન્તો-દાતાઓદામાંન.

(જરથુશ્ત્રીન, હા. ૨૩. વે. જ. તે. પાને ૨૩૬.)

૩. ઉસ્ત. તે. અપવતહિ. પોર-વચાંમ. ઓરજુધનાંમ. ઉસ્ત. તે. નાધરિ. પધરિ. કાસ. ઓરજુધેમ. પોરસહિ. વાઝેમ.

(ધજ. હા. ૯. ૨૫. વે. જ. તે. પાને ૨૮.)

અરથ.

૧. ધરિંનવેજમાં વખાણાયેલા તું છે અએ જરથોસ્ત !

૨. જેહના જનમવા (સીખવવા) તથા વધવામાં (ખાલવામાં) પાણી તથા ઓર-વરો ખુશહાલ થયાં, જેહના જનમવા તથા વધવામાં પાણી તથા ઓરવરો ઉગયાં, જેહના જનમવા તથા વધવામાં બીજી તમામ સપેનતોમીનાના કાએદાવાલી પેદાએશો આખાદીની કુવા ચાહી.

૩. શુકરાના તાહરે વાસતે કે તું રાસત ખોલેલા સખુનોના પુરા વચન સીખવે છે, શુકરાના તાહરે વાસતે કે તું રાસત ખોલેલા સખુનને આડા સવાલે કરી પુછતો નથી. (ઇઆને કે રાસત સખુનોને જે રીતે સમજવા જોઈએ તેજ રીતે તું સમજવે છે, આડી અડાડી વાત લાવાને તેને ગુચવાવી નાખતો નથી.)

અરપણ પત્ર.

(અરવલ કાવશાલ એલલલ કાંગાની ખોરદેહ અવશતાની સીલ આવૃત્તી ઉપરથી.)

એવેસરૂથરેમ ગહેના અવસતાના અરથ—અણા નારી (જે) વધારે નેક મનશનીવાલી,
વધારે નેક ગવશનીવાલી, વધારે નેક કુનશનીવાલી, પુરતી રીતે (તથા) સારી
રીતે શીખેલી, પોતાના ખાવંદને તાબેદાર (તથા) માચ્યું બોલનારી (તથા) જે
(નારી) સપંદારમદ (અમશાસપંદ) ના જેવી, તથા, અએ હેધરમજદ!
તારા જે (ખીખ) નારી શીકલના પ્રેશતાના જેવી (એ ખચી
સીશત ધરાવનારી નારીને) હમો વખાણીએ છીએ.

ઉપર વરણવેલી, અવસતામાં વખાણેલી જેવી, જે બે મુંબઘની પાકબદ,
હીંમતવાંન જવાંન જરથોસતી નારીઓ.

બાઈ બચુબાઈ અરદેશર ગોદરેજ

અને

બાઈ પીરોજબાઈ રોરાબલ કામદીન

એ વો એ

મુંબઘની યુનીવરસીટીની જોડેના રાજબાઈ ટાવર ઉપરથી પોતાની
પાક દામન જલવવાને ખાતર

રોજ ૧૧ મો માહા ૮ મો શેહેનશાહી સને ૧૨૬૦ યઝદેઝરદી,
તાં ૨૫ મી એપરેલ સને ૧૮૯૧ ને દીને

પોતાના પવીતર પરાંણ બોલેઆ

તે મરહુમ બાઈબોની નેક નઈએતની

યા દ ગા રી માં

આ “જરથોસતી ધરમની મોતેબરી”ની નાહાની કેતાબ
તેમનાં પાક રૂહેને અરપણ કરી છે.

સર જમશેદજી જીજીભાઈ ટરાંનસલેશન ફંડના ટરસટી શાહેબોએ આ ચોપડીને આપેલી મદદ.

(હમોએ લખેલાં પત્રની નકલ)

મુંબઈ તારીખ ૨૩ મી જુલાઈ ૧૮૯૧

નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ ટરાંનસલેશન ફંડના ટરસટી શાહેબો.....જેગ.

શાહેબો—અમોએ “જરથોસ્તી ધરમની મોતેખરી” નામની એક નાહાની કેતાબ બનાવી છે તેનો એક નમુનો આ સાથે મોકલેલો છે. એ ચોપડી આપણા જરથોસ્તી ધરમને લગતી ઘણી ઉપીઓગી છે, કેમકે આપણા ધરમ અને પેગંમબર શાહેબને વીશ પારકા ધરમ વાલા એટલેકે યુરોપીઅનો, મુસલમાનો, હીંદુઆ વીગેરે કેવાં ઝરમ મત આપી ગયા છે તે શરે વીધવાંનોનાં મતોનો સંગરહ છે, તે તે નાહાનાં મોટાં જરથોસ્તીઓએ વાંચી અભીપાસ કરવા જેવો છે.

એટલા માટે હું અરજ કરું છું કે એવી શરશ ચોપડીની કેટલીક નકલો આપ શાહેબો ઉપનાં ફંડ ખાતેથી ખરીદીને એવાં કાંમને આસરે આપશો. તમો શાહેબો જે સારી સંખ્યાની નકલ ખરીદશો તે માટે એ ચોપડીમાં તમો શાહેબોથી મદદ મલી છે તેનો ધ્યારો છાપી જણાવતો હમારો વીચાર છે. તેથી મહેરખાંતી કરી એનો ખુશી ભરેલો જવાબ લખી વાલશો. એજ અરજ.

લાં દુવાગીર શેવક,

એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડીની

પઞ્જાંપનાહ બાદ કબુલ રાખજો.

—:0:—

(ઉપનાં પત્રનાં જવાબની નકલ.)

સંને ૧૮૯૧ નો નંબર ૩૦૭.

**પારસી પંચાએતનાં ધરમખાતાંઓના ફંડ તથા મીલકતોનું
ટરસટ ખાતું.**

મુંબઈ, હોરનબી-રોડ-નંબર ૧૩૧.

તાં ૨૯ મી જુલાઈ સને ૧૮૯૧.

એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી.....જેગ.

જત ચાલતા માસની તાં ૨૩ મીનો તમારો પત્ર, પારસી પંચાએતનાં ધરમખાતાંઓનાં ફંડ તથા મીલકતોના ટરસટી શાહેબો આગલ રજુ કીધો હતો, અને તેના જવાબમાં હું લખી જણાવું છું કે, તમોએ છપાવી પ્રગટ કીધેલી “જરથોસ્તી ધરમની મોતેખરી” નામની ચોપડીની બીજી આવૃત્તીની (૧૨૫) અંકે એકસોને પચીસ નકલો, દર છ આના લેખેની કીમતે, સર જમશેદજી જીજીભાઈ ટરાંનસલેશન ફંડખાતાંને હીશાબે ખરીદ કરવાનો એ સાહેબોએ ફરાવ કીધો છે તે જણજો.

લાં સેવક નશરવાંનજ બેહરાંમજ

સેક્રેટરી.

ઉપલી મદદને માટે ટરસટી શાહેબોનો આએ જોગવાઈએ અમો જાહેર ઉપકાર માનીએ છીએ.

લાં એં દાં ખં દોરડી.

દી બા ચો.

અશો અહુરમઝદ શાહેબ ને બંધે દુનીયાંની કલ હસતીના પીતા છે, તેનું પરથમ મુખારક નામ યાદ કરવા પછી, અશો સપેતમાન નરથોસત ને એક માહા પ્રતાપી બુધીવંત પેગંમબર થઈ ગયો છે, અને ને પેગંમબર આ દુનીયાંમાં બ્રુત પરસતી જેહેવી ખરાબ સકતીવાલી રસમની પરસતેસ કરનારાઓને વાલીને એક ખરા નીરમલ ખોદાની પરસતેસ કરવાના ભલા મારગ ઉપર પોતાના ટોલાના લોકોને મેલી ગીઓ છે તેવા માહતમાં નરનાં પવીતર રૂહ ઉપર શદા હજરો હજર દરદ અને આફરીન કરવા બાદ, વાંચનારા દાનેસમંદ શાહેબો આગલ આ રેશાલો લખવાના કારણમાં ખોલાશો કરવાની રજ લેઈ છું કે આપણે પુરાતમ માનદીયસની નરથોસતી ધરમ કે ને આ દુનયાંમાં હજરો વરસ અગાઉના જાહેર થાએલો છે, અને ને વીશે પરકોમનાં નામકીત વીદવાન ગરંથકારો અને પુરાતન વખતમાં થઈ ગયલા નામોઆ ફીલસુફી વતીક પોતાની શોષો ઉપરથી વખાણુ કરી ગયા છે, તેવો પુરાતમ નીતીવંત ધરમ આપણે નરથોસતીઓ પાલીએ છીએ, અને તે માટે આપણે ખરાજ ભાયગશાલી ગણાઈએ છીએ. અસો નરથોસત અને તેના આવા માહાભારત માનદીયસની ધરમ વીશે પરકોમના કાબેલ વીદવાનો અવલથીજ શું મત ધરાવી ગયા છે અથવા હાલ ધરાવતા જાય છે તે આપણુ નરથોસતીઓને જાણુ ઘણું અગતનું છે. એ વીશેનાં વીચારો આજ ઘણુંક થયેઈ માહારા મન ઉપર આવેઆ કરતા હતા તેથી તે વીશેની ખોલ કરવાનું મેં સહર કરેઈ હતું અને જેહારે માહારા મોખેદીના ધંધામાંથી મને ફરશુદ મલતી તેહારે ઉપલી બાબદને મલતી વીગતોને લગતાં પુસતકોમાં હું ખોલ કરતો હતો. તેમ કરતાં ઘણીક મેહનત કરવા પછી આ રેસાલો તદયાર કરવામાં આવેઆ છે અને તેને જુદા જુદા તરણુ ભાગોમાં વેહેંચી નાખી છાપી પરગટ કીધા છે. એ ફક્ત એક અથોરનાન તરીકે માહરી નાકેસ સકતી પરમાણુ ને ફરજથી હું બંધા એલોહું તે પરમાણુ માહારા પુરાતમ પીઆરા ધરમની શેવા આ સાથે બીજી વેલા બજવેલી હું સમજું છું. બીજવારની એટલા માટે કહું છું કે મેં એકવાર આગલ “પુરાતમ આતશખાના” નામનો રેસાલો બનાવેઆ હતો, તે માહારા કદરદાંન વાંચનારાઓને યાદ હશે. તેની તરીજ આવરૂતી કાહાડી હતી, તેમાં મને જોઈતી મદદ અને ફતેહ મલીઆથી તથા તે માહારા હમદીન ભાઈઓને શારી રવેશે પરીદ પડે આથી આ બીજવારની કોશશ કરવાની મને હીંમત થાઈ છે. બીજું આ રેશાલામાં પરકોમના વીદવાનોએ અસો નરથોસત અને તેના સથાપેલા માનદીયસની ધરમ

વીશે જે ઉમદાં મતો આપેલાં શમાવેઆમાં આવેઆં છે તેમાં કેટલાંક એવાંતો મોતે-
બરછે કે તે વાંચીઆથી માહારા હમદીન ભાઇઓનાં હાથડાં હરખાયા વગર રહેશે
નહીં એવી ઉમેદ રાખવામાં આવે છે.

આ રેસાલો અતરે પરગટ થતાં જોરાસદરીઅન કાલેનડરના યજ્ઞદેજરદી સને
૧૨૫૮ નાં અંકમાં પેહેલીવાર છપાઇ ચુકો છે અને તે પછેનાં છુટાં ચોપાનીયાં પેહે
લીવાર તેજ વરસમાં છાપી પરગટ કીધાં હતાં, તે ખપી ગયાથી આ તેની બીજી
આવૃત્તી છપાઇછે, અને તેમાં કેટલાંક ભાગોનો ફરફાર ને શુધારો કીધો છે, તેથી એવી
આશા રાખીઆમાં આવે છે કે જરથોસ્તી કોમનાં શાહેઓ તરફથી એને જોઇતો ઘ-
ટો આશરો મલેઆ વના રહેશે નહીં.

આએ રેસાલો લખતાં જે જે પુસ્તકોની મદદ લેવામાં આવી છે તેનાં નામની
ટીપ નીચે આપી છે :—

તવારીએ કદીમ ઇરાન, તવારીએ સાસાનીયાન, તારીએ જરથોસ્તી, તાલીમે જરથોસ્તી,
તજકરતોલ હોકમા, તવારીએ મલુકે તવાયફે જરથોસ્તીઆં, ચુંદી કાહડેલાં લખાંણો—પુસ્તક
૧ છું તથા ૨ જુ, જરથોસ્ત નામું શેક ખ. ૩. કાંમાજવાહુ, જરથોસ્તી ધરમ વીશે રેસા
લો, હેવાલે ઝંદ અવસતા, દીને માજદીયસની, આધને દીનબેહ માજદીયસની, હેકાએતે દીને
જરથોસ્તી, ફરમાને જરથોસ્ત, ઇરાનની તવારીખ, દબેસતાંન, દસાતીર, યુલજરે નરીએત,
તકવીએતે દીને માજદીયસની, નરમકાવ્ય, જરથોસ્તી અબીયાસના આકો, પારસી પ્રકાશના આકો,
પારસી મીતરના આકો, જગત મીતરના આકો, નુરેએજમના આકો, ગણીયાન વરધકના આકો,
ખાંમદાદનાં આકો, કરનખ ઓલકાતુ જરથોસ્તી ધરમ જાપર કીવેલુ બાશાંન, રાહનો માએ
માજદીયસનાનાં આકો, પારસીઓના વારસા હીસા તથા લંગન તલાકતુ પુસ્તક, મુંબહ
અમાઆરની શાહલો, મુંબહના આજુકની શાહલો, મુંબહનેાં જમે જમસેદની શાહલો, અખખારે
સોદાગરની શાહલો, રાસત ગોશ્તારની શાહલો, સુવં દએની શાહલો, સતીઅ મીતરની શાહલો,
અયસરે હીન્દની શાહલો, બરમ મીતરની શાહલો, યજ્ઞદાં પરસતની શાહલો, સંદે રીવીયુની
શાહલો—૭૦.

રોજ ૧ લો માહા ૧૧ મો શહેનશાહી શને ૧૨૬૦.

લા. એરવદ દાદાભાઇ ખરશેદજી દોરડી.

જરથોસતી ધરમની મોતેખરી,

અથવા

પેગંમખર જરથોસત અને તેની દીન વીશે જુદા જુદા
વીદવાંનેએ આપેલાં મત.

ભાગ ૧ લો—પેગંમખર જરથોસતની તારીખમાં.

જરથોસતી ટોલાના પેગંમખર અગ્રે સપેંતમાન જરથોસતની પોતાની, તથા તેના પાક માજદીઅસનાન ધરમની તારીખમાં દુનીઆની શબ્દથી વરનના મોટા વીદવાંન અને કાબેલ શીલયુફે ઘણાં સરમ અને મોતેખર મતો આપી ગયા છે. આ વાંચવા લાયક અને જાણવા જોગ મતોનો એકંદર મંગરહ કરીને ઉપખતી કાઢાડેઆ છે ; જે હમારા તમામ જરથોસતી વાંચનારાઆને ઘણા ઉપજોગી ધારાને નીચે જણાવીએ છે :—

પેગંમખર જરથોસત શહેબ કેહ્યો “યુખીવંતો પેદા થાયો હતો તે એટલાજ ઉપરથી શબેત થાય છે કે એ પાકબદ પેગંમખરની શીશત આપણા યુદ અવસતા કલામ મધે પણ આવી છે. ૪૨વરદીન ચયતનાં ૯૪ માં ૪કરામાં આ અવસતા છે કે—“હસતા નો જતો આ-થરવ થો મુખીતામો જરથોસતરો” —એનો અરથ એમ થાય છે કે—“શુકરાના ! આપણે વાસતે એક અથોરનાન પેદા પડેઆ છે જે સપેંતમાન જરથોસત છે.”

જરથોસત જનમ પામતી વેલા હસીઆ હતો તે વીશે દેખેયતાંન કેતાખનો ખતાવનાર એમ જણાવે છે કે :—

“જે દાહાડે જરથોસત આએ આખાદી બરેલી દુનીયામાં આવીઆ તેવારે જનમ લે-તાને વાર હસીઆ અને તે વખતે જે કોઈ પાડ પડોશીની ઓરતો હાજર હતી તેપોએ તેનો હથવાનો અવાજ માંબલાઆ અને જરથોસતના બાપ પરોસમપે એ વાત જાણી પોતીકા દેઝમાં વીચારીડું જે એ છોકરો જોદાતાલાનો ચમતકાર છે. શા વાસતે જે એ છોકરો શીવાય ખીશુ કોઈ માએને પેંટ પેદા થતી વેલાય હશેડું નથી, પણ તે રદલું આવે છે. તેહેવાર પછી તે મુખા-રક ચમકાટ બરેલા છોકરાનું નામ જરથોસત રાખેડું અને જરથોસતનો જનમ થતી વેલા જે ઓરતો હાજર હતી તે મરવે જરથોસતનાં હસીયાથી અદેખાઠ કરવા લાગી અને એ હસીયાનાં મોજેજની ખખર આંલમમાં જાહેર થાઈ હતી.”

સર જાન મલકમ પોતાની ધરોન દેશની મુશાશરીવાઝાં પેહેલાં પુષતકના બાબ સાતમાંની ૩૧ મી નોટમાં જરથોસતને લગતી બાબદ જણાવતાં એ પેગંમખરને જણમ પામવાની ખીનાં એમ જણાવે છે—કે “નેકરો મેનમરના પાદશાહ “મરલીન” માશક, જરે જરથોસત જનમ પામીશે તારે તે જુલંદ અવાજથી હસી પડેઆ હતો અને તેનાં શરીરમાંથી એટલી બધીતો રોશની પરકાશી નીકળી હતી કે તેથી તમામ ઓરડો ગોપા રોશન થઈ ગયો હતો. જરથો-

સત વીશેની આ કદામ વારતા જેમ શરસી પુસતકોમાં આપણા જોવામાં આવે છે તેમ “પલીની” એ પણ પોતાના પુસતકમાં જણાવેલી છે.” ૧

ઊપલા પ્રકારમાં સર મલકમે કરેલા ધ્વજારા મુજબ “પલીની” નામનો નામીયો રૂમી શી-લશુર, જે ધી અને પેહેલી મદીમાં થઈ ગયો છે તે જરથોસતના જનમતી વપ્તતાનાં હસવા વીશે પોતાનાં “સુદરતી તવારીખ” નામના સાતમાં પુસતકમાં એમ જણાવે છે કે :—

“પેદા થતી વેલાએ જો કોઈની આદમી હસ્યો હોય તો તે માતર એખલો જરથોસતજ હતો, અને તેનું ભિશુ એવું તો જોસમામાં ધગધગતું હતું કે તેના માથાપર હાથ મુકીએ તો તરતજ ઉડી જાય, માટે તે ઉપરથી આગલ જતાં તે ધણી બુધીવાંન પુરૂશ નીકલશે એવી આગાહી જણાતી હતી.” ૨

વતી જરથોશ્ત ગોશ્વેનરીન થયો તે વીશે “પલીની” પોતાનાં અગોઆરમાં પુસતકમાં એમ જણાવી ગયો છે કે “જરથોશ્ત અન્નપરજ પાહાડનાં ગોશમાં ઓદાતાલાની મોનાજાત અને બંદગીને શરૂ વીચ વરથ વેર ચુતાયલો હતો.” ૩

“રેવરંડ અલીવર” નામનો એક કાબેજ ધરમચુર જરથોશ્ત ગોશ્વેનરીન થયો, તે જગોનાં બેઆનમાં એમ લખી જાય છે કે :—

“જરથોશ્તના જમાનામાં આખી પુરુષવીમાં જણાયલી તમામ વીદ્યા અને શીલસુશ્રી જરથોશ્ત માહીતગાર હતો, અને બોખારાના પાહાડો મધેના એક પાહાડમાં જરથોશ્તને એક ગો-લ આકાર યુશમાં એકાંતવાસ કીધો હતો. જે યુશને ખગોલ વીદ્યાને લગતી તમામ નીશાની આથી સણુગારેઓ હતો, તથા તેનાં છાપરાંના એક ભાગમાં જહવેર રૂપમાં શુરજને ચીતારીઓ હતો, અને દુનીઆના ચાર જમાનાઓને શુંનાં, રૂપાં, પીત્તલ અને લોઢાંની તરેવાર નીશાની આમાં ચીતારીઓ હતા.”

જરથોશ્ત ગોશ્વેનરીન થયો તે વીશે “બીજી તવારીખના પુસતકોમાં એમ જણાવીજાહે કે :—

“ધરાંન દેશની પુરવ દીમાએ સજસથાંનનો મુલક આવેલો, તેને અવસતામાં “વેએકેરત” કરીને કહે છે. આગલા પુતાની લોકો એ દેશને “દરાનજીયાના” કરી કહેતા હતા. શરસી ભા-શમાં એને “નીમરજ” ના નામથી જણાવેલો છે. એ મુલકમાં દરેગા નદીની પડોશમાં “ઉ-શીદરન” નામનો પાહાડ આવેલો છે, તે પેહેલવીમાં “દુશદાથતર” ને નામે ઓળખાય છે, તે બોલનો અર્થ “હોશ-હોશીયારી” રાખનાર કરી થાય છે, એવું એ નામ એટલા માટે આ-પનામાં આવેલું છે કે એ પાહાડ ઉપરથી અશ્વ જરથોસતે આશમાનની હોશ મલતી હતી, ચાને એ પાહાડ ઉપર અશ્વ જરથોશ્ત ચાહેબને રાદાર અદુરમજદ માથે દીનની બામદમાં વાત ચીત થઈ હતી, અને એ પાહાડ ઉપરથી જરથોશ્તને પવીતર નુશકો મલીઆં હતાં—યજ્ઞ-નેના પેહેલા હામાં જરથોશ્તી દીનના પુશતકોને ચાદ કીધા પછી, એ પાહાડને ચાદ કીધો છે.”

ઉપલી બાબદ વીશે બીજા વીદ્યાંન લખનારાઓ એમ કહે છે કે જરથોશ્તે “અશનવત”

૧. જરથોસત કયા દેશમાં જનમેલો હતો તે વીશે વીદ્યાંનોની શોધ પરમાણુ ઇરાંન દેશમાં “જબર” નામના પાહાડમાંથી વેહેતો “દરજ” નામનો નદીને કાનારે આવેલાં “રેએ” શહેરમાં પારસસપના ઘેરમાં રોજ દેશ ને માહા ૧ લાને દીને બામદાઈ જનમ પામેલો હતો.

૨. પક્ષીનીનું મરણ ઇરાંની સને જહમાં નેપલસ શહેરની પડોશમાં આવેલો વીસુવીસ નામનો ખલતો પાહાડ ફાનવાની આકૃત વેલા કુખીઆરોઆનું કુખ તાલવાની કોશો કરતાં પેલાખલતા અને ગંધકનાં પાહાડથી યુગરાઈ મરણ પામેલો હતો.

૩. પેગંમખર જરથોશ્તનો જનમ આચબા ભરેલી રીતે થયા પછે, એ પેગંમખર વીશે હેતુ કેહેવામાં આવે છે કે પોતાની પાકીજી પહરેજગારી વધારવા શરૂ તથા તે પાક પેદા કરનાર પરવરદેગારની શાનચુખ પોહાંચી પોતાનું ગનેઆન પ્રખત કરવા માટે એ પેગંમખર કેટલોક મુદતવેર એક ઊંચા પાહાડ ઉપર એકાંત બાઈ વસીએ હતો કે જેમ (રીયાજત વીગેરે) કરવાનો અશક્ત ઇરાંની લોકોમાં રેવાજ હતો, એ વીરોના વધુ રાખણ બીજા લખનારાઓની બોલો થયા છે, જે આમલ વાંચતાં માક્ષમ પડે.

નામના પાહાડ ઉપર સોઆજત કરી હતી, ચાને ખાદા સાથે પુરશીય પાશાખ એટલે વાતચીત કીધી હતી. એ પાહાડ આજરખાએજન શહેરમાં આવેલો છે, અને જરથોશતનો જનમ રએ શહેરમાં થયો હતો. તે રએ શહેરખી એજ આજર ખાએજનની નજદીકમાં આવેલું હતું.

“ડીથેકરીસામટ” નામનો એક વીદવાંન પોતાના પુસતકમાં જરથોશતની પાકીનેહ-૫૬-જેજગારી વીથે એમ લખી ગયો છે કે:—

“જરથોશત પોતાની પાકીજગી અને પહેરજગારી બચાવવા શરૂ એકાંત જગામાં લોકોથી દુર રહેઓ હતો” (ચાને ગોશેનશીન થયો હતો)

જગત પરસીય સાએર શીરદાસી જે ઇશવી ૯૪૬ નાં વરસમાં ખુરાશાનના તાખાના “તુસ” શહેરની પડોસમાં રીજવાંન ગાંમમાં જનમેઓ હતો, અને જેના બાપનું નામ અમદ કરી હતું તે એક મેટિા જગીરદાર હતો. શીરદાસીનું અસલ નામ અબદુલ કાસમ મનશુર કરીને હતું. પાછલવી તેને શીરદાસીનો ખેતાય મલયો હતો. ઇશવી સને ૧૦૨૨ માં વરસમાં ૭૫) વરસ ને ૧૦) મહીનાંની ઝામરે તે મરણ પામયો હતો, તેણે જે પારસી શહેનશાહોનું શાહનામું રચેજ છે તેમાં એક જગોએ જરથોશત પેગંમખર અને જરથોશતી ધરમનાં બાપમાં કેટલાક શરસી બેતો બતાવેઆ છે, તેનો યુજરાતી અરથ નીચે મુજબ છે :—

“પાદશાહ યુસતાશપના વખામાં એક પાક મરદ પેદા થયો, અને તે મુખારક કદમનાં મરદનું નામ જરથોશત કરીને હતું, અને તે સદાકાળ બદકરણીનાં હેરેમન (ખુરી કરણીનાં માણસો) ને તોડનારો હતો તથા હેરેમન જે ખાદાતાલા શાયે દુગમન છે, તે જરથોશતનો પણ દુશમન છે. તે જરથોશત પાદશાહ યુસતાશપની દરબારમાં આવીઓ અને પાદશાહ યુસતાશપને કહેતા લાગયો કે હું ખાદા તરફનો પેગંમખર છું, અને તુંને પાક ખાદાતાલાની તરફ રાદાનો બતનાવનાર છું. તે જરથોશતના હાથમાં આતશનું એક ધુપદાંન હતું, તેને માટે જરથોશત કહેવા લાગયો કે હું બેહેમતમાંથી એ ખુશી શાય લાવીઓ છું. ૧ તે આતશનું નામ આતશ મેહેર ખુરજન કરીને હતું, તે આતશ ધુમાડા વગરનો હતો, તથા તે કાઠી યા ખુશબો મેલયા વીના હમેશાં રાશન રહેતો હતો, તે વીથે જરથોશત એમ કહેવા લાગયો કે, પાક ખાદાતાલાએ મને એમ કહ્યું હતું કે તું એ આતશના કેબલાને કચ્ચલ કર, તથા આશ-માન અને જમીનનાં દરમયાનમાં એની તું જાલવની કર, કાંચકે પાંણી તથા આક વગર મેં એને રાશન નુરથી પેદા કીધો છે. એટલા માટે તું સારી પેઠે જો કે મેં એને શીરીતે અજ-મતી કીધો છે, અને તું ચાકસાઇ કરીને જોકે એ રવેશનો નુરી આતશ કોણથી બની શકેચ, મગર હું જે દુનીઆનો પેદા કરનાર છું, તે હું એજ એને આવો ચમતકાર ભરેલો ઉતપન કીધો છે. જેઆરે તું પુરતી ચાકસાઇ કરી જાણે કે મેંજ એ આતશને પેદા કીધો છે, તથારે તો તુંએ મને દુનીઆનો પેદાનો કરનાર કરી બોલાવવો જોઇએ. જેઆરે પાદશાહ યુસતાસપે જરથોશતથી બલી દીનની તમામ વાતો સાંભલી તેઆરે તે બેહેતર અને નેકતર ખાદાની દીનને કચ્ચલ કીધી, તથા તેજ માશક દરેક દેશના સરદારો, પાદશાહો, વડાઓ, દાનાઓ, સુરા ઓ તથા તમામ લોકો ઉપર એ બલી દીનમાં આવવા માટેનાં ધરમાનો મોકલીયાં, અને એ તમામ લોકો પાદશાહ યુસતાસપની દરબારમાં આવેઆ, તથા કમર ઉપર કુમતીઓ બાંધીને દીનમાં આવેઆ, તથા તે પછી ખાદાઇ ચમતકાર જાહેર થયો (ચાને આ દુનીઆમાં માજ-દીયસતી દીન જાહેર થઇ,) અને ખુરા લોકોના દેલમાંથી બદ અને ખુડા વીચારો નીકલી ગયા, તથા ખુતપરમતી નાખુદ થઇ, અને ખાદાને માનવાના મારગ ઉપર શરવે કોઈશમેલ થયા.

૧ આતશ વીથે કદીમ યુનાનીઓમાં પણ એક એવી દંત કથા ચાલતી હતી કે આમલ દુનીયામાં આતશ હતો નહીં, તેને “પરોખીયુશ” નામના કેવે બેહેમતમાંથી ચોરી લાવી આ પરમતીમાં આપીયો હતો

તેમજ જરથોસ્ત્રી મહાજ્ઞા અને પાદશાહા યુગતામપના અદ્વલ ઇનશાસ્ત્રી દુનીયાં એકદમ આપાદ થઈ, તથા બુધીમાન અને માની લોકોના દેહ તે દીન તથા ઇનશાસ્ત્રી ખુશાલ થયાં.”

“કાજી નસરુદીન બીજવી” નામના એક મુસલમાન ગરંથકારે હીજરી શને ૧૭૪ ના શાલમાં બનાવેલાં “નીજમ અલતવારીખ” નામના પોતાના એક પુસ્તકમાં પાદશાહા યુગ-સપના વખતમાં જરથોસ્ત્ર પેગંમબરે માજદીયશની ધરમ જાહેર કીધી તે બાબદમાં લખેજે છે કે:-

“જેઆરે ઇરાંનમાં પાદશાહ યુગતામપની પાદશાહી થઈ, તેઆરે જરથોસ્ત્ર માજદીય-શની ધરમ લાવેઆ, અને દુનીયાંનાં લોકોને તે ધરમ કબુલ રાખવાને પાકાર કીધા. (યાને મજદીયશની દીન જાહેર કીધી) જરથોસ્ત્ર ઇઅશતેખરની પડોશમાં “નર્સીસટ” નામના પાદાહ ઉપર રહેલો હતો. જે વેલા પાદશાહ યુગતામપે જરથોસ્ત્રનો ધરમ કબુલ કીધો તે વેલા તે પાદશાહ ઇઅશતેખરમાં આવેઆ, અને તેવાનાં પાદાહ ઉપર જઈરહયો, અને અંદ અવ-સતાનાં પુસતકો વાંચવા માંડયાં, તથા આતશખાનાંઓ બાંધવાનો હુકમ કીધો.”

માનવી ગયાસુદીન બીન મોલવી જલાલુદીન નામના રામપુર શહેરના એક રહેવાસી ગરંથકારે ઈ. સ. ૧૮૨૬માં “ગયામુલ લોગાત” નામની પોતાની શરસી કેતાબમાં હજરત જરથોસ્ત્રની તારીખમાં લખેજે છે કે :-

“હજરત જરથોસ્ત્ર કે જે શાહેબે પાકને જરદસત, જરદહસત તથા જરતુસ્ત કરીને કહે છે તે મીનોચેહેર પાદશાહા કે જે ૪૨૬૦ની ઓલાદનો હતો, તેની નમજથી પેદા થયો અને એક નામીઆ, વખાણુયલા, તથા કામેલ અને શાજેલ હકીમ નામે “પ્રીયાગોરમ” નો સાગરેદ હતો. એ શાહેબે અશોએ યુગતામપ પાદશાહાના જમાનામાં પેગંમબરનો દાવો કીધો હતો, અને પારસી લોકો એ શાહેબને પોતાનો અરહક તથા રાસત પેગંમબર કરો ગણતા હતા તથા તે જે અંદની કીતાબો લાવેઆ હતો, તેને પારસી લોકો આશમાની કેતાબ કરીને કહે છે. બીજી તવારીખ લખનારાઓ હજરત જરથોસ્ત્રને “ઇબરાહીમ” કરી કહે છે. તે શાહેબે પાક બીલકુલ પર્સિયા ટકાની ઉપર કે આ પ્રાની દુનીયાંની કોઇબી ચીજ ઉપર પોતાનાં દીન લગાડતો ન હતો. તથા પોતાની મુબારક નજરમાં શુનાને એક જવ બરાબરનું બી વજન આપતો ન હતો, અને તેથી કરીને એ શાહેબને “જરદસત” કરીને કહે છે, બીજું કેટલાક મુસલમાનો હજરત જરથોસ્ત્ર ને માનતા નથી પણ “મજેલે શેહરજી” તથા અત્તલામએ સીરાજી તથા અલલામએ ફવાની તથા મીર મુદર્રદીન, અને બીજા કેટલાક ઓલમાંઓ એ હજરત જરથોસ્ત્રને હકીમે કામેલ તથા પેગંમબર કરી લખી ગયા છે. આ ઉપર લખેલી ખીના “કસદુલ

૧. ઉપલે: ગરંથકાર જે એમ લખે છે કે જરથોસ્ત્ર પીયા ગોરાસને: માગરેદ હતો તે વાત નક્કન ગલત છે, ઉલટું કેટલાક ખરીસતી વીદવાંને પીયા ગોરાસને માટે એમ લખે છે કે તે જરથોસ્ત્રનો સાગરેદ હતો, એ વીરો “નીનીયાં હાઉ” નામના એક કાબેલ વીદવાંને ઇ. સ. ૧૮૬૨ માં પોતાનાં ગરંથમાં લખેજે છે કે “પીયા ગોરાસ નામના આગલા મોટા પુનાની ફીલસુફે વઠીક પારસીઓના પેગંમબર જરથોસ્ત્રની ગાહારોતી બુજબ આલવાતું એખતોઆર કીતું હતું.” વલી “એપુલીયસ” નામનો રૂમી ગરંથકાર પણ પીયા ગોરાસને જરથોસ્ત્રનો સાગરેદ જણાવી ગયો છે. વલી “પરોડો” નામનો ગરંથકાર કે જેણે થાહુદીઓની તવારીખ બનાવી છે, તેના આર્થાં પુસતકમાં પીયા ગોરાસ જરથોસ્ત્રનો સાગરેદ હતો તે વીરો લખી ગયો છે કે “પીયા ગોરાસ પોતાના જણી હજરત જરથોસ્ત્રની પેરબી કરીને એક ગો-ક્રામાં જઈ બેઠો હતો.” (જેમ અશો જરથોસ્ત્ર પાક ખોદાતાલાની બંદગીમાં ગોસેનશીન થયો તેમ પીયા ગોરાસ પણ થયો હતો) વલી પારફરી નામનો રૂમી ફીલસુફ એમ જણાવે છે કે “કાઇઆ છનીઅશ લખે છે કે પીયા ગોરાસને બા-બીકીશનમાં જરથોસ્ત્રે શોખવેઆ હતો. વલી “સેનટકલેમેનટ” નામનો એક ગરંથકાર જે ઇશાવી શને ૨૦૬ માં એલેક ઝેનડરીઆ નામના ફીદેરમાં યઈ ગયો છે તે પોતાના પુશતકમાં પીયા ગોરાસ જરથોસ્ત્રનો ચેલો હતો તે વીરો એમ લખે છે કે “પીયા ગોરાસ અથવા ફીસા યુગસ જરથોસ્ત્રનો ચેલો હતો અને મેલઈ (મેલેદ) લોકોની સહલા લેતો હતો, “ફેલેસતાંન” વાલો લખે છે કે અસપંદીયારે જરથોસ્ત્રી દીનનો ફેલાવો કરેઆ તે વેલા પુનાન ફેશના કાબેલ ફીલસુફેએ “નીઆતુશ” નામના એક નામીયા ફીલસુફે જરથોસ્ત્ર સંગાયે રાવાલ જવાબ કરવા શાહ મેકલાઓ હતો તે જરથોસ્ત્ર બી આજેજ થઈને પાછો પોતાના દેશ ગયો હતો, એ વાત ધારવાયેલે પીયા ગોરાસને કાજી પડે છે.

લોગાત" રસીદી "જુરહાને કોટહુ" તથા "મદારહ અપ્રાજેલ" નામની કેતાઓ મળેથી લીધીછે."

"મીં જરમીઅહાલુ" નામના એક અંગરેજ વીદવાને શને ૧૮૬૨ માં છપાવેલાં પોતાનાં એક પુસ્તકમાં જરથોશ્ત વીશે એમ લખેલ છે કે :—

"આગલા જમાનામાં આએ દુનીયાંની સપાટી ઉપર જે જે પુરસ્કો સહુથી નામાકીત થઇ ગયા છે તેઓ વચે એવમ અને ગનેયાંનનાં બાબમાં સહુથી પેહલી પદવી ધરાવનારો પુરુશ તે જરથોશ્ત હતો, જેણે ગયાં ૨૪૦૦ વરસની વાતપર પોતાના માંદા અને આલેશ ધરમની નીતી લોકોને સીખાડી હતી. જેને માટે "પોરશીરીઅમ્" નામનો ગરંથપર લખી ગયો છે કે ઇરાંન દેશનો પારસી લોકોનો યુગ્તાસપ પાદશાહ ખુદ જરથોશ્તના હાથ હેઠલ શીખ્યો હતો અથવા તેના અશતકથી તેનો ધરમ બાહાલ રહેલો હતો તેથી તે પાદશાહ પોતાના મનમાં એટલીનો મોટાઇ ધરાવતો હતો કે તે પાંચ હે પોતાનાં મરણ બાદ પોતાની ધોર દોખમાં) ઉપર એ હકીકતની યાદગારી દોટરાવી રાખવાનો હુકમ કરીઓ હતો. વડી "પીયાગોરાસ" નામના આગલા મોટા દુનાની શીલસુષ વતીકે પારસીઓના એ શીલસુષ પેગંમબરની રાહ રીતી મુજબ ચાલવાનું અખતેપાર કરેલ હતું એવું કહેવામાં આવે છે."

"મોં એમ પ્રશંક" નામનો એક પ્રેમ વીદવાંન જરથોશ્ત તથા તેના ધરમ વીશેના પોતાના રેશાલામાં એમ લખે છે કે :—

અહુરમજ્દે આ દુનીયાના માણસોની રાહતુમાઈ કરવાને માટે વારાશ્વતી કેટલાક પેગંમબરોને મોકલયા, કે જેઓમાં જરથોશ્ત, કે જે દોગડો અને પુરુસપનો ખેટો થાય છે, તે મૌથી છેલો અને માહા પુરવીત હતો. માણસને સચાઈ અને જુદાઈ તથા રોસની અને અધકારથી વાકેશ કરી, તેમાંથી કોઈબી ચીજ પસંદ કરવાને તેણે (જરથોશ્તે) સમજાવ્યું શકતી આવી છે. જરથોશ્તના પુશતકો એ અમુલ ઇરાંનીઓના મનમાં સહુથી ઉમદા અને સાધારણ ચીતાર આપે છે, અને જરથોશ્તનું એવું ઇચ્છું હતું કે સઘલી પેદાયમમાંથી બદી દુર થાય, અને આં દુનીયા પેહસતની મીઠાઈની થાય. જરથોશ્તી ધરમ એક વેલા દુનીયાંના સહુથી મોટા ભાગો અને શહેરોમાં ફેલાયેલો હતો, કે જે શહેરશાહેનાં લશકરની ફાજ દશલાખ માણસો કરતાંબી વધારે હતી, અને જેઓની વચ્ચે કરોડો કરોડની હતી.

"પ્રેફેમર મેક્સ મુલર" નામના જાણીતા કવિલ અંગરેજ વીદવાંનનાં અધીપતીપણા હેઠલ "પુરવ દેશોના ધરમ પુસ્તકો" એવે નામનાં ગરંથો અંગરેજીમાં છપાવી બાહરે પાડવામાં આવ્યાં છે તેમાં પુસ્તક ૨૧ મું કે જેમાં ગાથાનો તરજુમો આપવામાં આવીઓ છે તેનો કરતા પ્રેફેમર ડાક્ટર એલ. એચ. મીલસ નામનો કાબેલ વીદવાંન છે તેને એ પુસ્તકનાં દીવાઆમાં જરથોશ્ત અને તેની દીનની તારીફ કરતાં જરથોશ્તે પોતાની માજ્દીયમની દીન રચતી વેલા તેની મુતમતતમ અને નેમો શું હતી તેવીશે એમ જણાવેલ છે કે :—

"જરથોશ્તની અમુલ યોજનાં (યાને ધરમ મથાપવા) ની મુખીય ખુબીઓ દુકમાં જણાવતાં આપણ કહીએ કે તે અને તેના માકીઓ બાદની સરવોપરી સત્તા હેઠલ એક એવી હકુમત (યાને માજ્દીયસની દીન) મથાપવાની મહેનત કરતા હતા કે જેણી પેહલી કાલજ દુઃખ ધરાવવાની તથા પરમાંણીક અને ઉપયોગી ગરીબ લોકોનું રક્ષણ કરવાની હતી તેના (યાને બાદના) તેજ અશાઈથી ભરપૂર પવીતર કાંનુન અથવા મુકતીની ગોઠવણ પરમાણે અને આબાદી અને અમરપણું આપવાનાં મુખ્ય હેતુથી એ હકુમત ચલાવવાની તેમ હતી તેના (યાને જરથોશ્તનાં) મનમાં સમાયલી બારીક સહમજ, તેનાં રચેલાં કાંનુનો ઉપરથી તેની નીતાને લગતી હાંડી "પ્રેરણા" જેટલીજ માલમ પડે છે (એની સહમજ નેકી સે શું અને બદી તે શું એ પાંખી જવાની તેનામાં જેટલી જાડી કુદરતી સહમજ હતી તેટલીજ સહમજ તેનામાં

બીજી બાબકો વીણી પણ હતી) તેની વીચાર કરવાની રીત અને તે દરસાવવાની રીત તરફ જોતાં તે આપણને અતીશય અજ્ઞાન તરફની માલમ પડે છે, તે આપણને એવાં લખાણો (અવસતાઓ) આપી ગયો છે કે જેમાં દરેક બોલ વીચારથી ભરપુર જણાય છે, તે એક હીમ તવાલો નર હતો, એ વીણી આપણને ખાતરી મળે છે, તેનામાં આશતની શામે થવાની ઉત્તમ ખાત હતી. તેના “ઝરઝદહતી” શબ્દ તેનાં કાંચો અને નેમોની તે કુંચી હતી.

પ્રોફેસર જેમસ દારમેન્ટેનર નામના કામેલ અવસતા ભાષાના વીદવાને “અવસતા ધરમની ઉત્પત્તિ” એવે નામના પોતાનાં એક રેસાલામાં જરથોશ્ટ્રી ધરમ જે અવસતાને નામે ઓલખાય છે તેનું મુત્ત શુભે યાને એ ધરમનો ફેલાવો થયો તે આગમ્ય આગલા ધરાનીઓ કયો ધરમ પાતતા હતા અને તે પછી તેમાં ફેરફાર થઈ અવસતા ધરમ કેમ ઉત્પત્ત થયો તે વીણતું એક કાબેલીયત ભરેલું લખાણ કરવા શાયે હીંદુ ધરમની પણ અવસતા શાયે કરેલી સરખામણીઓ આપવામાં આવી છે. એ લખાણોમાં જરથોશ્ટ્ર અને તેનાં માજદીયશની ધરમની બાબદ જણાવતાં ૪૦)માં ૪૪માં એમ લખે છે કે—

“મજદયસની ધરમ જરથોશ્ટ્રનો ગણાય છે એટલે કે એ ધરમ જરથોશ્ટ્ર નામે એક શખશનો રચેલો હતો, કે જે વીચારને પારસી તથા ગ્રીક હેવાલોથીજ નહીં પણ એ આપ્પા ધરમમાં જે મજબૂત એકતરપણું અને સરખાપણું જોવામાં આવે છે તેથી ટેકા મળે છે. વલી મજદીયશની ધરમમાં નીતી મંબંચી અને પૃથક વીચારો વેદીક વીચારોથી જુદા છે અને દેવ શખશનો અરથ સંસ્કરીતમાં દેવતા અને અવસતામાં ભુત; વલીદ થતો હોવાથી એવું વીચારવામાં આવતું હતું કે હીંદુઓ ઘણા દેવતાઓને માનતા હતા તેની વીરધતું કામ જરથોશ્ટ્રનું યાને ધરમનાં મંબંધમાં તેમનાથી (યાને હીંદુ સુરતી પુર્જકાથી) છુટા પડવાનું હતું. તે (જરથોશ્ટ્ર) ક્યારે થઈ ગયો તે કોઈ જાણતું નથી અને દરેક જણ સર્વ કારે છે કે પારસીઓ તથા ગ્રીકો જે કાંઈ તેને માટે કહે છે તે માત્ર દંત કથા છે કે જેમાંથી કાંઈની સંગીન તવારીખને લગતી બીના મળી શકતી નથી, મવાલ એ છે કે જરથોશ્ટ્ર પ્રેરણાના આકારમાં બદલાયેલો માણસ છે કે, માણસના આકારમાં બદલાયેલો પ્રેરણો છે? જે કોઈ શખશ આગલી યુનાની અને રૂમી તવારીખને લગતી બાબદથી મતને ચોખ્ખું રાખીને ખુદ અવસતાનું લખાણ વાચે છે તેને કસસો શક રહેતો નથી કે, મજદીયશની ધરમને લગતી દંત કથામાં જરથોશ્ટ્ર જે મીથાને ક્યમતને વખતે આહરીમનનો નાશ કરવા માટે તેને એક પુત્ર જનમવાની જોટલી અગત છે, એટલીજ અગતય ધરાવે છે. જરથોશ્ટ્રને નવી શસ્ત્રાઈ લાવનાર અને ભુલચુક દુર કરનાર તરીકે નહીં પણ દેવ દરજ્જેને શીકશત આપનાર દાખલ વરણવામાં આવેલો છે. (પિહલવાન) કેરશાશપની મીથાલે તે (જરથોશ્ટ્ર) દેવોને મારનાર છે અને તે (જરથોશ્ટ્ર) કેરેશાશપ કરતાં વધુ બલવાળ અને વધુ બાહાદુર છે; જરથોશ્ટ્ર અને એ (કેરેશાશપ)ના વચે તણવત એ છે કે જ્યારે તે (કેરેશાશપ) શાળા દુનપાને લગતાં હથી-શારોથી દેવો (યાને બદ માણસો) ને મારે છે ત્યારે તે (જરથોશ્ટ્ર) તેમને (યાને બદ માણસો) ને મુખ્ય કરી મીનોઈ હથીઆરથી અથવા બંદગીથી મારે છે. “મુખ્ય” કેહેવાનું કારણ એ છે કે, માયરવાંણી કાંઈ એકલુંજ હથચાર તેના કંત નથી, આહરીમનના હુમલાઓને તે “અહુરએ” તેને આપેલા ધર જોટલા મોટા પથથરોથી હઠાવે છે, અને ધનદર, અગતી, માર્શ અથવા થોર પોતાના દુશ્મનો શામે જે ખાણનાં પથરા ફેંકે છે તેજ ખાણમાંનાં પથરા તે બેશક હોવા જોઈએ. એ પથર જવાલા હોય છે કે જેની મારફતે ગોપા પથર મીથાલે તોશં નો દેવતા દેવો શામે પોતાની નેમ ટાંકે છે. એમના માટે તે (જરથોશ્ટ્ર) ના જનમ માટે

દરેક તોશનના દેવતાનાં જનમ મીશાલે તમામ હાડમંદ દુનીયાં પોતાનાં છુટકારા માટે ધણીજ આતુરતા અને ખુશાલી શાયે રાહ જોએ છે કારણ કે તેનો (યાને જરથોશ્તનો) જનમ એ દેવોનાં અધારાં અને વેરાંન રાજ્યની આખેરી છે.

જરથોશ્ત અહુરની પક્ષમાં રહે છે. દોજખમાંથી દેવો તેને મારી નાંખવા માટે ધસી આવે છે પણ તેના (યાને જરથોશ્તના) “ઓરેહ” થી ધાશતી ખાઈને તેઓ નાસી જાય છે. અગહરમઈનયુ પોતેજી તેની (યાને જરથોશ્તની) શરમે તે જે પથરો ફેંકે છે તેથી નહશે છે પણ જરથોશ્તનું મોટું હથીઆર તે જે ગગડાત રૂપી પથર ફેંકે છે તે કે તેની આશપાશ જે “ઓરેહ” છે તે નહીં પણ પવીતર (અવશતા) કલાંમ છે.

“રેવરેડ લાલ બેહારીડ” નામના કલકતાના એક દેશી ખરીસટી ધરમચુરએ શને ૧૮૭૫માં “બેહયુત” સોશાયટી નાંમની મંડલી આગલ પારસીઓ અને તેઓનાં ધરમની બાબત જણાં વળાં પારસીઓ એકજ બોધને માનનાર છે તે વીશે તથા જરથોશ્તની તારીખમાં એમ કહી શહમજરીજ હવું કે—

“હવે છેલ્લે માજ્દીયશનાંન અથવા જરથોશ્તી ધરમ વીશે એક બે બોલ બોલી હું” માહાર ખાશાંન સમાસ કરું છું. ડાક્ટર હાડગે પ્રતેમંદી શાય શામેત કીધું છે, અગત કરીને યજ્ઞનેના સ્ત્રી પુરાતમ ભાગ ગાયાની શાહાદતથી સંપિત કીધું છે કે, સંપીતમાન જરથોશ્તે ચોખી બોધ પરશતી દીન શીખાડી હતી. તે કેહેવા જમાનામાં થઇ ગયો તે ચોક્કસ યદુજ નથી પણ પારસીઓ કેહે છે કે તે પાહાદશાહ દારાએચ હીસતાસપનાં વખત માં થઇ ગયો છે એ બાબે હું તેઓ સાથ મલતો થતો નથી તે સંપીતમાન જરથોશ્તને ઇનિશાન જતીના બોધાઇ બસારત નહીં પાંમેલા તોપણ એક શકુથી બોટા ધરમચુર તરીકે હું ગણું છું. “બનસન” તેને હીખર લોકોના “અબરાહામ” ની મુકાબેલ સરખાવે છે તે વાજબી છે, કે જેણે (યાને જરથોશ્તે) મુરતી પુજકોની એક આખી દુનીયાંમાં ખાલેસ બોધ પરશતી આશકારા કીધી હતી. વીતવાંતો એવું કહે છે કે હાંદુ આરીઓના ઇરાંન આરીઓનાથી બાકટરીયાની સરજમીન ઉપરથી જુદા પડવાનો શમય ધરમ સંબંધી મત ફેર હતો. એ વાત જો ખરી હોયતો આ વાતમાં કાંઈજ સક નથી કે, સંપીતમાન જરથોશ્તે જે બાહાદુરીથી અને બેદહેશતપણથી પોતાની આશપાશનાં તતવોની પુજા તથા મુરતી પુજાને ધીકારી કાઢાડી અને બોધ એકજ અહુરમજ્દ જીવતો અક્કમંદ છે એ માહાભાશ રામતી જાહેર કીધા તેથીજ કરીને ઇરાંની આરીઓનો અને હાંદુ આરીઓનાં આ મતફેર પડીયો હતો.”

પ્રોફેસર પ્રેડરીક સંપીગલ નામના નામીયા જરમન વીદવાને “અવશતા અને જેની સીસ” અથવા ઇરાંનીઓનો સેમાઇટ લોકો સાથનો સંબંધ એવે નામનાં પોતાના એક રેશાલામાં એકગેમ જરથોશ્ત પેગંમબરની તારીખ અને તેણી જનમભુમીની બાબતમાં એમ જણાવે છે કે

“આપણી સોચા ઉપરથી ચોક્કસ રીતે સાબેત થયું છે કે પેગંમબર જરથોશ્તની જનમ ભુમી “બાખતરીયા” માં નહીં પણ પમચમ ઇરાંનમાં હોવી જોઇએ અને ખરખર એવું માલમ પડે છે કે, તે પેગંમબર પેહેલાં “આરા-રાતપરવત” ની નજદીક “એરાખસીસ” નદીના કીનારા આગલની પ્રલવંત જગ્યામાં જનમેયો હતો અને ઇરાંનીઓમાં સુધારાતું મુલ તે હતો. સેમાઇટ લોકોને ઇરાંની ધરમ શાયે સંબંધ છે તે વીસે વધુ તકરાર કરવાનું કારણ મને પેગંમબર જરથોશ્ત જે પદવી ધરાવે છે તેને લીધે મલે છે. કોઇપણ બીજા ધરમના સ્થાપનારની પદવી સેમેટીક વીચારને જરથોશ્તની પદવી કરતાં વધારે મલતી આવતી નથી, જે

ધણી (જરથોશ્ત) ને મુશા અને મહમદ મુવહિદ્ જોદા સાથેની મુબાકાતનું માન મલખ હજુ તે જરથોશ્ત હતો. તેણે જે અવસતા પરસાધ કરેલા છે તે તેણે (યાને જરથોશ્તને) ખુલ્લી રીતે જોદા તરફથી બોલે બોલ મલેજા જણાવે છે. ધરાનીઓનો “અહુરમઝ્દ”ની સીક્ષત હીન્દ લોકોનો “હોલાવા” અથવા ‘ઇલોહીમ’ની સીક્ષત સાથે મલતી આવે છે “હુરા”નેતું અસત “અહુ” થાય છે તેનો અરથ અશલ જંદ ભાશામાં “શહેબ” કરીને થાય છે નેતું શંકરીતમાં “આહ” એટલે હોવું કરીને થઇ શકે છે જેનો એથનેલાહી માંયનો “હમેથગીનેા છવનાર” કરીને થાય છે. જે હીન્દ ભાશાનો “હોલાવા”ને ખરાખર મલતો આવે છે. આએ બંધે પરખઓમાંથી કંઇ પરખએ સુધારાઓમાં આગેવાંની કીધી હતી તે મુકરર કરવાને આપણની હિમત ચાલતી નથી. પણ મને એવું લાગે છે કે આપણી સોધાની મારફતે તે ચોક્કસ કરવાની અની ઉપર આપણે આવશ્ય છીએ પણ જ્યાં સુધી ખોલા રોકા હરફ પુરતા ઉકલે નહીં તેમાં સુધી આપણને આગલ શોધ કરતાં અટકવું જોઇએ. હાલ તરતો આટલું જણાવવું બસ છે કે, માણસ જાતની સુધારાની શરૂઆત મુખ્યે કરી જરથોશ્ત અને તેનાં જમાનાથી થયલી છે.”

“મીઝ જોત પ્રાંતસીસ ફેરીશ એથકવાપર, એથ. આર. એથ.” નામના એક અંગ્રેજ વીદ્વાને “મી આઇનીશ” નામનું પુસ્તક અને ૧૮૩૬ નાં વરચમાં છાપી બાહર પાડીકું હતું તેમા આનાઓનો ધરમ શ્યાપનાર “કોણુપ્રયુચય” અને જરથોશ્ત સાથે મુકાબલો કરતાં જરથોસત વીથે એમ લખે છે કે—

“જરથોશ્તના જોડીદાર ધરમોદેશક દુનયામાં જોલતું ધણું થોડા અથવા નહીંજ મલયા છે કેમકે જે શીલશુરી એણે (યાને જરથોશ્તને) પોતાનાં ધરમમાં જણાવી છે, તે દરેક ધરમની છુટી છુટી શીલશુરી છે તોતણ એ શીલશુરની કોઇ એવી શી ખામી હશે, કે એના પાલનારાઓ ધણજ થોડા અથવા દુનયામાં કોઇળી નથી (!)—એ ખામી જણાતી નથી તથાં શુધી વગર વાંધે એને અચ્છો પેગંમખર કહી શું.”

“ઝેરાથટરીએનીઝમ ઈત પ્રાનશ” એવે નામનું એક પુસ્તક જે અશલ પ્રાંતય ભાશામાં હતું તે પુસ્તકને અંગરેજમાં તરજુમો થયેલો છે તેને શકે ૧૭ માં જરથોશ્તની ‘જેવખાણુ કરવામાં આવેછે, તેમાં એમ જણાવેછે કે “જરથોશ્તની માતાએ પોતાનાં દીરાને જનમ આપીઓ, તે તો ધરાની લોકોની માતા હતી; કેમકે જે જણને એક શખ્તની બાઈ તરીકે ગરજ પડી. તેને જનમ આપનાર તે પેલા ગરજહતીળી મ.એ છે. પ્રાંતયમાં જો જરથોસતના ધરમનો પ્રસાર હાલની શદી જેવોજ જો આવતી શદીઓમાં ચાલુ રહેઓ તો પ્રાંતયોનો પેગંમખર જરથોશ્ત થઇ પડશે; કેમકે તેની નીતી-તેના સુમારગો-તેની જોડી અને છુપી રહેલી શયદાકારક તેમા મારસેક્સ અને તુલોંતનાં રેહેવસીઓની નેમેને આપાદ મલતી આવે છે. “વલી એનો લખનાર એજ પુસ્તકનાં ૧૧ માં ખરેખરમાં એમ લખે છે કે “હું જરથોશ્તનેની માંનું છું” કેમકે તેની શીખામણુ મારા શીસુકને મલતી છે.”

“ધી તરેઝરી એક નોલજ” એવે નામનાં એક અંગરેજ પુસ્તકને શકે ૩૪૨)મે જરથોશ્તની તરીખમાં એમ લખે છે કે—

“જરથોશ્ત એકતરીયા (બલખ)નો પાદશાહ જેણે માજદીઅશની ધરમ શ્યાપીયો અને શીમસુરીમાં પોતાનો જોડી અને ઉમદા સોધ ખેલો કીધી હતી અને દુનયાની ઉત્પત્તિ અને ખગોળ વીદ્યા વીશેના ગણીયાનો પરથમ એનેજ બહુર કરીયાં હતાં.”

“એ નપુ ધુનીવશલ ખાથોઝાશી” એવે નામનાં એક અંગરેજ પુસ્તકને શકે ૮૯૫)માં જરથોશ્ત વીથે એમ લખે છે કે

“જરથોશ્ત એ પુરવે દેશ તરફનો એક પ્રશીધ શીલમુજ હતો, ઓની તવારીખ ધણી અધારમાં રહી ગઇ છે, કેમકે એવું કહે છે કે એ નામનો ધરાનીઓમાં “મરહસત” કરીને

હતો. પણ ખીજઓ એવા ઘણાકોને માટે વરણુન કરે છે અને ઘણાઓ એ નામને છેક પ્રાચીનકાળ ઉપર લઈ જાય છે, પણ ખરું માનવા બેગ જે અટકલવામાં આવેલ છે તે એકે એક ઝોરામટર નામનો ઇરાની મીડીયન “દરાંચમ હીસતામપ”નાં વખતમાં થયો હતો અને તેણે માજરીચસની ધરમ મુદાપયો હતો અને તેને માટે એમ કહે છે કે “જોસીયા” ના આવવા વીશે ખુદલા અને મુપસટ ચખદોમાં એણે ભવીસય વરતીંગ હતું, અને પુરવ તરફનાં દાનાવ ઝાંત્રમાઓ “શેવયર”ને તેના “તારા” ને લીધે તેઓ પુજવા આવયા હતા તે સચ-લાઓ તેના (યાને જરથોસ્તના) ચેત્રાઓ હતા.”

અંદમાંની સપાટી ઉપર જે કેટલાંક દાખાઓ છે તેઓમાંનાં સરવેથી મોટામાં દાખાને આગળા વીદવાંન શીતસુદે જરથોસ્તનું નામ આપી ગયા છે તે વીશે એક મસીક ચોપાંતીયાં માં આવેલી બાબતમાં એમ લખે છે કે “મોટા મોટા અંગ્રેજ વીદવાનો વડીક અમરનાં વખ તથીજ જરથોસ્તી ધરમને માનની નજરે જોતા આવેલા છે, અને તે કામેજ શીતસુદ (જર-થોસ્તની પાદચારી કાયમ રાખવા માટે પણ તેઓએ કયાંત આપજો હતું. આંદની સપાટી ઉપર જે કેટલાંક દાખા છે તેઓમાંનાં સરવેથી મોટાં દાખાને અંગ્રેજ પુરવીતોએ “ઝોરામટર” એટલે જરથોસ્ત કરી નામ આપેલું છે. જરથોસ્ત તારાઓની વીદયામા પુરવીન હતો તેટલા ઉપરથીજ તેના માનને માટે આખે નામ આપેલું છે.

રાજ્યમાન રાજેશ્રી કવી નર્મદાચંકર જાતશંકર નામના પરખેવાન થર્મગએજા હોંદુ કવીએ “નર્મદાદેવ” નામનું પુસ્તક જે શને ૧૮૭૫ માં છપાવી બાહરે પાડેલું હતું તેમાં મુદ્દે ૩૭૭ મે જરથોસ્તનું જલુમ ચરીત દુકમાં જણાવતા એમ જણેલું છે કે “જરથોસ્ત ઇરાની શને પુરે ૫૨૦) માં વરથો ઉપર મેહેરાનની પાસે રમે શેહેરમાં જલુમેઓ હતો. ઇરાનમાં માજી નામનાં ધરમ યુરગા જેઓ લોકોને અનેક પાળાંડ ધરમ સમજાવતા હતા તેઓએ ઇરાંનના રાજમાં મોટી સલાઓ મેજવી હતી. જરથોસ્તને પોતાનાં ધરમ શાસ્ત્રનું પ્રવૃત્તિ માન મેજ-વીને લોકો શાયે તકરાર ચલાવી હતી અને ઘરતી પુજા તથા બદુ વીગરે પહેમોની મામે થઈને એક નીતંજન ઇમવરતા સદાચારણોનો ઉપદેશ કીધો તે ઉપરથી તેના ઘણાક શત્રુઓ થયા, પણ તે જે બોધ કરતો હતો તે બોધ પાડીઓ નહોં. તેણે બતખમાં જઈને કેટલાકને પોતાનાં મતમાં આમલ કીધા અને ઇરાંનનાં રાજ યુમતાસપે એક મોટી સમા ભરીને સચલા ધરમવાત્તાઓને એકઠા કર્યા અને તેમાં જરથોસ્તનેખી બોલાવીઓ. એણે તેઓ શાયે તક-રાર કરી તેઓને હરાંવ્યા હતા. પણ તે પછી યુમતાસપને કેટલાકોએ ભભાવીઆથી જરથોસ્-તને કેદ કીધો હતો. હવે એણે બનેલ કે, યુમતાસપ આબરી પડેઓ અને ઘણાક ઊપાયો કીધા પણ આજે થયો નહોં સારે જરથોસ્તને કેહવાડીંગ કે તમે અને દેશના લોકો માફારા ધરમ કબુલ કરોતો હું તમારું દુઃખ ટાલું. યુમતાસપે તેના સખુત કમુજ કીધાથી જરથોસ્તે તેનાં મતનું સમાધાન કરી તેના પીડાચારી મટાડી હતી. એ રીતે જરથોસ્તને આલીશ વરથની ઊમરે પોતાનાં દેશઓને નવો ધરમ સમજાવેઓ હતો અને તે સીનાતેર વરસની ઊમરે એક શત્રુ રાજની તરવાતનાં ધાધી મરણ પામેઓ હતો.”

રાજ્યમાન રાજેશ્રી કાલીદાસ દેશાઈ નામનાં એક હોંદુ પંડીત કે જેણે ચીકલીનાં રેહુ-વાસી છે તેવણે શને ૧૮૮૬ માં “મુક્ત મુક્તી શાશતર” એવે નામનું એક પુસ્તક છપાવી બાહરે પાડેલું છે તેને શકે ૨૦૧ માં જરથોસ્ત અને તેનાં ધરમ વીશે એમ જણાવે છે કે—

“અંદમાપાનો જરથોસ્તી ધરમ; એમાં જુનાંમાં જુની ઉતમ ગાથાવાણી નામનો ગ્રંથ છે; ને એના પછી કીરીઆ કરમનું માન આપવા વંદીદાદ નામનો ગ્રંથ ઉત્પન થયેલો છે. તોપણ અંદ અને સંસ્કૃતમાં થોડાજ ફેર રહેલો છે; તેથી કરીને ધરમ, કીરીઆ, આલમલણ, રહી

જોરમાં તે આર્ય પરમને મલતો રહેલો છે. કારણકે સંસ્કૃતનો વેદ, તે જાંદનો ગાથાવાણી એ બેજ જુનામાં જુના ગ્રંથો છે. આર્યો પોતાનાં ધરમને એકજ હથવાને માનનારો ધરમ તેજ વેદ ધરમ કહે છે, તેમ જરથોસ્ત્રીઓ પોતાના એક હથવરને માનનાવાલા ધરમને માજ દીવમની ધરમ કહે છે. આર્યો અને જરથોસ્ત્રીઓ ઘણા જુના વખતમાં સાથે રહેતા હતા, સારે શીવ પુજન કરતા હતા, પાણુ જયારથી જુદા પડ્યા, સારથી ધરમની ખરાબી જાણી, સારાંશ કે ૬૦ મં પુરવે ૬૫૦૦ વરસ ઉપર હજરત જરથોસ્ત્ર પેગંમખર થયા પછી તેમણે મુખ્ય મોઝાંટામાંથી (જુતપરસની રમમ) દરતા પુત્રનો ડાવાજ કાઢી નાંગેઓ, તેથી આર્ય પરમમાં બે મોઝાં તગું પડી ગયાં, ને માહોમાંહે દુસ્મનાઇ થવાથી શાટકુની શરૂઆત થઇ, ને પછી હજરત જરથોસ્ત્ર પેગંમખર અનેક અપદાનાં અરથો ફેરવી નાંગેયા, અને પોતાના ધરમને અને પોતાના ટોઝાને સૈથા મરીઆતા દરાવીને બીજા પક્ષ-વાજાઓને (મુરતી પુત્રકાને) ધીકકારી કાઢયા. આ જરથોસ્ત્રી ધરમમાં આર્ય ધરમને શુર ધરમ એટલે કે અપવિતર, ખોટા, દેવ દરજવાલો ધરમ ગણિયો છે, અને તે ધરમ પાલનારોએને દેવ લોકો યાને પાછ, નીચ, તથા રાક્ષા કહેલા છે. અને પોતાના ધરમને અશુર ધરમ એટલે પચીતર, ખોટાઈ, સાચો ગણિયો છે, અને પોતાના ટોઝાને સાચો, પચીતર, મર્યામાં સરસ, ગણિયો છે.

જ્યારે જરથોસ્ત્ર પેગંમખર પેદા થયા તેજર નેવણે તમામ આરીય ટોળાની સરવ પર-જને એક કડી એવું જ્ઞાન આપેજ કે પરમેશ્વર નીરાકાર, નીરંજન, અઘણું જાણનાર છે, અને તેવણુ આવતાર લેતા નથી."

રાજ્યમાન રાજેશ્રી રામકરસણ દેવશંકર ભટ્ટ નામના એક હીંદુ પંડીત કે જેવાણુ એવરાજીન-સરત તામિલુજના એક માગતર હતા તેવણે "શયદારથ ધાતુ અંગ્રહ" અંગે નામનું એક પુસ્તક અને ૧૮૭૩ માં છપાવી આહેર પાડેજ છે તેને શરૂ પદ માં જરથોસ્ત્ર વીચે એમ લખે છે કે:--

'ઝોરાસ્ટર (જરથોસ્ત્ર) પારસીઓનો પેગંમખર, પારસી ધરમનો પરવરનાવતાર એ મહાન પેગંમખર કરાઈસરની પેહલા પાટલ માં જે વખતે દરાયમ હીસતામીસ ઇરાનમાં રાજ કરતો હતો તે વખતે એનો જન્મ રેએ શરેરમાં થયો હોનો, એવું લોકો ખાંરે છે. એ ઘણા વીદવાંન પેગંમખર હતો એ પોતાની ૭૬ વરસની જામરે મરણ પામ્યો."

રાજ્યમાન રાજેશ્રી "મનીશંકર લાલશંકર" નામના એક હીંદુ પંડીત અને ૧૮૭૮ માં "હ-રીગીત" નામના એક ચોખાંનીયાંમાં જરથોસ્ત્રની તારીખમાં એમ જાણવે છે કે--

"તું મારો થા, જરથોસ્ત્ર તારો યશે-તું ઇસવર ભજ, જરથોસ્ત્ર ખુશી રહેજે-તું ગમર રહે, જરથોસ્ત્ર માનય કરશે-તું નીતીને જાણુ, જરથોસ્ત્રની ને બેટી છે. એવું જાણનારા જર-થોસ્ત્રીઓ સુખી રહેશે. એવો મત પુરોપના વીદવાંનેનો છે, તે વીચે હું એક મત છું કેમકે તેનો (યાને જરથોસ્ત્રનો) ધરમબી હીક ધરમ કહી શકારો."

"ઝોગરેન" એવે નામનાં મદરાસમાં છપાતાં અગ્રેજ પત્રના જુનાઈ અને ૧૮૯૦નાં આંકમાં જરથોસ્ત્ર વીચે એમ લખેજું છે કે--"ઝોરાસ્ટર! તું શું પેગંમ લાવયો છે, તે તું મને કહેજે? (જરથોસ્ત્રને જવાબ આપયો જે) પચીત્રાઈ અને સમ્યાઈથી રહે તું સુખી થશે, અપવીત્રાઈથી તું દુઃખી થશે. આ! પણ જરથોસ્ત્ર હું લુમ્યાઈથી રહેલો છું, તેથી મારાં દીતમાં ધગધકારો અને બજાપો રહેલો છે; કોઈ બીજો એવો નથી કે જે મારે માથેનો બોએ ઉપાડી શકે, આન મને મુકત કરી કાંઈ મારી આશા આપે? એ પંજાએ જરથોસ્ત્ર મુગો હુમો રહેઓ" (યાને કે કોઈના યુનાહ અથવા કોઈનાં સવામ તે કોઈનાથી અદલ બદલ થતાંજ નથી અને કોઈએ કરેલાં પાપો બીજાની માથે લેવાતાંજ નથી.)

“મડમ બહેવેસ્ટ્રી” નામની એક અગ્રેજ બાતુ, જે થીયોડોસીસીકન સોશાયટી નામની મંડલીમાં એક આગેવાન તરીકે ગણાય છે, તેણીએ બાકુ દેશ મધેના અસલ આતશખાનાના પાને છપાવેલા હેવાલમાં જરથોસ્ત્રની તારીખમાં લખેલું છે કે:—

“જરથોસ્ત્ર એક યુનેવી શેતારાનાં રૂપમાંથી દિનચાન તરીકેના આકારમાં જાહેર થયા-આદ તેણે પોતાના નવા મહાજ્વળને લગતી વાતો શીખાડવાનું શરૂ કરીધું હતું, તેણે એક આદાની પરગતેશ કરવતું શમળવેત્ર હતું.”

ઉાલીજ કીયોસોશીસીકન સોશાયટીના પરમુખ કરનલ હેનરી એસ. આલકોટે તા. ૧૪મી ફેબ્રુઆરી અને ૧૮૮૨ ને દતે મુંબઈના ટાંચનહાલમાં જરથોસ્ત્રની ધરમની મુજબ મતલબ વીશે કરેલાં બાશાયુ વેલા જરથોસ્ત્રની તારીખમાં એવું કહી શમળવેત્ર હતું કે:—

“જરથોસ્ત્ર પચીતર ગેબી વીદ્યાથી વાકેશગાર હતો અથવા બીઝરીતે બોલીએતો તેણે માણસોના ખવાસ તથા પોતાની આસપાસની દુનીયાનાં છુપા ભેદોની ખારીકીથી માહિતી મેલવી હતી. દુનીયામાં પેદલ વેહેલો સુધારાનો પાયો નાખનાર તે જરથોસ્ત્ર હતો કે જેણે બેગી વીદ્યાની માહિતી પોતે મેલવયા પછી ધરમનીએ તેમાંનો કેટલોક ભાગ જે દુનીયાના અનુકરમ છ કાલ યાને છ ગંમખાર વીચે હતો તે શીખવેલો હતો. જરથોસ્ત્રે પોતાના ધરમને દખલખા ભરેલા મેલકને પાયો તરણુ શમદામાં રચેલો છે, તેમાં હુમત-હુમત-હુમત-સા, એક ધરમનો ભાવારથ એક અચુ વટીક સમજી શકે એટલા થોડા શમદામાં સમાચલો હોય તે ધરમને હું ધરજી ખુબી ભરેલો મુમજનો આવીએ છું. જરથોસ્ત્ર મરવેથી સમજી શકાયુ હતો.”

વલી એજ બાશાયુ કરતાએ જરથોસ્ત્ર વીચે ખીજી ગમ એમ કહી મુમજવીજ હતું કે તે બીજા થઈ ગયેલા કાલકો કરતાં ઘણે અહડને દરખજેતું માન ધરાવતો હતો અને તેણે શરથમ આગામી બે શકતીઓ પીઠાણી હતી તે ઉપરથી એમ બોલીએ હતો કે:—

“જરથોસ્ત્રા ધરમમાં પારસીએને સંભાલથી એવો પાંચ કીધેલો છે કે એરેમનની શકતી સામે લડવું, અમશાશપંદ તથા યજ્ઞો જે પ્રાણીરૂપી ખુદરતના સારા નીચા છે, તેની વખણી ગાળી. કોઈબી યુરોપીયન અંધકારેએ તેમનાં વીશે ઘટતા માન ઝાથનો ઈસારો કીધો નથી. તેઓએ તો અમની એતખાંયુ પ્રકર આરખેનાના ખુદરગી દેવતાઓ તરીકેજ કીધી છે. તેઓનો એવું માને છે કે, કોઈ ધરાની શકરાગાતમાંથી અથવા આપરાયન કલપણમાં તેની ઉત્પત્તી થઈ છે એબી એક કીક તાન છે. આમ આમે લડતરી સારી તથા માંડી એ બે શકતીઓ આપણી આજુબાજુએ છે, એવું સાચી અકલથી પણ એ અમમાવાલા પડીતો માનતા નથી. પણ તેઓને હું પોતે જણાવવાને આંપકો ખાતો નથી કે હું તો એ બીના પુરેપુરી માતું છું, એટલુંજ નહીં પણ તેઓની ખરેખરી હસતી છે એમ હું જાણું છું અને એટલાજ ઉપરથી હું કહું છું કે ખુદર વીશે જે કંઈ “દીનડલ” માન ધરાવે છે, તે કરતાં વધારે વરગતાં નીચમો વીશે “ખાનકારટ સુઅરટ” જાણે છે, તે કરતાં વધારે વરગોના મુજ વીશે “ડારવીન” અથવા “હેયકન” જાણે છે, તે કરતાં વધારે માણુમન તથા તેનાં સંભવીતપણા વીચે “માડલીમ” અથવા “બેન” જાણે છે, અને તે સરવે કરતાં વધારે જરથોસ્ત્ર માન ધરાવતો હતો.”

“મીસીસ ફ્રાન્સીસ પવર કાખ” નામની એક કામેલ અગ્રેજ બાતુએ અને ૧૮૬૫ માં જરથોસ્ત્રની ધરમ ઉપર એક રેસાલો લખેલો છે તેમાં જરથોસ્ત્રની તારીખમાં લખેલું છે કે:—

“ખરેખર મરણ પામેલા મહાન પુરેશો સાથે આવતી દુનીયામાં સવાલ જવાબ કરવાની જે આપણને રજા મલે તો કદાચ એવું બને કે લગભગ તવારીખ શરૂ થઈ તે અગાઉ જે બાકુરીયન (ખલખ) તો કીલસુર (જરથોસ્ત્ર) જીવે તથા ડહાપણ શીખાડી ગયો, તે ધરમ

સંબંધી મુજ આદમી માત્રમ પડે છે. જેણે (જરથોસ્ત્રે) શીખાણેલા ધર્મોચ્ચી (યાને અત્યંત ઓચી) આપણું મગબને એવો બધોનો વરસો મળ્યો છે કે આપણુથી વીચારી શકાતું નથી કે જે જરથોસ્ત્ર પેદા નહીં થયો હતે તો માણસ જાતનું એકીન આજે કેવું થાને ?”

“ઝાઝર સગાનવી” નામનો એક કાષ્ટિય વીદવાંન ધરમચુર જરથોસ્ત્રની તારીશમાં પોતાનાં “આતડ આન દેશની શ્રીસુશી” એવે નામનાં એક પુત્રપદમાં લખે છે કે—“જરથોસ્ત્ર જેવો એક નામીયો પુરુશ માણસ જાતનો મોટો ગિરઆહ હતો, તે નામીયા પુરુશના નામ ઉપરથી પાછલા જમાનામાં તેના જેવી કારકીરી ભાગવી ગયેલા પુરુશોની એ નામ લોકો આપતા હતા. તેમા એક આતડી જરથોસ્ત્ર, બીજો એસીરીયન, ત્રીજો બાકતરીયન જે પાદશાહના નાઈનસના જમાનામાં થઈ ગયો હતો અને આકાને ધરાંની અથવા મીદીયન જરથોસ્ત્ર, પાંચમો એમશીયાયન અને છઠ્ઠો પાર્થિયનીસીયન કરી કહેતા.”

લારડ “માન્ડરન” નામનો નામીયા અંગરેજ કવી જરથોસ્ત્રની તારીશમાં પોતાનાં કવીતાનાં પુત્રવકમાં લખી જાય છે કે :—

“એકઝરયાનું (ગલખના) દાનાવ જાનીએ (જરથોસ્ત્રને) જબરા ભરમ ભેદોના પરદા ખાસાદી નાંખી આપણી નજરને તનજ રાસત અને ખરી ખતાવી, જોગણ રાહો જોડલી કરી ખતાવી છે. જેના દરએક કલાંમ (અવસ્થા) જાંમલતાં અથવા જાણતાં મીઠ પાક બની આપણે પાંખી બનવાની દેશન એકઝર નીકલી જાય છે. તે (જરથોસ્ત્ર) જે જે શીખવી ગયો છે તે જોગણ રાસતી અને પરીપર છે.”

વરી એજ લારડ આઈન બીચું એમ કહે છે કે જરથોસ્ત્ર તથા પીયાગોરમ અને તેઓની પછીનાં અસો પુરુશોએ માણસોનાં રહેને વગવાની ફતવા ઉપર છે હેવું જાહેર કરીને મીદીયુસીસ નામના ગ્રીક શ્રીસુશ્ર તથા સોશ્રીગટમ નામના એક માતખર પાદુદીના તેવથી ઉચ્ચતા વીચારોને જોગ પાટી આપણું મોહોતનાં બીજાંતાની આપણ હવકી કરી આપી છે.

“પલીની” નામનો વખાણપલો રૂમી શ્રીસુશ્ર જરથોસ્ત્રની તારીશમાં પોતાના પુત્રવકમાં એક ટેકાણે લખે છે કે :—

“જરથોસ્ત્ર પઞ્ચાંતી ગેળી ચીજોનો શમજતાર શ્રીસુશ્રનો શ્રીસુશ્ર હતો.”

જરથોસ્ત્રની તારીશમાં આગલા કદીમ પુત્રનીઓ જેવાકે આડેનશ શહેરવાસો “પલેનો” (અશ્વજાતન) જે ઇ. શ. પુરવે ૪૨૮ થી તે ૩૪૦ વચે થઈ ગયો છે તે અને બીજાઓ એમ લખી ગયા છે કે :—

“જરથોસ્ત્ર અહોરમજદનો છોકરો યાને અહોરમજદની તારીશ ગાનાર હતો. જે ધરમ જરથોસ્ત્રને સ્થાપેઓ તે ધરમના શમજતારા માજઓ (માજદીયમનાં) હતા. તેઓ જોગણી પરશતેશ કરનાર હતા.”

“બેગસમ” નામનો આમેસોન શહેરનો બીજસના ધરમનો હાધયો, જે બીજ એનરી એકસના રાજ્યમાં ઇ. શ. પુરવે ૨૬૧ માં થઈ ગયો છે તેણે ગ્રીક ભાષામાં આમેસેન શહેરની જે તવારીખ રચી છે, તેના ચોડાએક પ્રકારમાં બીજ અંધકારોનાં પુત્રપદોમા ટાકેલા હાજના જમાના સુધી ખચી રહેના છે. તેમાં જરથોસ્ત્ર વીરુ એમ જણાવેલું છે કે :—

“જરથોસ્ત્ર, માજદીયસનાત ધરમ પાલનારાઓનો દસર, ખાતરીયન (બલખના) લોકોનો પાદશાહ, મીડ લોકોનો મુજ પુરુશ તથા દેવતાઓ (પરેસતાઓ)નો પીતા થઈ ગયો છે.”

વળી એજ અંધકાર જરથોસ્ત્ર વીરુ એક ડેંગણે બીચું એમ જણાવે છે કે “મીદીયા દેશના રથ (રથે) શહેરવાસો જરથોસ્ત્ર નામના પાદશાહે આમેસાન શહેરને ઇ. શ. પુ. વે ૨૨૩૪ વરસો ઉપર છતી લીધું હતું અને તેમાંની જુત પરસતી રસમને જબરીથી તારાજ કરી નાખી હતી અને તે પછી તેની ઓલાદના આઠ પાદશાહોએ તાંહાં ખસો ચોવીશ વરસો

“આમદાદ” નામના માસીક ચોપાનીયાનો ખરીસતો અધીપતી ૧૮૬૨ ના મ માસનાં અંકમાં જરથોસ્તની તારીખ અને તેના ચોના આમમાં લખે છે કે :—

“જે સમય (જરથોસ્ત) એક મોટા પેગંમખરના જેવો ગણાય છે, અને જેની બાબદમાં કહેવામાં આવે છે કે તેણે ધરમ સંબંધી બધી દુનીયતે હુકમ પાડ્યો કરી નાખી. અથવાને તે એક એવો ધરમ લાવ્યો કે તેની કામે બીજા બધા ધરમો દુખી ગયા જે સમયે દુનીયામાં એવો મોટો ફરકાર કીધો તેનો જમાનો કયો તે બાબદ કંઈ ચોક્કસ માહત્તમ પડતી નથી.”

“સર વીલીયમ જોનસ” નામનો એક કાબેલ વીદવ ન દેખતાન તથા દયાનીર નામની માહાબારત કેતાબો વીશે મુખર્જીના “એસીઆટીક સોસાયટી” નામની મંડલી આગત પોતાનું છકીવારનું ભાષણ આપતી પેલા જરથોસ્ત અને તેના લાવેલા ધરમ વીશે એમ બોલેએ હતા કે :—

“પેગંમખર જરથોસ્તને મહુથી મોટું કામ એ કીધું હતું કે એક બુલંદ મોદતાલા જે છે તેની પરચતેય કરવાનું મંજાત કીધું હતું. અને શરવે મોતેખર કીરીયા મારગ હજરત જરથોસ્તનું જ આણુ થઇ હતી, અને તે પેગંમખરે અસતી ધરમનાં પ્રેસાઓને આરાધ-

૧. પેગંમખર જરથોસ્ત કયા જમાનામાં થઈ ગયો છે તે વાશે સમજા વીદવાનો આજ સુધી એક મતથી જણાવી શકતા નથી પણ તે સમજાનો શાર જોતાં માહત્તમ પડે છે કે જરથોસ્તનો પેદા થવાનો શને ધણા પુરાણો હોવા જોઈએ. આજ શુધીમાં જરથોસ્તના જમાના વીશે જુદા જુદા વીદવાંતેએ જે જુદા જુદા સને જણાવેઆ છે તેની એક ટીપ નીચે આપીએ છાએ :—

શમીરના શેહેરનો ફીલસુફ “હરમોપસ” જે ઈ.સ. ૫૨૫) વરસે ઉપર થઈ ગયો છે તે જરથોસ્તનાં જમાના વીશે પોતાના પુસ્તકમાં એમ જણાવી ગયો છે કે “જરથોસ્ત તરોએની લડાઈ” (જે ઈ.સ. ૫૨૫ ૧૧૮૦ માં થઈ હતી તે) ના જમાનાનો પાંચ હજાર વરસો ઉપર થઈ ગયો છે યાને ઈ.સ. ૫૨૫ ૬૧૮૦) વરસે ઉપર થઈ જવા જોઈએ.”

યુનાની ફીલસુફ “અરસતાટાસીસ” જરથોસ્તનો સને ઈ.સ. ૫૨૫ ૬૩૫)નો એટલે આજથી આઠ હજાર વરસની ઉપરનો જણાવી ગયો છે.

લીડીયા દેશનો “જેનથોસ” નામનો ફીલસુફ જે ઈ.સ. ૫૨૫ ૪૫૦ વરસોની વાત ઉપર થઈ ગયો છે અને જે શેહેનશાહ દારાષસ હોસતાસપ અને ઝરકસીસના વખતમાં હયાત હતા તે પોતાનાં પુસ્તકમાં જરથોસ્તને ઈ.સ. ૫૨૫ ૬૫૦) વરસે ઉપર થઈ ગયેલો જણાવી ગયો છે.

“યુદોક્સસ” નામનો ફીલસુફ જે ઈ.સ. ૫૨૫ ૩૫૦ વરસો ઉપર થઈ ગયો છે તે જરથોસ્તનાં જમાના વીશે પોતાનાં પુસ્તકમાં એમ જણાવે છે કે “જરથોસ્ત પલેતે (અફઝાતુન જે ઈ.સ. ૫૨૫ ૩૪૮ વરસે ઉપર થઈ ગયો છે તે) ના મરણનો છ હજાર વરસો ઉપર થઈ ગયો છે.”

પર્સીની નામનો બખ્ષાણીસા રમી ફીલસુફ જે ઈ.સ. ૫૨૫ ૩૫૦ વરસોની પહેલી સદીમાં થઈ ગયો છે તે પોતાનાં શાતમાં પુસ્તકમાં જરથોસ્તના જમાના વીશે એમ જણાવે છે કે “યહુદીની જતવાલા મુશા જણુસ તથા લોટપાયા જરથોસ્તનો ધણા હજારો વરસો પાછલથી થઈ ગયો છે.”

“બેરણુ બુતસન” નામનો કાબેલ જરમન વીદવાંત ગ્રંથકાર જરથોસ્તનો શને ઈ.સ. ૫૨૫ ૩૫૦ માં કેડવી જાય છે.

“પર્ગેફસર ડાકટર મારટીન હાઉગ” જરથોસ્તનો સને ઈ.સ. ૫૨૫ ૩૩૦ થી તે ૨૪૦૦ વરસો ઉપર યાને આજ ૪૧૦૦ થી તે ૪૨૦૦ વરસો ઉપર જણાવી ગયો છે.

વધી આપણું હાલના જાણીતા કાબેલ પરસી વીદવાંત શેહ ખરશેદજી રશતમજી કાંમોજીએ પોતાના જરથોસ્ત નામામાં જરથોસ્તનો સને ઈ.સ. ૫૨૫ ૩૩૦ વરસો ઉપર યાને આજ ૩૨૦૦ વરસોની વાત ઉપરનો લખેઆ છે.

“પ્લોડો” નામનો એક ગ્રંથકાર પોતાનાં પુસ્તકમાં જરથોસ્ત કયા શાલમાં થઈ ગયો તે વીશે એમ લખે છે કે “કાઈસટની આઠમાં આઠમાં એક હજાર વરસ અગાઉ જરથોસ્ત થઈ ગયો છે અને માજદીયશની ધરમ તે વખતથી ફેલાતો ચાલ્યો હતો.”

“મસુદી” નામનો એક બખ્ષાણીસા આખર ગ્રંથકાર કે જે આજ આસરે નવસો વરસોની વાતપર થઈ ગયો છે તે પોતાનાં પુસ્તકમાં જરથોસ્તનો શને વીશે એમ લખી ગયો છે કે મજુસી (યાને માજદીયસનાં) લોકોનાં કહેવા પરમાણુ સીક દરની ૨૮૦) વરસ પુરવે (એટલે જે ઈ.સ. ૫૨૫ ૫૧૬ માં) જરથોસ્ત થઈ ગયો છે.

નામીયા વીદવાંત “ઇબ્રાહમ શેહીનસન” જરથોસ્તને વીશે એમ જણાવે છે કે “ઇબ્રાહમ પેગંમખર જે ઈ.સ. ૫૨૫ ૧૮૨ વરસો ઉપર થઈ ગયો છે તેના જમાનાની પુરવે બે હજાર વરસો ઉપર જરથોસ્તને જમાનો હતો.”

“પર્ગેફસર આપરટ” નામનો કૃત્ય વીદવાંત જરથોસ્તનો શને ઈ.સ. ૫૨૫ ૨૩૦ વરસો ઉપરનો જણાવે છે.

૨. સર વીલીયમ જોનસ લૂડન શેહેરમાં તારીખ ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૭૪૬ માં જનમ્યો હતો અને તા. ૨૩ મી એપ્રિલ શને ૧૭૮૪ માં ૪૮ વરસની ઉંમરમાં કલકતા ખાતે કલેજાનાં દરદી મરણ પામીઆ હતા. કલકતાખાતેની અદરઆદલતામાં શને ૧૭૮૩ માં ૧૫ મી જુલાઈ તેની નેમટક થઈ હતી.

વાનો ઉમરો ફરી, તે જુના ધરમને સુધારીઆ હોતો, અને એ પ્રસનાઓ જે છે તે દહાડા તથા મહીનાઓ ઉપર મવકલ છે. નવી કોરીયાનું કામ પેગંમબર જરથોસ્ત્રને આતશની એખાદત કરવાથી દેખડાવીઉં હતું. મહેમન તેજ જરથોસ્ત્ર હોતો. અને તે માન આપવા લાયક હતો. કાંચકે તે (જરથોસ્ત્ર) અરેઅરે પવીતર હતો. તેના એનેકાદમાં એવું ન હતું જે પરથમ બે ખાદા છે, જેમાં એક મોટો નેક અને બીજો મોટો બદ. એવા સાચતરને તે મંજુર ન કરતો હતો. એ પેગંમબર પોતાની રાયન દરેમહેરમાં સેજદો કરતો હતો.” (યાને ખાદતાજાની ખંદગી કરતો હતો.)

“અબદોલ ફરજે” નામના એક મુસલમાન અંચકારે “રાજવંશાવસી” નામનાં પોતાનાં પુત્રતકમાં જરથોસ્ત્રને ધરાંનીઓને જે ખાદાધ ધરમ દેખાડ્યો હતો, તે વીશે લખેજ છે કે “જરથોસ્ત્રને ધરાંનીઓને નીતીતચન અને મચિવરી ઉદાપણનાં કત.મા શીખવીઆ હતા.”

‘મુઝલા જલાલ દવાની’ નામના એક મુશલમાન અંચકારે “સરેહ હએઆક લોલનુર” નામની એક કેતાબમાં જરથોસ્ત્ર પાક ખાદતાજાનો પેગંમબર હતો તે વીશે લખેજ છે કે “પારસીઓનો પેગંમબર જરથોસ્ત્ર હતો. અને તે ખાદતો “કુત” (ખાદા તરજનું માણુમ જાત મોટો જરમાંન લાવનાર) યાને “કાસદ” હતો.”

એજ અંચકાર જરથોસ્ત્રની તારીખમાં “સરેહએમરાક” નો દાખલો ટાંકી જણાવે છે કે જરથોસ્ત્ર આજર બાઇબનની અવસતાઓ અને બંદની કેતાબોનો ખાવીંદ, કામલ (પુરવીન) પેગંમબર અને મોટો દાતાવ હતો.”

“મીરજાં તાએરેવહીડ” નામના મુશલમાન અંચકારે “તજકરનોક હોકમાં” નામની પોતાની કેતાબમાં જરથોસ્ત્ર અને તેના બીકટ અવમતા વીશે એમ લખેજ છે કે :—

“હજરત જરથોસ્ત્ર મોટો હકીમ તથા પ્રજેલ હતો, પણ તેની વાનો (અવમતાઓ) ને મુમજવામાં મારી અકલ આજેજ તથા હેરાંન ૭.૧

“મીરમોખતાર તેહરંણી” નામનો એક મુશલમાન અંચકાર પોતાનાં એક પ્રસતકમાં જરથોસ્ત્રના એલમની તાગ્ક કરતાં એમ લખે છે કે “જરથોસ્ત્ર “એકમ ગરીબા” યાને અમ તકારીક અથવા નાદર એકમ જાણનારો હતો.”

“પેણીઆઇકલોપીડીયા” નામનાં પુસ્તકમાં જરથોસ્ત્ર વીશે એમ જણાવવામાં આવેજ છે કે :—

“આગલા જમાનામાં એક જરદોશત અથગ એરાનટર પાદશાહ યુગતામપના વખતમાં થઇ ગયો છે અને તેણે મેં સુધારા કીધો હતો” (યાને એકલા એક ખાદાને માનવાને મોટો આજદીયમની ધરમ મુધાપીઆ હતો.)

ઇ ગલંડના રાજના એક આગલા પરદાન અને ખજાંનચી મીં સેમીકલ લેગે “આજના વખતનો એક જરથોસ્ત્રી” એવે નામે એક પુસ્તક શને ૧૮૮૭ માં રચેજ છે, તેમાં તે જરથોસ્ત્ર પેગંમબર વીશે લખે છે કે :—

“પુરાતન નેધામાં એ પેગંમબરને ફરી પણ મોજેમની યા દેવાઈ હમતી ધરાવનારો ન જણાવતાં તેને તામીતિ સુધરની પેંડે એક જડો વીચારનાર અને બજવ ન ધરમોપરેશ લેખે જણાવેયો છે. કે જેણે પોતાના જમાના અને પોતાની કોમના ધરમ તથા શીજસુદ્રીના મોખમ ને અનધન વીચારીને નવું રૂપ આપીજી તથા નવો અવાજ આપીયો. તે ધરમને લગતા પેહમે સુધારયા તથા પોતાનાં બાપણીના જોશથી અને છટાથી પોતાના વખતના આગેવાંન મગજને ફેરવયાં, કે જેઓમાં તે વખતનાં પોતાના પાદશાહે પણ દાખલ કરેલો હતો. હું તો મારી તપામમાં જરથોસ્ત્રની હથતી કમ્બલ રાખીને આગલ વધું છું, અને એટલુંજ દેખાડ

૧. જરથોસ્ત્રના તમામ અવસતાઓ ભેદ છે તે આપણે શારો પેંડે જાણીએ છીએ, તેમજ સધલા ફારસી લખકારો જરથોસ્ત્રને “પેગંમબર રમજગાકરી” લખે છે તેના અરથબી ભેદનો જાણનાર તથા ભેદનો કેહેનાર કરોનેજ થાય છે.

ડવા માંડું છું કે ધરપાપાના વીચારોમાં તથા મુળ હેતુમાં જરથોસ્તનો ધરમ આજનાં વખ-
તના આગલ વધેલા વીચારો શાયે બહુજ અજબબ જોવી રીતે મળતો આવે છે, અને ધર-
મનું એક આખું પુરું પાડે છે, કે જે ધરમ હાલ જમાનાની વપરાશમાં આવતી હાજતોને
અનુકુલ થવાને તથા ‘હમાન’ અને ‘વીર્યા’ વચેની લડાઈને ઝાંખવાને બીજા બધા ધરમો
કરતાં ઘણા આગલ વધેલો છે.”

પ્રેક્ષિતર ડાકટર મારટીન હાજો પુણા મથે “યુનાઈટેડ મરવીમ ઈનિસ્ટીટ્યુશન આફ
વેસ્ટરન ઇન્ડીયા” એવે નામની એક મંડલી આગલ તારીખ ૧ લી માર્ચ ૧૯૧૧ ને
દીને “જરથોસ્ત્રી ધરમની ઉત્પત્તી” વીશે એક ભાષાંશુ કરેજી હતું તેમાં તે પેગંમબર જર-
થોસ્ત વીશે નીચે મુજબ બોલીઓ હતો :—

“ગાથા એસ્તુઅદ ઉપરથી એવું માન્ય પડેય કે જરથોસ્ત આપણી આગલ એક તદ્દન
અન્યથા તર હતો શખ્શ થાઈ ગયો છે અને પોતાનાં દેશની તવારીખનાં તખ્તા ઉપરજ
નહોં પણ આખી દુનીયાનાં મલુચ જાતની તવારીખમાં તેણે એક મોટું કામ બજાવેલું છે.
તે કેહેય કે તેને એક પેગંમબર અથવા કાશદ માખલ બાદએ આવે દુનીયામાં શુધારો
અને અગત કરીને એતીવાડી અને જીંદગીની ઝંઘીર હાજતનું શુખ બખ્શવાને અને જેમ
શરીને તેમજ આતમાને ખરાબ કરનારી મુરતી પુજાનો નાશ કરવાને મોકલેઓ છે. તે
કેહેય કે હું હીઆં શયાઈ અને જીંદગીનો વચારો કરવાને, જુદાં અને લખાડીનો નાશ
કરવાને અને આખી દુનીયામાં જીવતા બાદમાં વીશવાશ બેશાડવાને અને મલુચ જાતને
શરીરનું તેમજ જીવનું શુખ બખ્શવાને આવેઓ છું. આજનું ખરું છે કે તે જરથોસ્ત
ખરેખર થાઈ ગયોય—તેની મતબબ અને જેમો ધરમનું તેમજ બદનનું મલુચ જાતને
શુખ આપવાની—મલુચ જાતથી બનવાને ઘણીજ મોટી હતી—તેના કામો પાક અને જવાં હતાં
અને નેકી તથા શયાઈનો સાહનાર હતો તે પોતે એક અઓમયવતો હતો કેમકે આતશની
આગલ હમિ રહીને તેણે પોતાનાં ભાષાંણિ આપયાં હતાં અને તે પછીતર કેબજાની મા-
રફતેજ અહુરમજદની તરફતા જવાબો તેણે મેંતવીઆ હતા—તેથી આપણે જરથોસ્તને આવે
દુનીયામાં થાઈ ગયેલો શક્ય મોટો મલુચ અને મલુચજાતને ખરોજ બહુ કરનાર લેખનો
જોઈએ.” (ડાકટર મારટીન હાજો તા. ૨૭ જુન ૧૮૯૬ માં સ્વીતઝરનાંડનાં રાગાવજ
શહેરમાં હવા ફેર બદલ કરવા જતાં મરણ પ.મી. થી હતા.)

પેગંમબર જરથોસ્તને પોતે એકલે હાથે અથવા પોતાના શાગરેદો શાયે મથી અવમતા-
ઓનાં માહામારત પુસતકો રચેઆં હતાં તે વીશે, સમીર શેરનો બુતાની શીઝયુજ હરમીપમ
જે ઈશવા શં પુરવે ૨૫૦ વરજામાં થઈ ગયો છે, અને જે “એલેનાસીમ નામના” જર-
થોસ્તી દશતુનો શાગરેદ હતો તેણે જરથોસ્તી ધરમનાં પુસતકોની અધ્યાગ શોધો કરીને એક
શાંકલીજ યાને શલોકમાં રચેલી બાબદોલી તીપ ઉભારી હતી તેમાં જરથોસ્તને બનાવેલા ૨૦)
લાખ બેત અથવા શલોક હતા એમ આપણને “પલીવી” નામનો વખણાયતો રૂમી શીઝ-
યુજ પોતાનાં પુસતકમાં જણાવી ગયો છે.

પેગંમબર જરથોસ્ત કચે-રોજે અને કયાં માત્રમાં મરણ પાંખીયા હતા તે વીશે કોઈબી
વીદવાં અંચકરો ચોક્કસપણે જણાવી ગયા નથી પણ જરથોસ્તી ધરમને લગતી શારેશતાંન
તથા દારેશતાંને દીની નામની કેતાબોમાં તે વીશે નીચે મુજબની વીગત આપી છે :—

જરથોસ્ત પેગંમબર રોજ ૧૧ મો ઓરશદ યજદ અંન માહા ૧૦ મો દએ દારાર અને
પાદશાહ યુસ્તાસપની પાદશાહીનું વરય ૧૮ મું હતું તે દને યુજગીઆ હતા, અને તે પેગં-
મબર શાહેબનું મરણ એમ નીપજ્યું હતું કે પાદશાહ યુસ્તાસપ એકવાર સીસતાંન શહેરમાં

પેહેલવાંન જાણેજરને ધેર મેહેમાન દાખલ ગયો હતો, તે વેલા બલખખમાં નવતરં જોઈને જુત પરસત પાઠ્યાહ તુરકી અરજસપ કે જે યુમતામપનો તેમજ જરથોસ્તી દીનનો એક માટે શતર ગણતો હતો તે એક ભારે લશકર લઈને બલખ શહેર ઉપર ચઢી આવેઓ અને એક ભારે ખુનખાર લડાઈ થાઈ હતી. તે વેલા તુરકી અરજસપનો એક સરદાર તુર બરા-તુર નામનો હતો તેણે અશા પેગંમખર જરથોસત જે એક આતશખાનામાં પેશીને ઝાદાની બંધી કરતા હતા ત્યાં જઈને તે પેગંમખરને એક હથીયારનો જખમ કીવો તેથી તેનું મરણ નીપજી. મરતી પેલા પોતાનાં હાથમાં જે એક ચમતકારી તથાળી હતી તે પેલા બદકાર સર-દાર ઉપર જરથોસતે ફેંકી. તે અજમતી તથાળીનાં ચમકારમાંથી એક અજમતી આતશ ની-કલેઓ અને તેથી પેલા બદમાચ સરદાર બધી મરણ પામેઓ હતા.

વધી જરથોસતનાં મરણ વીશે નામીઓ થઈ ગયેલા શરંચ “વીદવાંત આઠુટીલ કુપેરે” પોતાની દુનયાની તવારીખવાલાં પુસ્તક પેહેલાંને શરે ૩૧૨) મે લખે છે કે “યુમતામપે જર-થોસતની પક્ષ મેંચવાથી એક ઘણી જખરી માંહેમાંથી લડાઈ ઉઠી કે જે ધર્મને માટે થયેલા પેહેલ પેહેલી લડાઈ જણાયલી છે. જરથોસત તેનો ભાગ થયો હતો કેમકે તેના કેટ-લાક દુશ્મનો જેઓ દેશમાં બરબા થયતી બહોનું મુલ તેને વીચારતા હતા તેઓએ તેની બહોનીની જગોમાંથી ઝાલી કાઢીને તેનું ખુન કીધું હતું” વધી ઉપલા વીદવાંતના વીચારથી ઉલટો વીચાર મરજેન માલકમ પોતાની ધરાંત દેશની મુશાશરીવાલાં પુસ્તક પેહે-લાંનાં ખાખ ચોયાની ૯૬) ની નોટમાં જરથોસતના મરણ વીશે લખે છે કે “તુરકી અર-જસપ જહારે બલખ ઉપર એક ભારે લશકર શાયે ચઢી આવેઓ અને તે પાએતખત શહેર ક્ષેતે કીધું તેની યોડાક માસ આગમજ જરથોસત મરણ પામીઓ હતા.”

મીસર દેશનાં પુરાંતમ “ખખર” માં જરથોસતનાં મરણ વીશેનું એક એવું બેયાંત બેવામાં આવે છે કે “જરથોસતે અહુરમજ્દ સોડેની એવું માંની લીધું હતું કે મારો જાન મારા શરીર ઉપર વીજલી પડવાથી કખજ યાએ. આવે મુરાદ જરથોસતને બખસવામાં આવી હતી એવું “ખખર” ઉપરથી માલમ પડે છે.”

ભાગ ૨ એ—જરથોસતી ધર્મની તારીફમાં.

આગલા કદીમ ધરાંનીઓ એકજ ઝાદાને માનનારા હતા તે વીશે વીદવાંત શીલસુફે તેમજ તવારીખનો પીતા હીરોડોટસ જે ઇ. ય. પુરવે ૪૪૪ માં વચમાં થઈ ગયો છે તે પોતાનાં પેહેલા પુસ્તકનાં ખાખ ૧૩૧ માં એમ જણાવી ગયો છે કે :—

“મારી અજમાયેશ પરમાંણિ ધરાંનીઓ મુરતી, દેવમથાંનો અથવા દેહડાંઓ બનાવતા નથી અને જે લોકો એ પરમાંણિ કરે છે તેઓને ધરાંનીઓ બેવકુશ કરી ગણે છે ; કાએ જે હું એમ ધારું છું કે જે પરમાંણિ લુનાની લોકો ઝાદાને આદમીઓના જેવું રૂપ આપે છે તે પરમાંણિ એ ધરાંનીઓને એતેકાદ નથી. તેઓમાં પાહડોના મથાલાં સુધી ચહડવાની ટેવ હોએ છે ત્યાં તેઓ જુપીટર (અહુરમજ્દની) પરસતેશ કરે છે અને આખાં આશમાતના ધેરાવ-નેળી તેઓ જુપીટર કરી કહે છે. તેઓ ઝારશેદ, માહાતાખ, ખાક, પાણી તથા આબો-આ તથને ભાગ આપે છે. પુરાંતમ જમાનાથી તેઓ એ તતવોને જુજરગ કરી ગણતા આવવા છે.”

૧. હીરોડોટસનાં આ પાછલાં તોહમત ભરેલાં લખાણને પડુટારક, ડાખાન, સરીસાસટમ, અને લુશીયન નામના શંકાકારો ઝાટા પાડી ગયા છે.

વહી નામીચો વીધવાં “જ્યોરજ રાલીનસન” કે જેણે હાલના વખતમાં “હીરોડોટસ” નાં પુસ્તકનો સહથી સરસ તરજુમો કરીયો છે અને જેણે ખીલારોડા હરફોની મદદથી તથા બીજા કેટલીક વાકેશ્વરીથી તે માટેલી ઘણીક બાબદોનો નોટ અને રેસાલાના આકારમાં ખુલાશો કરીયો છે, તે ઘણી પોતાના અંથનાં પેટલાં પુસ્તકના પાંચમાં નીચંધમાં હીરોડોટસનાં લખાણને આટું પાઠી એવું કહી જાય છે કે:—

“ખીલારોડા હરફોની તપાસ કરતાં આગલા ધરાંનીઓ તત્વોની પુર્ણ કરતા હોય એવું માલમ પડતું નથી. માતર એટલું જ સાબેત થાય છે કે તેઓ અહુરમજ્દના નામથી એક આદાની બંદગી કરતા હતા અને “હીરોડોટસ” જે તેમના ધરમ વીશે ખરાબ મત આપી ગયો છે, તેનું સીધાંત એવું છે કે એ અંથકારના વખતમાં ધરાંન મધેનાં ઘણાંક પ્રાંતોમાં જુદ દીનની કેટલીક ખરાબ રસમો દાખલ થયલી હતી, તે (હીરોડોટસ) ના જોવામાં આવી હતી. પણ શહેરમાં અને પાદશાહની દરબારમાં કે જ્યાં ધરાંનીઓનો આપીકો અને વગર બીગડેલો ધરમ ચાલતો હતો, તે વાતથી એ હીરોડોટસ તદ્દન નાવાકેશ હતો.”

“સોબો” નામનો એક યુવાની અંથકાર કે જે ધરુની પેટેલી સદીમાં થઇ ગયો છે, તેણે ધરાંન દેશની પોતાની મુજાફરી સંબંધી જુગાડને લગતું એક પુસ્તક બનાવેલું હતું, તેમાં તેણે ધરાંનીઓનાં ધરમ અને રેવાજો વીશે એમ લખેલ છે કે:—

“ધરાંની લોકોની રીતમાતો શુશીયન, ગીડ તથા બીજાં ઘણાંક ટોળાંઓનાં જેવી હોય છે. અને તે વીશે ઘણાં ખરા અંથકારો લખી ગયા છે તોપણ મારાં દાખતાં શાથ મજલી આપે એવી કેટલીક બાબદો મને પોતાને જાણાવેઆ વીના ચાલતી નથી. ધરાંનીઓ દેવમથાંન અથવા મુરતીઓ બનાવતા નથી, પણ આકાશને જુખીટર (ખોદા) ગણી, જેમી જગાપર જઇ ત હાં તેઓ ભાગ આપે (જયનો કરે) છે, આતશ ઉપર છાત્ર વગરના સુકાં લાકડાં મુકી સ્થલગાવે છે, અને તેને કુક મારી રાશન કરતા નથી, પણ વીનાથી વીજનીને તેને રાશન કરે છે. જે લોકો બલતાને કુકથી જુજાવે છે, યા આતશ ઉપર હરએક મુરદાલ મીજ (યાને નશો) અથવા ન-જુશાધ નાખે છે, તેઓને તેઓ (ધરાંનીઓ) કતલ કરે છે. આતશને તેઓ માન આપે છે. અને તેને મુરદાં શાથ અડકાવતા નથી. ધરાંનીઓ તથા આરમીનીયન લોકો શકત નરથાસની ધરમ પાલે છે અને તેઓ એકજ પરમેશ્વરને આતશનાં પાતરાંની સંનમુખ શર નમાવી બજે છે તથા કીરીઆ કરમ કરે છે.”

રામના શેનશાહ જુલીએન શાયે ૬૦૨૦ ૩૬૩નાં વરસમાં સાસાનીઆન પાદશાહ શાપુર જુલકતખને ધરાંનમાં લડાઇ થઇ તે પેલા આમીઆનસ મારસેલીનસ નામનો એક રૂમી અંથકાર રૂમી લયકરમાં હતો, તે પોતાના ૨૩) માં પુસ્તકનાં ૬) કા બાબમાં ધરાંનીઓ અને તેઓના ધરમ વીશેની બાબદ લખાનાં જાણાવે છે કે:—

“માગી અથવા મેજાઇ (મોબેદ) લોકોના આ મુલકમાં યાને (ધરાંનમાં) શલવંત એતરે છે. અતરે આ ટોલાતું અને તેમના અભીઆશ વીશેનું થોડુંક વીવેચન ઉપયોગી થઈ પડશે. શીલશુરી મતો વીશે સરવેથી નામીચો લખનાર પલેતો (અશ્વલાતુન) માજ યાને (માજ્દી-અસતાન લોકો) નો અરથ “માખાજસતીયા” નામના બિદી સંબધી કરે છે, એટલે કે એ

૧. જ્યોરજ રાલીનસનનો માફક ડાકટર સટાનલી, મોં હાન કરવી, અને પરીકેસર ડાકટર હર્ડે પણ પોતાનાં પુસ્તકમાં ખુલાશો કરીઆ છે. વહી “યુનીવરસલ-હીસ્ટરી” એવે નામનાં ઈશ્વો સને ૧૭૪૭ માં લંડન શહેરમાં છપા-યેલાં પુસ્તકમાં શરે ૧૪૪મે એમ લખે છે કે “હીરોડોટસ તથા સતરોબો અને બીજા પુરાતમ યુવાની અંથકારો પોતે જાને ખુત પરસેત હતા તથા ઘણા ઈશ્વરને માનતા હતા માટે તેઓએ એવું વીચારો કે જે બીજા કોમનાં લોકોની તેઓની પેટે ઘણા ઈશ્વરને માનેચ એટલું જ નહીં પણ તે સાથે ઈરાંની લોકોનાં ધરમ વીશે તેઓનાં જે મત હતાં તે મતને મજલી ભાગ આપવાની તથા બીજા ધરમની કીરીયાની વાતો બનાવટથી ઉભી કરી અને ઈરાંની લોકો એવી કીરીયા કરેચ એવું લખી ગયા છે.

ધરમ ધર્શવરી શક્તીઓની સરવેથી નીરમલ ભક્તી યાને (જોદાની બંદગી કરનારાનો થાય છે.) બાકતરીઆ યાને (બલખ) ના જરથોસ્તને આ ધરમના જ્ઞાનમાં આલદીઆન લોકોની છુપી કીરીયાઓ ઉપરથી ઘણા દુરના જમાનામાં ઘણી બાબદો ઉમેરી હતી, અને તેના યાને (જરથોસ્તના) પછી દરાયસનો આપ હીસતામપ જે એક ઘણા ડાહ્યો પાદશાહ હતો તેણે કંટલોક ઉમેરો કીધો હતો.”

ઉપલા અંથકારના વીચારની વીરૂધ્ધમાં, પ્રેફેસર ડાકટર “યુજનવીલહેમ” જરથોસ્તના ઝનેની તકરારમાં પોતે રચેલા એક રેસાવામાં એમ લખે છે કે “આમીઆનસ મારસેલીનસ પોતાના ઇતીહાસમાં લખે છે કે-‘જરથોસ્ત બેકતેરીઅનનો રહેવાસી હતો, અને તેણે પ્રાચીન કાલમાં આલદીઆન લોકોની બેદી કીરીઆઓમાંથી પોતાની દીનમાં વધારો કીધો. એજ પ્રમાણે દરાયસના પીતા હીસતામપેની કરધું હતું’-આ સંધર્ભ અવસતાના કાનુનને અનુસરતું નથી એ દેખીતું છે. અવસતામાંથી આપણે જાણીએ છીએ કે જરથોસ્ત પોતાની આગાહી (પાતે અવસતા) માટે અહુરમજ્દને એકલાને આભારી હતો. જે શતવાઓ (અવસતા) માટે તે યાને (જરથોસ્ત) વાએજ કરે છે તે જોદાનાં વચન છે. તેમાંથી કાંઈપણ કાઢાડી નાખવાની અથવા પોતાની તરફથી તેમાં (અવસતામાં) કશો પણ વધારો કરવાની તેને (જરથોસ્તને) સ્વતા નથી. અને જે પાદશાહ તેના (જરથોસ્તના) વખતમાં હતો. તેના રાંબધમાં પણ એમજ હોવું જોઈએ. આમીઆનસે આ બાબદમાં ઘણા શકમંદ આધનો-ઘણું કરીને રોમના શેહન-શાહતમાં ફેલાવો પામેલી ઝોરાસ્ટર અને હીસતામપની સામે બનાવટ ભરી ચોપડીઓનો તેણે આધાર લીધેલો હતો એમ જાણીએ છે.”

“ડાયોજનીય લેઅરસીયસ” નામનો એક રૂમી શીલસુષ કે જે ઇશુની બીજી સદીની આખેરીમાં થઈ ગયો છે તે પોતાના “શીલસુષેની જીંદગી” એવે નામના પુસ્તકમાં પારસી ઝોનાં ધરમ અને રેવાજ તથા તેઓ મુરતી પુજનને ધીકારનાર છે, તે વીશેના હેવાલમાં એમ જણાવી ગયો છે કે :—

“મેન્દ (મોબદો) યજ્ઞદ અમસાસપદોની યાદ કરવામાં તથા ચજ્જથને કરી આરાધવામાં રોકાયેલા રહે છે અને તેઓ એમ સમજે છે કે પ્રેસતાઓ માતર હમારીજ આરાધના સાંભળે છે. આતથ, જમીન તથા પાણીને તેઓ પ્રેસતાઓનું રૂપ આપીને તેઓની (પ્રેસતાઓની) હાથમાં તથા પેદાયશ વીશુની હકીકતો તેઓ લોકોને વાઝવે કરી સમજાવે છે અને મુરતીઓની રસમને તેઓ ધીકારે છે. જે લોકો દેવતા યા મુરતીઓને મરદ તથા ઓરતોનું રૂપ આપે છે તેમને તો તેઓ બહુ ધીકારે છે. ઇનશાસ્ત્રની તેઓ કદર પીછાંડે છે, અને યુજરેલાં રવાંનાનાં શરીરને આતશથી બાલવામાં મોટું પાપ કરી ગણે છે.”

વળી “પોરશીર” નામનો એક રૂમી અંથકાર જે ઇશુની તરીજી સદીની આખેરી એ થઈ ગયો છે તે પોતાના પુસ્તકમાં આગલા વખતના જરથોસ્તી ધરમયુરૂઓ પોતાના ધરમનો ફેલાવો કરવા માટે કેવી કોશિશ કરતા હતા તે બાબે એમ જણાવી જાણે છે કે :—

“મોબદોનું કામ બીજાઓને પવીતર કરવાનું (યાને જોદાર્થ મારગ બતાવવાનું) હતું. તેઓ બુતપરમતી તોડવા અને અહુરમજ્દી ધરમ લોકોમાં (વાએજેથી) મથાહુર કરવા માટે હમેશાં યુઝાએલા રહેતા હતા. અને કીરીયા કામ કરવામાં પણ તેઓ પોતાનો વખત કહાડતા હતા.

“એનીમોસર” નામનો એક વીદવાંન પોતાનાં પુસ્તકમાં કદીમ ઇરાંનનાં ધરમયુરૂઓ વીશે એમ લખે છે કે :—

“ધરાંન, મીદયા તથા તેની પડોસનાં દેશોમાંના પરખીયાત દાતાવ માજુઓ શીલસુષી તેમજ વીદયાના છુપા બેદો પણ જાણતા હતા કે, જે શીલસુષી તથા બેદો વીદયા મા-

તર ધરમગુરુઓનેજ શીખાડવામાં આવતી હતી. એ જમાનાના ધરમગુરુઓ માણસોને જોદાઇ (માનવીયસતી જરથોસતી ધરમનાં) પ્રમાણેની રાહ દેખાડનારા હતા અને તેઓની આ પ્રેરણાથી અસજન તથા વીદવતા મોટે લોકો ધણું માન આવતા હતા.”

વધી ઉપજાજ જરથોસતી ધરમગુરુઓ વીશે “પ્રોઇડો” નામનો અંધકાર એમ લખે છે કે “માણ્યો ઇરાની તોખમના હતા અને તેઓ એક જોદાને માનનારા હતા. વધી પ્રેદિસર ડાકટર મારટીન હાઉગ પોતાના રેસાલામાં માણ્યો વીશે એમ જણાવે છે કે આખી પ્રાચીન કાલની દુનયામાં જરથોસતી ધરમ માણ લોકોનાં ધરમને નામે ઓલખાતો હતો અને એજ નામ સાધારણ રીતે હીંદુસ્થાન, બેબીલોન અને ઇરાનમાં મોખેદોને લાગુ પાડેલું હતું અને તેઓ ઇસવી સને પુરવે ૬૦૦) વરસો ઉપર બેબીલોનની દરબારમાં મોટા વગ ધરાવતા હતા અને તેઓને “ડાહ્યા માણસો” કહીને કહેવામાં આવતું હતું.

વધી પ્રેદિસર ડાકટર આરડોક્ષ રાપ નામનો જરમન વીદવાંન પોતાનાં “ઇરાનીઓનાં ધરમ અને રવાજો” એવે નામના રેસાલાઓમાં માણ્યો વીશે એમ જણાવે છે કે “માણ્યો મીડ તથા ઇરાનીઓનાજ ધરમગુરુઓ હતા. બીજી એરીયન પ્રજાઓ શાય તેમને કંઈજ લાગતું વલગતું ન હતું. સવજા એરીયન તાયજાઓનાં “અજખવાલાઓ સુધારાના બાબમાં સરવેથી ચહડતા હતા અને “અહરમજદ” ને એક કારતાર દાખલ માનનારાઓમાં તેઓ પેહેલા હતા.

“યુડોકપમસ” નામનો એક યુનાની મોટા શાસનુજ જે એસીયા માઇનરમાં અધિકાર “નાઇધાસ” નામનાં વખણુવજા શહેરનો રહેવાશી હતો તે બુમીતી, ખગોળ વીદ્યા તથા હકીમાવના એલમેમાં તથા ધારા બાંધનારા તરીકેથી ઘણું જ્ઞાન મેલવી ગયો છે, અને જે ઇસવી શને પુરવે ૩૬૬ વરસમાં મરણ પામીઓ હતો તે શાસનુજ જરથોસતી દીનની તારીખમાં પોતાનાં પુસતકમાં એક ફેક્ટોરિ એમ જણાવી ગયો છે કે :—

“અધલી જાતની શાસનુજોમાં જરથોસતી દીન સડવી ઘણી બુજરાગ તથા સડવી ઘણી શાયદેમંદ છે.”

“પરેદિસર ડાકટર તામચ હાઈડ” નામનો એક અંગ્રેજ વીદવાંન કે જે ઓક્સફર્ડની પાઠશાલામાં હીબર તથા આરબી ભાશાનો પરેદિસર હતો. તે વીદવાને શને ૧૬૮૦ નાં વરસમાં ઇરાનની મુસાફરી કરી આવીઆ પછી કદીમ ઇરાની, પારસીયન અને મીડીયન ધરમ અને તેની તવારીખને લગતું ૬૦ શૃ ૧૭૦૦ માં “પ્રીલીઇઓનીસ વીટરમ પરથારમ” એવે નામનું લાટીન ભાશામાં પેહેલું પેહેલું એક પુસતક ધરોપખાને છપાવી બાહાર પાડ્યું હતું, તેમાં તેણે જરથોસતી ધરમની ઉત્પત્તી, આનુષ્ઠાનાં, દોખમાંઓ, અને બીજી ધરમની જગાઓ અને કીરીયાઓનું વીગતવાર બધાન કીધું છે, તેમાં માનવીયસતી ધરમની જોદાપરસતી વીશે તે એમ લખી ગયો છે કે :—

“ઇરાનીઓ જે વખતથી દુતીઆની સપાટી ઉપર એક કોમ તરીકે ગણવા લાગયા, તીઆરથી તે આજ સુધી તેઓ એક ખરા જોદાની પરચતેજ કરનારા, તોખમથી દીનદાર અચલવના, મુરતી પુજાને ધીકારનારા અને જોદાનાજાને એકજ તથા સરવે શક્તીવાંન શાહેબ કહી ગણનારાછે. જેમ આરણે ખરીસતીઓ પરમેચવરની સવલી શક્તીઓ પીછાણીએ છીએ તેમ તેઓ પણ પીજાણતા આવીઆ છે. અને તેઓએ પોતાનાં ધરમ પુસતકોમાં બનાવનાર, પેદાને કરનાર, હકુમતને કરનાર તથા નેગેહેમાનીતો રાખનાર, એવાં જોદાનાજાને નામે આપયાંછે.”

“મોશીઓ આંકુઈડીન ડુપેરો” નામનો એક પરખ્યાન યહુ ગયેશે પ્રેચ વીદવાંન કે જેને જનમ થને ૧૭૩૨ માં પારીસખાતે થયો હતો તે વીદવાંન અંધકાર જરથોસતી ધરમનો અબખાસ કરવા મોટે ૬૦ શૃ ૧૭૫૭ માં શુરત શહેરમાં આવેઓ હતો, અને તે વેલાના

દસતુર દારાખ (કુમાના દાદાદાર) આગમ ઝંદ તથા પેહેલવી ભાશાનો અભયામ કરીને ઇ.શ. ૧૭૬૧માં પાછો પોતાને વતન ગયો હતો. તેણે ઝંદ અવમતાનાં બે મોઝાં પુસતકો તૃપ્યાર કરી ઇ.શ. ૧૭૭૧ માં પ્રેમ ભાશામાં છપાવી બાહાર પાડ્યાં હતાં, તેમાં જરથોસ્તી ધરમ ઉપર પોતાનું મત આપતાં તે લખી ગયો છે કે :—

“જરથોસ્તી ધરમ માણસોની અકલને મક્કનો છે. એ ધરમથી માણસ પોતાનાં પેદા કરનારને તથા તેની પેદા કીધેલી સીએને માન સાથ વીજાણે છે, તેથી બાપ અને બચાં, બાંવંદ અને ઝિરત, રાજા અને પરજા તથા ગુરુ અને ચેલો એઓનો એક બીજા ઉપર પયાર રહે છે, જેનું માન એ ધરમ લાવનાર (જરથોસ્ત)ને ધટે છે.” (આ વીદવાંન આકુષ્ટીલ કુપેરિ ઇસવી શને ૧૮૦૫ માં પારીસ શેહરમાં મરણ પામીઓ હતા)

“એડવરડ ગીબન”^૧ નામનો રોમ દેશની તવારીખ લખનાર નામીયો અંગરેજ વીદવાંન પોતાનાં પેહેલાં પુસતકને સફેદ રૂર મે જરથોસ્તી ધરમની સતુતી કરતાં લખે છે કે—

“જરથોસ્તનાં ધરમ પુસ્તકની આદાધ વાતોની ખરી ખુબી પરકોમવાલાઓ આંધલા પાણથી સમજેલા છે. એઓજ નહીં પણ ખુદ એ જરથોસ્તના શાગરેદો માંહેલા ધણાકો જરથોસ્તની ખરી ખુબી પુરતી રીતે સમજવાને અશક્ત હતા. વધી ધણા લોકો જરથોસ્તી ઓની બંદગી કરવાની દાનાઈ ભરેલી સજાથી અચરત પામતા હતા. હીરોડોટસે ધરાંનીઓ માટે લખેલ છે કે “તેઓ દેહડાંને, કુરખાનને તથા પુતલાંને માનતા નથી, અને જે લોકો આદાને માણસ જાતથી પેદા થયેલો, તથા માણસ જાત થાયે મંબંધ રાખનારો સમજે છે. તેઓની બેવકુફી તરફ તેવો હશે છે. જ્યાંમાં હયા પાહાડોનાં મથાલાંને હોમ (જશન) કરવાની જગો તરીકે પસંદ કરે છે. તેમની મુખ્ય બંદગી ઇશવર શક્તી અને ઇશવર પ્રાથનામાં શમાયલી છે, અને આ બંદગી જે મોટા પરવરદેશાર બેઝમતાં મોઝાં મેદાંનમાં રહે છે તેની તરફ તેઓ (ધરાંની) કરે છે.” એટલું લખવા પછી વધી “હીરોડોટસ” પોને એકથી વધુ આદા છે એમ માનનાર હોવાથી તે ધરાંનીઓ ઉપર જગીન, પાણી, આતશ, પવન, સુર્ય અને મંદ્રને માનવાનું તોહમત મેલે છે. પણ દરેક જમાનાનાં પારસીઓ આ તોહમત ઓટું પાડતા આવે-આ છે, અને તેમની શક ભરી બંદગી કરવાની રીત, કે કોઈ એવાં તોહમતને કારણ મેલે છે, તે રીત વીચે તેઓ (દસતુરો) ખુલાશો કરી ગયા છે, મુલતવતે તેમાં ધણું કરીને આતશનું નુર અને સુર્ય એ જરથોસ્તી ધરમનો કેબલો છે. તેઓ તેમને પવીતરમાં પવીતર નીશાનીઓ તરીકે સમજે છે.”

ધુનાઇટ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીની તોકરીમાંનો એક પાદરી “રેવરંડ હેનરી લારડ” કે જે સને ૧૬૧૫ થી તે ૧૬૨૩ સુધી સુરત મથે હતો તે પોતાનાં પુસતકમાં પારસીઓનાં ધરમ વીચે એમ લખે છે કે :—

“પારસીઓ એવું કહે છે કે કાંઈખી સીજ પેદા થાઈ તેની આગમજ એખલો એક આદા કે જે મુઘલી સીએનો બનાવનાર છે તેની હસતી હતી.”

રેવરંડ એડવરડ ટેરી નામનો એક પાદરી સને ૧૬૧૭ માં હીંદુસ્થાન તરફની મુઝાફરી કરી ગયો હતો તે પોતાનાં પુસતકમાં સુરતનાં પારસીઓ તથા તેઓનાં ધરમ માટે એમ લખે છે કે :—

“તેઓ (પારસીઓ) આએ દેશનાં બીજા વતનીઓનો જેવા પોસાક પેહેરે છે, પણ બીજાઓની માફક પોતાના બાલ તદન ઓડાવી નાખતા નથી પણ લાંબી ડાઘી રાગે છે.

૧. ગીબન ઇંગલંડ દેશનાં “સર” નામનાં પરજાણાં તા. ૨૭ મી એપ્રિલ શને ૧૮૨૭ માં જનમેલો હતા અને તા. ૧૬ મી જાનવારી શને ૧૭૯૪ માં ૫૭ વરશની ઉમરે મરણ પામીઓ હતા. એણે રોમન શહેનશાહતક પડી બામ કુ એવે નામનાં તવારીખનાં મોઝાં છ પુસતકો રચેલાં હતાં.

તેઓ એકજ આદને કે જેણે સરવે ચીજો બનાવી છે, અને જે સરવે ઉપર સરદારી ભાગવે છે તેને માને છે.”

આલખરટ હી માનહેલસો નામનો એક પ્રદેશ મુશાશર અને ૧૬૩૮ માં હીંદુમથાનની મુસાશરી પેતાના પોતાનાં પુત્રતકમાં ગુજરાતના પારસીઓનાં ધરમ વીશે લખે છે કે “પારસીઓ એકજ સરવે શક્તીવાંન આદને માનનાર છે. તેઓ આતશ જેવી પવીતર ચીજ બીજ કોઈ ગણતા નથી, અને તેની તેઓ ઘણી જાતન લે છે, કારણ કે તેઓના કહેવા મુજબ આદર્શ તુર બતાવવાને આતશ જેવું બીજું કંઈ નથી, અને તેથી તેઓ એક બતી અથવા ચેરાગને ટુક મારીને જુલવતા નથી તથા આતશને જુલવવા કદી પણ પાણી વાપડતા નથી. અગર કોઈનું ઘર આગથી બલી જાય તોબી તેપર પાણી નામતા નથી, પણ ધુલ અથવા માટી દાખી દીયે છે અને તેથી તેઓ ઘણું મુશીબત જેવું સમજે છે.”

ઓવીગટન નામનો એક મુશાશર ઇ. સ. ૧૬૮૯ માં હીંદુમથાનની મુસાશરી કરતો શુરતમાં આવેલો હતા તે પોતાના પુત્રતકમાં પારસીઓનાં ધરમ માટે એમ લખે છે કે :—

“તેઓ પ્રકત એકજ આદને માને છે, અને તેને સઘલી ચીજોનો પેદાનો કરનાર તરીકે ગણી દર મહીનાનો પેહેલો દીવસ તેની (આદની) આરાધનામાં ગુજારે છે, અને એ સીવાય બીજા કેટલાક દાહાડાઓ (આતશના હમકારા) પણ જાહેર બંદગીને માટે નેમ્યા છે.

“કરમટન નીખર” નામનો એક મુશાશર કે જેણે અરબમથાન તથા હીંદુમથાન મધે ઇ. સ. ૧૭૬૨ થી તે ૧૭૬૪ સુધી મુસાશરી કીધી હતી તે પારસીઓ માટે પોતાનાં પુત્રતકમાં એક ગમ એમ લખે છે કે :—

“મુબઈ, સુરત અને તેની પાસેના શહેરમાં અસલી ધરાંનીઓનું એક સંમથાન છે. જેઓ અગીઆરમી સદીની વાત ઉપર જ્યારે આરબોએ તેમનો સર્વેશ જીત્યો ત્યારના હીંદુમથાનમાં આવી વસ્યા છે, તેઓને પારસી કરી કહે છે, તેઓ ભક્ષા, નમ્ર અને ઉદ્યોગી તેમજ પોત પોતામાં સુલહ સંપત્તી રહેનાર છે તથા પોતાની કામનાં ગરીબોને હમેશાં મદદ કરનારા છે, કે જેથી તેઓ બીજા ગણેવાતના લોકો પાસે બીજા માંગે નહીં. પારસીઓ એટલે જરથોસ્ત્રનો ધરમ પાલનારાઓ, એકજ સરવે શક્તીવાંન તથા અમર આદાતાલાને માને છે.”

નામાકીત ધરાંન દેશના મુશાશર “સર ઉલીપમ આઝમલીએ” ઇ. સ. ૧૮૧૧માં પોતાની ધરાંન દેશની મુસાશરીના બે પુત્રતકો છપાવી બાહાર પાડેયા છે. તેનાં પેહેલાં પુત્રતકમાં જરથોસ્ત્રી ધરમ બાબે એ વીદવાંન ગ્રંથકાર લખે છે કે :—

“પારસીઓના ધરમ સંબંધી જે માયાકુલ મત હું બાંધી ચુક્યો છું, તે મત એ વાતથી માતેખરી પકડતું ગયું છે કે એ ધરમ માતર નીતીનો મારગ દેખાડનારો છે, એટલુંજ નહીં પણ નેક અશક્તગી ખરેખરી જુનીઆદી ધરાવનારો છે, જેથી એ ધરમ પાલનારા મરદો પરમાણીક તથા આરતો પરતીવરતા રહે છે. પુરાતમ વખતના ધરાંનીઓ કોઈબી ખ્યાલી દેવ દેરીને માટે પુતલાં અથવા બાવલાં ઉભાં કરતા ન હતા, અને પરશીપાલીશનાં બોહલાં કોતર કામો તપાસનાં અજાયબી લાગે છે કે તેઓ માંડેથી એકબી મરદ કે આરતની મુરતીઓ મલી આવતી નથી. યુનાનીઓની માફક તેવો (ધરાંનીઓ) એવું માનતા ન હતા કે દેવતાઓ માણસ રૂપમાં સંગારેલા હોય છે. તેવો તોમીડ તથા હલામાઈત લોકો હતા કે જેઓએ સાઈરસના અમલ તલે બાબીલોનની સઘલી બનાવેલી મુરતીઓનો નાશ કીધો હતો. ૧ આવા તેમના

૧. જનહેલન નામનો એક વીદવાન ગ્રંથકાર “અપીટોમ ઓફ ધી હીસ્ટરી ઓફ ધી વરલડ” નામનાં પુત્રતકમાં ધરાંનીઓ ખુતપરસતોને ધોકારતા હતા તે વીશે લખે છે કે :—“મીશર તથા બાબીલોન લોકોનાં બચકાર વહેમીપણાને ધોકારવા તથા તેઓની મુરતીના ટુકડે ટુકડા કરી નાશ કરવાને ધરાંની લોકો સદા તઈયાર રહેતા હતા.

વલી દીન સતાનલી નામનો વીદવાંન પોતાનાં પુત્રતકમાં જણાવે છે કે “એક આદને ભજનારા ધરાંની પાદશાહ આઈસે બાબીલોન તથા અસીરીઅન લોકોનાં કહેડાંઓ તથા મુરતીઓને તારાજ કરી નાખી હતો.”

નેઆગાનો હતા. અસલથીજ મારે મળ્યુત વીચાર એવા છે કે પારસીઓ જોઇ પરચત છે. તેઓ એક જોઇને માંનનારા તથા પુજનારા છે. એક જુના આધરીશ દશતાવેજમાં જરથોસ્તને માટે જણાવેલું છે કે ‘આયર-ગીયડ-લમહ, યાને શુનેરી હાયવાલો, કે જે હાયે આઝાશી આતશ મેલવી તેણિ (જરથોસ્તે) ફેલાવેઓ હતો.’”

“સર જોન માલકમ” નામનો નામીઓ ઈર્ફાન દેશનો મુશાર પોતાનાં પેહેલાં પુસ્તકનાં સાતમાં બાબમાં જરથોસ્ત અને તેની પવીતર અવસ્થાની સતુતી કરતાં એમ લખે છે કે:-

“જરથોસ્તે પોતાના ધરમનાં જે જે મુખ્ય પ્રમાણે જાહેર ક્રીધાં તથા જે જે કાયદાઓ મુકરર ક્રીધા તથા પોતાનાં દેશનાં પુરાતમ ધરમમાં જે જે અગત જોગ સુધારાઓ ક્રીધા તેઓનું સાધારણ રીતે જાપર તપકેનું બેયાં આપવાનું અતરે અગત જેવું દીસે છે.

તેણે એવું શીખવેજ હતું જે જોઇ હંમેસગીથીજ જીવતો છે તથા તે ખુદ પોતે જેમ જામો અને જગા અપાર છે તેમજ તે પોતે પણ છે. દુનીયામાં શાઈ અને માહું એવાં બે મુલતતપો છે એવું તેણે (યાને જરથોસ્તે) ખાતરીથી જણાવેજ હતું. તેઓમાંનાં એકને તેણે “અહુરમઝદ” એવું નામ આપેલું છે કે જે શારાનો ઉપરી છે અને બીજાનું નામ તેણે “આહેરમન” કરી રાખીજ છે જે યુરાનો શાહેય છે. એ બેઉમાં પેદા કરવાની સક્તી છે પણ જે શક્તી તેઓ વાપડે છે તે એક બીજાથી જલદી હોવાને લીધે દરેક જીવજંતુ તથા વસ્તુઓમાં શાઈ અને માહું એ બંને બિલસેજ થાય છે. અહુરમઝદ યાને શારાં મુખાનો પ્રદેશતો, તાપો, રતુઓ, અને માણસ જાતને બચાવવાને પેતરણ કરે છે, કે જેઓનો દોજખી આહેરમન નાશ કરવા માંગે છે, પણ માતર શારાંનું મુલતતવ જુજરગ અહુરમઝદ જે હંમેશગી સુધી જીવતો છે તે છેલ્લે (યાને રસતાખેજ વલા) પ્રતેમંદ થાય.

સારાંની નીચાંની રાશની છે અને માકાની નીચાંની અધાર છે અને જોઇએ જરથોસ્તને એવું કહેલું છે કે જે ચીજે પ્રકાશે છે તેઓમાં શાઈ નુર છુપું હોય છે. આ ઉપરથી એ પેગંમબરના ધરમ પાલનારાઓ હરેક ઈલાહત આતામાં પોતાની પ્રજાયાત અદા કરતી વેલાએ પવીતર આતશ જે અપ્રરગાનીયાં ઉપર રાશન બલતો હોય છે, તે તરફ પોતાનું મોહોડું ધરે છે અને જારે તેઓ ખુદલી હવામાં બંદગી કરે છે ત્યારે આપ્રતાબ કે જે પોતે સઘલી રાશનીઓમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે અને જેનાથી જોઇએ પોતાની ઈશવરી મેહેરખાંની ફેલાવી નાખી પોતાની પેદાયજના સરવે કાંમોને ચાલુ રાખેલાં છે તે તરફ પોતાનું મોહોડું કરે છે.

જરથોસ્તનાં મોટાં પુસ્તક બંદ અવસ્થામાં જે ઘણી ખરી બીનાઓ આવેલી છે તે ઘણી હમદા અને નીતીથી ભરેલી છે અને તે એવીતો છે કે જેથી ઉદાયોગ અને નેક્રીમાં જોમેશ થાય છે. જે ધરમ જરથોસ્તે શીખવેઓ હતો તેના મુખ્ય પ્રમાણે પવીતર અને જોઇઇ હતાં અને તેના ધરમમાં એક અમર અને સખાવત ભરેલા જોઇનેજ માનવાનું આવેલું છે.”

“સર વીલીયમ જોનસ” નામનો માહા કમ્બેલ વીદવાંન દખેસતાંન તથા દશાતીર નામની માહાભારત કેતાબો વીશે મુખબની એશીઆટીક સોસાયટી નામની મંડલી આગલ પોતાનું છઠી વારનું બાશાંણ આપતી વેલા, ઇરાંનીઓનાં ધરમ અને રીતખાત વીશે જે શમ્બુનો બાલીઓ હતો તેનો સાર નીચે મુજબનો છે:-

“જે રીતે મોહશનશાની લખી જાય છે, તેની સત્તા જાપર આપણે ભરોશો રાખીએતો અમ્મલી ઇરાંનીઓનો ધરમ એવો છે કે (“નીયુટન” કહી ગયો છે તેમ) સરવે ધરમ કરતાં તે ધરમ ઘણું પુરાતમ છે. ઇરાંનીઓનો એવો એતેકાદ હતો કે મોટામાં મોટો એક જોઇ કે જેણે પોતાની કુદરતથી દુનીયાને પેદા ક્રીધી છે, અને તે પોતાની કુદરતનાં કાયદાથી નીલ્લ

રોજ ચલાવીઓ જમ છે, તેને માનવો, અને પાકીજેપણથી તે ઝાદાની ધાસતી તથા આ-
એશ તથા તેનીજ પરશ્વતેસ કરવી, અને તેઓ માખાપ અને જઘ્ર લોકોને ધરજ માશક માન
આપતા હતા, અને તમામ માણસ જાત લોકોમાં બાઈબાંધી રાખતા હતા, તથા તેઓ રહેમ
નજર અને દયાવંતપણુની ખારીયત ધરાવતા હતા. તે એટલા સુધી કે વગર વાચાવાલાં
પ્રાણીઓ ઉપર પણ રહેમદીલી રાખતા હતા, અને તેમનો એવાદત કરવાનો કાયદો ધણી
નીરમલ અને પવીતર હતો, તથા તે કાયદો હાલના જમાના સુધી નીબી રહેઓ છે, એ ધણું
અનુપમ જેવું છે. દબેસતાં કેતાબોમાંથી મને એવું માલમ પડે છે કે પાદશાહ હોશંગના
વખતમાં ઇરાંન દેશમાં જે કાંઈ એવાદત ચાલતી હતી, તે ધણી નીરમલ હતી.

“વીજયમ ડી. વહીતગી” નામનો એક કાબેજ વીદવાંત કે જે “યેલ” કાલેજનો મંસ્કૃત
અને પ્રાચીનો પ્રેફેસર હતો તેણે જરથોસ્ત્રી ધરમ ઉપર એક રેસાલો લખેઓ છે તેમાં
જરથોસ્ત્રની તારીખમાં એમ લખે છે કે :—

“જરથોસ્ત્રી ધરમ દુનીયામાં ફેલાએલા એક ઝાદાને માનનારા પંથોમાંનો સરવેથી
સરસ છે. ઇનદો હુરોપીયન મુલના ધરમોમાં અસલી મુરતી પુજક આલમના મુખલા ધરમોમાં
વગર શકે એ ધરમ (યાને જરથોસ્ત્રી ધરમ) પોતાની શીલસુશીતા ઉંડા બિદાને લીધે તથા
તેમાં જણાવેલાં મત અને વીચાર ઝાદાઈ હોવાને લીધે તથા તેમાં જણાવેલી નીતીનાં એવાદોને
લીધે તે સરવેથી ઉત્તમ અને પેયારો છે. તેનાં સંપ્રદાયમાં આગલા રૂમી તથા યુનાની અંધકા-
રોએ ધણા કીંમતી વીચારો આપ્યા હતા પણ પશ્ચીમ તરફના પ્રાંતો કે જ્યાં તે ફેલાયેલો
હતો ત્યાં એ ધરમની તે વખતની હાલતનો પણ સપસટ ખુલાશો આપવાને તે વીચારો અ-
ધુરા હતા અને તેની ઉત્પત્તિનું વર્ણન આપવાને જે જગ્યાએ તે જાહેર થયો હતો તેમાં
ધયલા તેના પ્રકાશનું બયાંત કરવાને તે ધણું અપુરણ છે.”

“પ્રોફેસર વીજહેમ ગાઇગર” નામના એક જાણીતા કાબેજ જરમન વીદવાંતે શને ૧૮૮૩
માં “કદીમ વખતનાં પુરવ તરફના ઇરાંનીઓનો સુધારો” એવે નામનાં પોતાનાં પેણલાં
પુસ્તકનાં દીખાઆમાં જરથોસ્ત્રી ધરમની વખાણ કરતાં એમ લખ્યું છે કે :—

“શકત પાહુદીઓ શીવાય, પુરવમાં પુરાતન કાળની એવી કોઈ પણ પરજ નથી કે ધર
મના વીચાર આચારમાં અવસતાને માનનારી પ્રજાના જેવી પાક અને બુદ્ધિ હોય. માતર
એક ઝાદાને માનવાનાં “અદેઈવાદ” ને મલતા આવે એવા વીચાર આપણે ક્યે પણ જોતા
નથી. માતવી વીચય એટલો બધો આવેશ હોય એવો ઝાદાઈ મત ક્યે પણ નથી. એનાં
જેવી તરતીય અને તેહેકીકથી બળ લાવવામાં આવતો ધરમનો એવાજો ઝાદાઈ તરીકા ક્યે
પણ નથી. અવસતાવાલો ધરમ પુરવ ઇરાંનમાં સથાપવામાં આવેલો હતો અને તેનાં કાંજુનો
જરથોસ્ત્રના નામ શાયે જોડાયેલાં છે. જેમ પારસીઓની દંતકથા જણાવે છે તેમ મીડીઆની
મરજમીન કે જેહાંથી જરથોસ્ત્રને પોતાનો ધરમ પુરવ તરફના પ્રાંતોની મારફતે ફેલાવેલો હોયો
જોઈએ અને ત્યાં તેણે સંપુરણ હાલતમાં આણેલો હોયો જોઈએ. દરએક ધરમનો સથાપનાર
તવારીજોમાંથી મલેલી બાબદોની મદદથી કાંમ લેએ. કરીસચીયાન મત અસલી પાહુદીઓનાં
મુલ ઉપર આધાર રાખે છે, મહમદતો કરીસચીયાન તથા પાહુદી એ બંનેને જોડી નાખવાની
કોસેસ કરે છે પણ જરથોસ્ત્ર પોતાનો પાયો ઝાદાઈ અસલી ચેરીયન ધરમ ઉપર રચે છે અને
તેમાં હીંદુલોકો શાયે ઇરાંનીઓની પરજનો હીરસો સમાયેલો છે, પણ એ જરથોસ્ત્રી ધરમનો
ખુબીવંતો અને મતલબવાલો જે બાગ (ગાથા) છે કે જે ખરેખરી તેની વલંત દરશાયે છે,
તે તો તદન નયોજ છે. ઝાદાની બંદગી મોઘમ, ધંગધડા વગરનીને બદલે મકમ, મંગીન
અને બંધબેસતાં કાંતુનો ગ્રુપર જણાય છે. જરથોસ્ત્રના નવાં મતનું ધોરણ ધણું કરીને નીતી

ઉપર છે. પરમેશ્વર તરફથી નીતીની સહમજ પેહેલ વેહેલીજ દેખાવ દે છે અને ખુદરતી કાણુ-
નને પાછો ખેંચો રાખેલો છે.”

“પ્રોફેસર ડાક્ટર ઇ. ડબ્લ્યુ. વેસ્ટ” નામના જાણીતા કાબેલ જરમન વીદવાંન ઐયકારે
પેહેલવીના મુલ પુસ્તકોના પોતે કીધેલા તરજુમાંવાલા ઐયથના દીખાયામાં જરથોસ્તી ધરમ
ઉપર લખતાં પરકોમનાં બેખખર લખનારાઓ જેઓ પારસીઓ ઉપર એકથી વધુ જોદાને માન
વાનું તોહોમત મુકે છે તેવા લખનારાઓને એ કાબેલ વીદવાંન જોટા પાડી એમ જણાવે છે કે:-

“પારસી ધરમ ઉપર તેના દુશ્મન લખનારાઓએ એક કરતાં વધુ જોદાને માનવાનો
દોષ લાયુ પાડેલો છે. તેમાં મુસલમાનોથી ઉભું કરવામાં આવેલું” અને ખરીસતીઓથી
વગર વીચારે વધારે ચરવાએલું” આ તોહોમત આગલ વધારવામાં આવેલું છે, પણ જરથોસ્તી
ધરમ એકથી વધુ જોદાની હસતી કબુલ કરનારો છેજ નહીં. “બુનદેશ” માં ખુલે ખુલે જ-
ણાવે છે કે જ્યાં સુધી આહરેમન અધારા જોમાંથી નહીંલેઓ અને રોશનીમાં આવેલો
તથાંસુધી તેને અહુરમજદ વીશેતું કથું માન હતુંજ નહીં. અને જ્યાં સુધી અહુરમજદે તેને
ખુલે ખુલે જણાવેલું તથાં સુધી આખરના વખતે શું બનશે તે કથું જણતો હતો નહીં;
તે અને તેનાં પ્રાણીઓ રસતાખેજ વખતે કમજોર બની નાશ પામશે.

ખરીસતી ધરમમાં સેતાનને જેટલી સત્તા ધરાવતો જણવામાં આવેલો છે તે કરતાં ઘણું
દરજાએ ઓછી સત્તા ધરાવનારો અવસતામાં જણાવેલો છે. ખરીસતી ધરમમાં સેતાનને હાપણ
વાલો તેમજ સરવે જગીઆએ હાજર છે એમ જણવામાં આવેલો છે, તથા અવસતામાં જ-
ણાવવા પરમાંણે તેને દેવ વીગેરે નુકસાંતકારક પ્રાણીઓ જાતપણ કરનારી શક્તીઓ ધરાવનાર
તરીકે જણાવેલો છે. ખરીસતી ધરમમાં સેતાનની ખરાબી કરવાનાં સાધણોની મરીપાદા બીલકુલ
ખારીકીથી જણાવવામાં આવી નથી. આહરેમનની ઉત્પત્તી અને અંત વીશેતું વરણુ ખ-
રીસતો સેતાનના જેટલુંજ અચોક્કસ છેડી દેવામાં આવેલું જણાવવામાં આવેલું છે. અને
બધી રીતે આ બંને વીચારો (ખરીસતીઓનો મોતાન અને જરથોસ્તીઓનો આહરેમન) નું
એકમેક વચેતું મજતાપણું અજાયબ જેવી રીતનું આવે છે. ખરેખર તે વીચારો એટલા બ-
ધાતો એકબીજાને મજતા આવે છે કે તેઓ જુદા જુદા મુલોમાંથી ઉત્પત્ત થયા છે એમ મા-
નવું આપણાથી કબુલ કરાએ નહીં. તેઓ વચે જે માતર જપથોગી તજાવતો માલમ પડેલ
છે, તે એ છે કે જરથોસ્તી ધરમ જેમ ખરીસતી ધરમ માને છે તેમ આહરેમનની હંમેશગી
સુધીની હસતી કબુલ રાખતો નથી અને જ્યારે ખરીસતી ધરમે સેતાંન વીશેના બીજા સધલા
વીચારો ખુશીથી છેડી દીધેલા જણાવ છે તેયારે જરથોસ્તી ધરમ ન્યાએ સામતરના કાયદા
પરમાંણે નીવડા (યાને સેવતના ચુકાદા) પર આવવાને પાછલ હકીઓ નથી. તેટલાં માટે
જ્યારે આહરેમનની ખરાબીના શાહેમ તરીકેની હસતી કબુલ રાખવા માટે જરથોસ્તી ધરમને
એક કરતાં વધારે જોદાને માનવાનો દોષ લાયુ પાડવામાં આવે છે તથારે શા માટે ખરીસતી
ધરમને સેતાનની હસતી કબુલ રાખવાને લીધે એક કરતાં વધુ જોદાને માનવાનો ધરમ કહે
વામાં આવતો નથી? એ મમજવું મુસકેજ લાગે છે. જ્યારે એક ખરીસતી જરથોસ્તી ધરમ
ને એકથી વધુ જોદાને માનવાની મતલબ તરફ બોલે છે તથારે તે બચંકાર ખુલો કરે છે.”

વલી એક વીદવાંન પોતાનાં દીખાયામાં “જરવાને અકરને” વાલા શકરાની ખુલ
ખરેલી સમજણ વીશેનો મોલાસો કરી એમ જણાવે છે કે :-

“પારસી ધરમ વીશેના “ઝોડસ પરમ” નામનાં પેહેલવી પુસ્તકના ચુંડી કાહડેલાં
લખાણો માહેલા શકરાની જોટી સમજવતથી થાયેલો તરજુમો ખરેખર નાપાખેદાર છે.
કેટલાક ગ્રીક અને અમેરીકન લખનારાઓ અવસતામાં જણાવવામાં આવેલા “અનહદ કાલ”

જેને હમિશગી મુખી રહેનારા પ્રાણીનું ૩૫ આપેલું છે તેનાથી અહુરમઝ્દ અને આહારેમન પેદા થયા હતા એમ પારસીઓ માને છે એવું બતાવવાની તેઓ કોશિશ કરે છે. “એનકવે-ટીલ કુપેરન” ના વંદીદાદના તરજુમાં માહેલા એક પ્રકારથી તેઓના મતને ખુલ્લે ખુલ્લો ટેકો મલીયો હતો પણ આ બુલ “એનકવેટીલ”ના અવસતાના વીઆરેલુ વીશિના અમાન-પણાને લીધેજ ઉભી થઇ છે એમ લાંબા વખતથી આપણને જણાતું આવેલું છે. તેથી કરીને “અનહદ કાલ” ને માટે “સરવનો ઉત્પન કરનાર” તરીકેનું ખાંધવામાં આવેલું મત અવસતામાં માલમ પડતું નથી તે છતાં શાશાનીયન વંશના પાછલા વખતમાં આ મત ઉપર થકું હોય પણ “ઝોડમપરમ” નાં ચુટી કહાડેલાં લખાણોમાં ખુલ્લે ખુલ્લું આવેલું છે કે “અહુરમઝ્દ” જોરવાન પ્રાણીને પેદા કીધું; એ જોરવાન પ્રાણીને અવસતામાં “જરવાને અ-કરને” (અનહદ કાળ) યાને હધઆદ વખતનું જેને ૩૫ આપેલું છે, અને જેને અહુરમઝ્દના પ્રાણી તરીકે દેખાડવામાં આવીયું છે તેને આહારેમનના પેદા થવા પછી પેદા કરવામાં આ-વીજા હતું. (અવસતામાંથી તાંકી બતાવેલું) આ લખાણુ ગ્રીક અને આરમીનીયન લખનારા-ઓના વીઆરોનું સંપુરણ રીતે ખંડન કરે છે અને બતાવેલી આપે છે કે જે બાબદોને પા-રકા લોકો શક અને ધીકારની નજરથી જોએ છે તેઓનાં લખાણો ઊપર આ દાખલાઓ ઉપરથી કટલો થોડો ભરોસો મુકી શકાય ?”

વલી એજ વીદ્વાંન આગલ ચાલતાં જરથોસ્તી ધરમની મરુતી કરતાં એમ લખે છે કે:-

“જે કે પારસીઓના ધરમની મુખ્ય સીમાના જ્ઞાનને માટે આપણને અવસતા તરફ જોવું જોઈએ તોપણ આ પુરાતમ ધરમની રીતબાત, કીરીયા અને રેવાજને માટે આપણને ખેહેલવી લખાણોને વલગવું જોઈએ છે, કે જે ધરમ પોતાને માજદીયમનીઆનોનાં પાક ધર મના બતાવેલી એલખાવે છે અને તેના પાલનારાઓને બેહદીનાન યાને બેહુતર દીનના લોકો કરી કહે છે. અવસતાના છુટા પડી ગયલા ભાગો જે હજી હમતીમાં છે, તેમાંથી આપ-ણને એ ધરમના પુરાતમ વખતના શ્રીલસુષ કવીઓ અને ધારા બાધનારાઓથી મુકાયલા અને બણાક ખાકશ્ચ થઇ જતા સત્તિ અને માહાબારત ટુકડાઓ (યાને અવસતાઓના ભાગો) ઉપર અમલના ધારાઓથી બંધાયેલાં આ બાધકાંમ (યાને માજદીયમની ધરમનાં) મજબુત પાયા મલી આવે છે. આએ તે પેલા બાકી રહી ગયલા જુજ(જરથોસ્તી)લોકો છે કે જેઓના ધરમ સમ્બંધે પાલીઓ હતો તે પંથના (માજદીયમની ધરમનાં)પરાગંદે થઇ ગયલા (અવસ-તાનાં) ભાગો કે જે દારાયસે પોતાનાં કોતર કામોમાં ખુલ્લી રીતે સ્વીકાર્યા છે. પણ સીકંદર અને તેની પછી થનારા તેના મુધરેલા યુનાનીઓના વીચાર તે પાક અને ખાલેસ માજદીય-મની ધરમનો સદનતર નાશ કરીને તેની જગ્યાએ પોતાનો મુરતા પુજક પેહુમેથી ભરેલો ધરમ ફેલાવવાનો હતો પણ તેમાં તેઓ નીશક્લ થયા હતા.”

“પ્રોફેસર ડાક્ટર આદોલ્ફ રાપ” નામનો એક કામેલ જરમન વીદ્વાંન “ધરિંનીઓનો ધરમ અને રેવાજે” એવે નામનાં પોતાના એક રેખાલામાં અવસતા વીશે એમ લખે છે કે:-

“અવસતા બલખમાં લખાયેલા છે એવું હાલ સીધ થઈ ચુંકું છે. અવસતામાંથી મલેલાં જ્ઞાનથી આપણે સમજીએ છીએ કે ધરિંનીઓના વીચાર પરમાંણે રાશની કે જેની કંઈ સાઈ તંદરોસ્તીવાલું, પાક તથા ખરૂં છે, તે સધલાંનું તે મુલ છે. અને એ બધાની સાંમે અ-ધારાની તથા બીજા રાતનાં દેખાવોની મોટી ધાસતીઓ રાખવામાં આવે છે, પણ ગ્રીક લખ-નારાઓએ ધરિંની ધરમનાં કાંચુંતોનો એટલી બધી જડાઈથી અભીયાસ કર્યો નથી કે, જેથી એજ ખરી “ધરી” છે અને તેની આસપાસ આખી ધરિંનીઓની ધરમ રચના કરે છે, એમ કેમ સમજી તથા કબુલ કરી શકાય ? એ ગ્રીક લખનારાઓ પાક અને નાપાક તથા બદરહુને બગતી મતલબ સમજવામાં પહુ પાછલ પડેલા છે.”

“મી. જેમસ ડી. મેકકેપ” નામના એક અમેરીકન ગ્રંથકારે “પીકેતોરીઅલ હીસ્ટરી ઓફ ધી વરલડ” એવે નામનું એક ક્રીમતી પુસ્તક રચી બાહર પાડીજ છે. તેમાં કદીમ જમાનાનાં મીડીયનો કે જેઓ જરથોસતી ધરમચર્યાનો એક ટોલો ગણાતો હતો તેઓનાં રાજ તથા ધરમ વીશેની બાબદ લખતાં તેઓ એવલા એકજ યોદાને માનતા હતા કે જે યોદાને અશો અહુરમજ્દનાં નામથી જરથોસતીઓ ઓલખે છે તેની સત્તી અને સીશ્ત ગાતાં એ વીદવાંત એમ લખે છે કે :—

“મીદીયાંત લોકોનાં ધરમમાં ધણુક ફેરફાર થયા હતા. તેઓનાં અમલી ધરમમાં એકજ મોટા બાહોસીથી બરપુર અહુરમજ્દ કે જે પેદાનો કરનાર, બચાવનાર, અને જગતનો ચલાવનાર છે તેને માનવાનું શરમાંત હતું. તે ધરમ આતમાં શનમુખ પ્રકત એકજ જણને (યાને અહુરમજ્દને) મધલાં ઝારાંતાં મુલ તરીકે અને સજીથી ખુબીવાલી બંદગીઓને લાયકનો તરીકે આગલ ધરે છે. અહુરમજ્દ ગેથો અને મીનોઇ દુનીઆનો પેદા કરનાર છે. તેણે આકાશી ગરેહો, જમીન, પાણી અને ઝાડો, મધલાં ભલાં પ્રાણીઓ અને મધલી બલી અને સાચી વસતુઓ પેદા કીધી છે, ભલા, પાક, નીરમલ, ઝાચો તે પાક યોદા છે, તે સજીથી પવીતર છે, તે સચાઈનું તતવ છે. તે સધલી ગચાઈનો બાપ છે, તે સરવે હાથયાતી ધરાવનારાઓમાં સજીથી સરસ છે, તે પવીતરાઈનો શાહેબ છે, તે ધણીજ સુખી છે, તે દરેક આસીરવાદ ધરાવે છે, તે તંદરોસનીવાલો, હોજનવાંત, નીતીવાલો અને હમેઝ મુધી રહેનારો છે. તેનાંથી માણસજાતનું સધલું બલું થાય છે. પાક અને ભલાઓને તે આ દુનીયાંતા પ્રપદા બખશે છે, એટલુંજ નહીં પણ ક્રીમતી મીનોઇ દુનયાં મોટેની બેગ જેવી કે સચાઈ, એબાદત, બલું મન અને હમેશગી મુધીનું સુખ બખશે છે. જેમ તે ઝાચાને નવાં છે તેમ તે જુદાને શીખશા કરે છે, આ પરમાણુ જણારો કે અહુરમજ્દાઓ અહુરમજ્દા અથવા અહુરમજ્દ મધલા મુરતી પુજક દેવતાઓ કરતાં હીઅર લોકોના ખરા યોદા વીશેની સમજણને લગભગ મલતો આવે છે. કોઈખી રીતે મીદયનોનો ધરમ મુરતી પુજક હતોજ નહીં. તે લોકો જે યોદાને માનતા હતા તે યોદા ગેલી હતો અને ભવીચચના ગેળી મુલકમાં રહેતો હતો અને તેને મોટેનાં દેવલો કોઈ પણ મુરતીઓથી અપવીતર કરવામાં આવતાં નહીં હતાં. આ મોટા અહુરમજ્દની સરદારી હેઠલ ધણુક શ્રેસતાઓ (છ અમસાસપંદો) હતા કે જેઓમાં યોદાની શકતીઓ સીવાયનો શ્રદ્ધ કદાચજ નાણી શકાએ. આ શ્રેસતાઓ અહુરમજ્દની મકમદ બજલાવતા હતા અને તેઓ પોને માણસ જાત અને યોદા વચે મંદેસો ચલાવનારાં ઝાંધનો બનીયા હતા.

મીદીયનો આતમા અમર છે એમ માનતા હતા. વલી એવું પણ માનતા હતા કે ભલાં અને ભુજાં માણસોના આતમાઓ એક અમુક રમતા (ચીનવત પુલ) આગલ આવતા કે જ્યાંથી ભલાં માણસોની મદદે સરોચ શ્રેસનો પુલ ઉપર આવતો હતો કે જ્યાંથી તેઓને આશીરવાદ પામેલા રહેણાણ (બેહેસત) માં યાને અહુરમજ્દની નજદીક લેધ જતો હતો અને ભુજાં માણસો પુલ ઉપરથી નીચે આડીમાં પડતાં હતાં કે જ્યાં તેઓને હમેઝગી (રમતાએજ) સુધી “અંગરેમેનીયુઝ” ના રાજ્યમાં રહેવાની મજકરવામાં આવતી હતી.

મીદીયન ધરમમાં મુખ્ય કરીને આતશ, પાણી, જમીન અને હવા એ મુલતતવોની વખાણ કરવામાં આવતી હતી અને તેઓ રૂપ, રંગવાજા દેવતાઓ (મુરતીઓ) ને માનતા નહીં હતા અને તેઓ મુરતીઓને યોદા તરીકે માનવાને ધીકારતા હોવાથી રહેડાં તથા દેવલો બાંધવાનું નાખ-મંદ કરતા હતા.તેઓની બંદગી કુદરતને લગતી હતી પણ તે ધણી વીચીતર હતી. કુદરતની જુદી જુદી શકતીઓ ઉપર જેમ ક્રીક લોકોએ દેવતાઓ મુકકર કરીઆ તેમ તેઓએ કશજ નથી. વલી તેઓએ હીંદુઓની માફક કુદરતની શકતીઓના આકાર બનાવયા નહીં હતા; તેઓ ખરેખર મુલ ચીગે આગલ બંદગી કરતા હતા.”

“પ્રેક્ષિસર ડાકટર હાગિગ” પારસીઓના ધરમ વીશેનાં પોતાનાં એક રેસાલામાં જરથોસ્ત પ્રેસતાઓની હસતી કબુલ રાખતો નહીં હતો પણ તેઓને આદાની શક્તી અથવા બખ્શિશ દાખલ ગણી છે તે વીશે ઈજ્જતનેના ૪૭ મા હામાંથી દાખલો તાંકી એમ જણાવે છે કે :—

“ગાથામાં અમસામપદને પોહુમનો, અમવહીસટ, અમધર વરધપ, સપેનત આરમધતી હરઉવતાત તથા અમેરેતાતનાં જે જુદાં જુદાં નામોથી ઓલખવામાં આવેલા છે, તેઓ યજ્ઞસનેનાં ૪૭ મા હતો તરજુમો કરવાથી તેમજ તેમનાં મુલ ઉપરથી દીસે છે, તેમ કંઈજ નહીં પણ જે સધલી બખ્શિશો અહુરમજ્દને એકલા ઈશ્વર દાખલ ગણી જેઓ સાચું બોલી અને સારાં કામો કરી ખરાં અંતકરણથી તે શાહુબની બંદગી કરે છે, તેમને બખ્શિ છે, તે બખ્શિશોનાં ભાવવાચક નામો અને વીચારો છે. જરથોસ્ત પેગંમબરના વીચાર મુજબતો તેઓ (યાને બખ્શિશો) કોઈબી જાતનો આકાર ધરાવતી નથી પણ પ્રેક્ષતાઓનો આકાર છે એવો વીચારતો એ માહત શીખશક (જરથોસ્ત) ના લખાણોમાં તેની પાછલ થઇ ગયેલાઓ (જરથોસ્તારે તેમો) એ ઉમેરેલા છે.”

“રેવરંડ એડવરડ જેમસ બરકલે” નામનો એક કાબેલ ખરીસ્ટી ધરમચુર જરથોસ્તી ધરમની તારીખમાં પોતાનાં એક પુસ્તકમાં એમ લખે છે કે :—

“ઝંદ અવસ્તાનાં ધણાંક પ્રમાનો અને અગમચેતીઓમાં બીજી દુનીયાંને લગતી જે બાબદો આવેલી છે, અને જે ઉમદા મતલબો શમાયલી છે તેઓએ વીદવાંન શખસોનાં ધ્યાન રાક્યાં છે, અને આવી ગમદા મતલબોનાં મુલ વીશે કેટલીક નહીં મનાએ એવી તરકે ઉભી થઇ છે. જરથોસ્તની ભવીશ્ય વાણીઓ (અવસ્તાઓ) તેમજ તેનાં પ્રમાનો બીજી દુની આંને લગતાં ધણાજ સરમ અને ડાહાપણ ધરાવનાર એક પુરસનાં વચ્ચેના તરીકે તથા સચાઈ શોધવાની તે (જરથોસ્ત)ની પેહદ કાલજનાં પરીણામ તરીકે આપણે જો કબુલ કરીએ તો તેથી આપણે જે ધરમ પુસ્તક (બાઈબલ) હાલ ધરાવયેય તેની સચાઈ ઘટી જવાની અથવા તેનું લખાણ બોટું પરવાની કંઈ ધાસતી રહેતી નથી.”

“પ્રેક્ષિસર ઇ. કોખામ મુઅર એલ. એલ. ઈ” નામનો એક કાબેલ વીદવાંન “પ્રેક્ષ એનડ ફેમલ” એવે નામની પોતાની દીકમનરીને શરૂ ૯૭૫) મે જરથોસ્ત અને તેના અવસ્તાની તારીખમાં એમ લખે છે કે :—

“ઝંદ અવસ્તા એ ઝોરાસ્ટર અથવા જરથુસ્ટર નામના માહાત પેગંમબરનો મોટો ગ્રંથ છે. એ મીદીયન જરથોસ્તને મેજુઅન ધરમને સુચારેઓ હતો. અવસ્તા યાને “હધ્યાતશખદ” એવે નામની ઉત્તમ કેતાબ ઝંદ બાધાની અંદર ખમવી મન પુરવે ૪૯૦) માં લખાયલી છે. કેટલાકો કહે છે કે “ઝંદ”નો અર્થ “શરેહ” છે, અને ઝંદ અવસ્તા એ પારસીઓની ધરમ પોથી છે, અને તેમાં શરેહ મમાયલી છે.....અવસ્તા એ જરથોસ્તને બનાવેલું મેજ-યનો (માજ્દીયસનાનો) નું પવીતર પુસ્તક છે.”

પ્રેક્ષિસર ડબલ્યુ. આર. ઓલજર નામનો એક કાબેલ જરમન વીદવાંન “ભવીશ્યની જંદ-ગીના વીચાર” એવે નામના એક રેસાલામાં જીવનું અમરગપણું, બેહેસત, દોજખના વીચારો જે ચાહુદી તથા ખરીસ્ટી ધરમોમાં છે તે જરથોસ્તી ધરમ ઉપરથી દાખલ થયા છે તે વીશે એમ લખે છે કે :—

“આપણી પાસે ધણીક વગર શકની સાબેતીઓ છે કે જે વખતથી ચાહુદીઓ બાબીલા-નમાં કેદ પડ્યા હતા તેવારથી તે ક્રાઈસ્ટનાં જાહેર થવા સુધીની મુદતમાં તેઓ (ચાહુદીઓ) એ ઈસાનીઓના ઈશ્વરી ધરમ જ્ઞાનમાંથી ધણીક બાબદો હાંમલ કીધી હતી એમ જેસીનીનસ, રોજમપુસર, સદુઅર, લયુક ડી. ઉવેત, અને નીનદીર જેવા વીદવાનો કબુલ કરી ગયા છે. આ

બામદમાં જે ધણી ખરોખર શોધ કરશે તે કદાચજ વાંધા ઉઠાવશે. પણ ચાહુદી લોકોના ઇચ્છ-
વરી જ્ઞાન (ધરમ પુસ્તક) માં ધરાંની (જરથોસ્તી) ધરમનાં ધણાં ખરાં મુલતતવો આવી ગયાં
છે. અને એ રીતે જોતાં એ (જરથોસ્તી ધરમનું) ઇશવરી જ્ઞાન ખરીસટો ધરમનાં ઇશવરી જ્ઞાન
નું મુલ છે. તે ઉપરથી ધરાંનીઓએ બીજા ધરમમાંથી કાંઈ પણ લઈને પાછલા વખતમાં જોડા
દમતાવેજ હોવા કીધા હોય એવું માનવાના કરતાં આએ મતો તો વધારે વાજબી છે કે જે ધરમ મતો
પારસીઓ અને ખરીસટીઓમાં સાધારણ છે તે ધરમ મતો જરથોસ્તી ધરમ ઉપરથી મુસાધ
લોકોમાં અને તથા પછી ખરીસટી લોકોમાં ફેલાવો પામ્યાં હતાં. “ઝાકટર હાઝગ” જે એક
આલાક વીદવાંન છે અને જે આ સધલી બાબદોથી બીજા સધલા વીદવાંનો કરતાં વધારે
વાકેશગાર વીદવાંન હોવાને લીધે તેનું મત વધારે વજનદાર છે, તે ખાતરી પુરવક કહે છે કે
કરાઈસ્ટની અગાઉ પંદરસો થી બે હજાર વરસોની વાત ઉપર જરથોસ્ત ધણાંજ પુરાતમ
જમાનામાં થઈ ગયો છે. વલી તે લખે છે કે બાંપેલોનમાં ચાહુદીઓ દેશ નીકાલ થયા પછી
ચાહુદી ધરમમાં જરથોસ્તી ધરમની મોટી અસર પેવડ થઈ હતી કે જે અસર બેશક ધરેમ-
તાઓ, સેતાન તથા મુવેલાંઓના રમતાખેજના વીચારોના બાબમાં હતી. એક હાથ ઉપર જ્યારે
ખરીસટી વીદવાંનોની મોટી સંખ્યા એવું જણાવી જાય છે કે જીવતું અમરગપણું તથા તેના
કાંમેનો ઘટનો બદલો ખુદલે ખુદલી રીતે જીનીતોરાતમાં દરસાવેલો છે ત્યારે બીજા હાથ
ઉપર “બીશપ પોરબટન” જેવા માયાકુલ લખનારાઓ જણાવે છે કે તેમાં (યાને જીનીતોરા-
તમાં) ભવીસયની જીંદગી વીશે કાંઈ પણ લખેલું નથી પણ મરણ પછી માણુમનો તદનજ
તથા હમેસ સુધી નાશ થાય છે એ તેમાં (યાને જીનીતોરાતમાં) જાહેર કીધું છે. આખી દુની
યાંએ રસતાખેજનો વીચાર મુખ્ય કરીને ચાહુદીઓએ જરથોસ્તી ધરમની રચના ઉપરથી ધ-
રાંનીઓ શાયના પોતાનાં સંખંધની મારફતે નવા નવા ફેરફારો કરી પોતામાં દાખલ કીધા
હતો. ધરાંનીઓ શાયનાં પોતાનાં લાંબા વખત સુધી ચાલેલા સંખંધને દરમિયાન ક્રયામતને
લગતા જરથોસ્તી વીચારોનાં બાહેરના મધુર રમ કથાના આકારથી ચાહુદીઓ ઉપર ધણીજ
અસર થવાથી તેઓએ (યાને ચાહુદીઓએ) તે વીચારો અખતીઆર કીધા અને પોતાનાં મહજબ
ના મતો સાથે તેમને ખનતી રીતે ભિલી નાંખીને પોતાના તરીકે ગણવા લાગ્યા એ વીશે,
કેટલીક જાંખી ક્ષાદતો જીની તોરાતમાંથી મલી આવશે. ધરાંનીઓ જેઓ પાસેથી ચાહુદીઓએ
એ મત લીધું હતું તેઓએ જે પાયા ઉપર એનો મદાર રાખેલો હતો-તેની ઉપર એ ચાહુ-
દીઓએ પણ પોતાનો આધાર રાખેલો હતો એવું જણાયલું છે. “નધુ ટેમેટમેટ”માં મુખ્ય
કરીને “પીટર” ની બીજી આગાહી તથા જોન ધી બેપટીસ્ટની દીનનો ખનાવનાર જો કે સં-
સ્કૃત કથાઓને મલતો થઈને “સેતાંન”ને તથા પાપીઓને દોજખમાં મોકલે છે તોપણ પોતાનાં
વીચારો તેના તેજ રાખીને હવે પછી એક નવી દુનીયાં તથા એક નવાં બેહેસતની તે ધણું કરીને
આશા રાખે છે. સાંમટી રીતે લેતાં આ મરણ પાંમેલાંઓની ક્રયામત તથા છેલ્લા ધનશાશ્ત્રની વખતે
અશો માણુસોથી પાપીઓનું જીવું પડવું અને આતશથી દુનીયાંનું નાશ પામવું તથા સારપછી
આખી દુનીયાંનું ફરીથી શરૂ થવું એ સધલાંનું બેચાંન “નધુ ટેમેટમેટ” તથા જંદ લખાંણો
માં એવીતો એક મલતી રીતે આપેલું છે કે, એ ખનનેના ખનાવનારાઓ વચે મોટો સંખંધ
હતો એમ આપણે બેસક કહી શકીએ.”

ઉપલોજ વીદવાંન પોતાનાં એજ પુસ્તકમાં આગલા કદીમ ધરાંની જરથોસ્તીઓ પોતા
નાં ધરમ ઉપર કેવી જનફેસાંની કરતા હતા અને પોતાના ધરમને બિચાવવાને માટે જંગલી

આરબો સાથે કેવી બહાદુરીથી લડતા હતા અને તે વેલાનો ઇરાંની મુલક કેવા બોહોલો હતો તે વીશે એમ જણાવે છે કે:—

“પારસીઓ પોતાના બાપીકાં જરથોસ્તી ધરમને એટલે તો પચાસ ગણીને એટલું તો માન આપતા હતા કે મોહોત અને દેશનીકાલ જેવી માટી આપતો અમયાં છતાં પોતાનો ધરમ તરફ કરી શક્તા નહીં. તેવા પાકાજેઠ ધરમવાલાને જો કે આરબના લશ્કરોએ તામે કીધા, તેઓને કેરમાનના પાહાડો અને હીંદુસથાનનાં કાસતાઓ સુધી નસાડીયા, અને મહમદી ધરમ કબુલ કરાવવાને માટે તેઓ ઉપર બારે સેતમ ગુબરવામાં આપયો તોપણ જે વખતે કાસપીયન સમુદ્રની તે ઇરાંની અખાત સુધીના બોહોલા મુલક માંહેલું દરેક ગામડું પોતાના ભપકાદાર આતશ કદેહથી સીંગારેલું હતું તથા જે વખતે (વાને ઇરાંની શહેનશાહીત વેલા) એક સુરજ મુખી કુલની મીંગાથે જ્યાં સુર્યની આખ પ્રતી તે તરફ ઇરાંન પ્રવૃત્ત હતું—મતલબ એકે ઇરાંની મુલક એટલો તો બોહોલો હતો કે, ત્યાં સુર્ય કદીપણ અમૃત પામતો નહીં હતો તેવા વખતને મગરશીથી વેયાનમાં રાખી સઘલી બારીકીઓ સાથે કીરીયા કરમા બળવીને પોતાના ધરમને નહીં છતાં શકાય તેવાં બુતુતથી વલગી રહ્યા હતા.”

“મીં બેમઝ પ્રીમેન કઝારક” નામનો એક વીદવાંન “અહુરમજ્દ અને અહારેમન” પાને નેકી અને બરી વચેની લડાઈનો વીચાર જે ખરીમટી ધરમમાં દાખલ થયો છે તે વીચાર જરથોસ્તી ધરમ ઉપરથી જાતપન થયેલો છે તે વીશે પોતાનાં પુસ્તકમાં એમ લખે છે કે:—

“જાણીતા અંગરેજ કવી મીલટન અને બીજા લખનારાઓએ બેહુસત અને દોજખ ના દખાવો અને ખોદા તથા સેતાન વચે ચાલેલી લડાઈના બુનાવો કરીતામાં લખીને જે પુસ્તકો રચેઆ છે તે પુસ્તકો જો જરથોસ્તાના ધરમમાં નેકી અને બરીની હરીશબને લગતા વીચારો થાહુદીઓની મારજતે ખરીમટી ધરમમાં દાખલ થયા નહોત તો કદીબી હમની ભાગવતે નહીં.”

આજના સુધારાનાં જમાનાની શીલગુશી જે જરથોસ્તી ધરમ જાણથી જાતપન ચાલેલી છે તે વીશે પ્રેફેસર એડવર્ડ રૅડ નામનો કાબેલ જરમન વીદવાંન “મીસરાઓ અને જરથોસ્તીઓનાં એનેકાદ સંબંધી પ્રમાનો” એવે નામનાં રેખાકામાં એક ગમ એમ લખે છે કે “જરથોસ્તી અને મીસરના પુરાતમ લોકોની અમલી શીલસુશીઓ જાણથી આજની નવી શીલસુશીઓએ જનમ લીધા છે.”

“રેવર્ડ ડાકટર જન વીલસન” નામના મુખ્યમાં જાણીતા થઈ ગયલા કાબેલ ખરીમટી ધરમગુરુએ સને ૧૮૫૮ માં “તરણ હજાર વરસપરનો ઇંડીઆ” એવે નામનો અંગરેજ અંથ છપાવી બાહાર પાડીઓ હતો તેમાં હોદુ એરીયનો અને અમલી કદીમ ઇરાંનીઓ વીશે જણાવતાં કદીમ ઇરાંનીઓ જુતપરસતી રસમને કેવા ધીકારતા હતા તે વીશે લખતાં એમ જણાવે છે કે “વેદો ઇસુખરીમતના આવીઆ અગાઉ શુમારે બારશીથી તે પંદરસો વરસ પર લખ્યા હતા. જે લોકોના ધરમતું વરાણન એ વેદોમાં કીધેલું છે તે લોકોને આરીઅતું નામ એ પુસ્તકોમાં આપેલું છે. આરીઅ બોલનો અરથ “આબરદાર લોક” એ રીતે કેટલાક લોકો કરે છે, પણ વીદવાંન લોકો ઘણું કરીને અમલી ઇરાંનના વસનારાઓને એ નામ આપે છે. આરીઅ લોકો અવલ ઇરાંનની જમીનમાંથી નીકલેલા હતા તેમાં કશો સંદેહ નથી. એ લોકોનાં બે મોટા ભાગ થઈ ગયા હતા તેઓમાંના એકે પોતાની અસલ જમીન છોડીને હીંદુકુસ પરવતો બોલગીને કાબુલને મારગે પંજાબમાં સીંધુ નદીના કાંઠાપર પોતાની વસતી કીધી અને બીજે ભાગ એટલે કદીમ ઇરાંનીઓ જેઓની નસલ હાલના પારસીઓની છે તેઓએ જ્યારે જોયું કે એ નીકલી ગયલા લોકોએ પોતાનું નામ આરીઅ સાથે રાખ્યું છે, ત્યારે તેઓએ પોતાને “આરીઅ વેધજો” એટલે ખાશ અથવા ખાલેશ આરીઅ, એવું નામ

આપીજ હતું. એ નામ વંદીદાદની પહેલી પરગદમાં આવેલું છે. એ ઉપરથી આપણે જોઈએ છીએ કે પારસીઓ તથા બરાહમણી અસજના વખતમાં એક કુલ તથા એક જાતના હતા એટલું જ નહીં પણ એઓનો ધરમ પણ એકજ હતો. અવસતાઓની વાતોને વેદની વાતોમાં કેટલોક સંબંધ દેખાય છે. જ્યારે આરીઅ બરાહમણી હાથની બનાવેલી દુરતીઓ તથા પુટલાંઓને માનવા લાગ્યા ત્યારે પારસીઓએ તેઓને ધીકારી કાઢીયા અને તેઓની સાથેના સંબંધ તોડી નાખ્યો, અને એવું સમજવા લાગ્યા કે એ જુદા પરસત લોકો જે બકતી કરે છે તે બધી સેતાનની છે, અને જે બધા બોલો ભગતોના તેઓ વાપરે છે તે સેતાંનને લગતા છે અને “દેવ” બોલના અરથ પારસીઓ બુરે સમજવા લાગ્યા.”

માજદીયસની જરથોસતી ધરમ કેવો પુરાતમ છે અને એ ધરમ ઉપરથી “હબરાહીમ” પેગંમખર જે સુસા પેગંમખરની આગમજ થઇ ગયો છે તેણે પોતાના ધરમનો પાયો જરથોસતી ધરમ ઉપરથી રચેલો હતો તે વીશ નામીઓ જરમન વીદવાંન પ્રેફેસર “એનરસ્ટ ડી-બનસન” જ્યુની બાઈબલ તથા સુસાની પોથી અને જરથોસતીઓની ઝંદ અવસતાઓની તપાસો કરી પોતાના ૧૮૬૫ માં છાપેલાં પુસ્તકમાં એવું લખે છે કે :—

“હબરાહીમ પેગંમખર જે ઇસુની પુરવે ૧૮૨૫ નાં વરસ ઉપર ૧૭૫ વરસની ઉમરે મરણ પામ્યો હતો તેના અસલી વડાઓ “કાલડીયન” નામના પાહાડોની હદમાં વસતા હતા અને હબરાહીમ જ્યારે ઉમરે પુગો તેવેલા એ મુલકમાં જરથોસતી ધરમ ફેલાવો પામેલો હતો તેથી હબરાહીમે જરથોસતી ધરમની મુખ્ય બાબદોની માહિતગારી મેલવેલા પછી પોતાનો ધરમ લોકોમાં ફેલાવેલો હતો.”

ઉપલી બાબતને મલતો વીચાર નામીઓ વીદવાંન “જ્યોરજ રોલીનસન” પણ જણાવે છે કે “હબરાહીમ પેગંમખરનાં જમાનાની પુરવે બે હજાર વરસો ઉપર જરથોસતનો જમાનો હતો.”

નામીઓ શ્રેય વીદવાંન “આનકુવીટીન કુપેરો” જરથોસતી ધરમ વીશે રચેલાં પોતાના બીજા પુસ્તકને શરૂ પહર થી ૬૧૬ સુધી જરથોસતી ધરમની નીતીની બાબદ અને એ ધરમની મુલ મતલબની ખુબી જણાવતાં લખે છે કે :—

“એક જાગતે માનવો, ભલી ચીજ પસંદ કરવી બુરી ચીજથી દુર રહેવું, પોતાનાં કરતાં જે કોઈ વડો હોય તેને માન આપવું. દુનીયામાં માણસ જાત શાયે બાઈબધી અને નેકીથી ચાલવું અને માણસોનાં સુખનો વધારો કરવો.”

“મીંડો” નામનો એક વીદવાંન ગ્રંથકાર જરથોસતી ધરમ પુસ્તકોમાં શું શું બાબદો જણાવેલી છે તે વીશે પોતાનાં પુસ્તકમાં એક ગમ એમ જણાવે છે કે :—

“જરથોસતનાં ધરમ પુસ્તકોમાં દુનયાની અવજ પેદાયસ તથા જીવ વીશનો જાલાશો જણાવેઆમાં આવેલો છે.”

“ધી કાકટરીઅન ઓફ ઇનકારનેઅન” એવે નામનાં એક અંગરેજ ચોપાનીયાને સંદે ૨૦ મે જરથોસતી ધરમની ખુબીમાં એમ લખે છે કે :—

“જેખી કાંઈ હાલ કહેવામાં આવે છે, તેની સમાધને પારસીઓનો જરથોસતી ધરમટોડો આપે છે. એ ધરમમાં અવતાર ચીજને માટે તદન ઇનકાર કરવામાં આવેલો છે. પારસીઓને ધરમ શીખાડનાર શીકશક મોટા પેગંમખર જરથોસત હોવાથી જેમ બુધ લોકો “શારીઅમુની” ને માને છે તેમ પારસી લોકો એ મોટા દરજ્જાનાં પેગંમખરને માને છે. પારસીઓનું પવિતર ધરમ શાયતર અવતાર ના પાડે છે એ તેની મોટાઈ છે અને જરથોસત જેવા મોટા પેગંમખરને તેઓ (માને જરથોસતીઓ) ઇશવરી દરજ્જાનો ગણે છે, જોકે તે તો એક માણસ હતો. એ પેગંમખરની તારીખમાં ઘણા સખુનો લખવા, એજ તેની મોટાઈમાં ખતરો નાખનારી ખીના છે.”

“લડન રીલીજીઅસ ટરાક્ટ સોસાઈટી” એવે નામની કરીમચીયન ધરમચુરૂઓની મંડલી જરથોક્તી ધરમનાં પ્રમાણે શું છે તે બાબે પોતાનાં પુસ્તકમાં એમ બોલાસો કરે છે કે :-

“જરથોક્તનાં પ્રમાણે એ હતાં કે ઉપયોગી ઝાડો રોપવાં અને સુકી જમીન ઉપર પાંજુ પોંટાંચતું કરવું અને એવાં કામ કરનારને આજરતની “નજાત” મલશે એવું પ્રમાણે હું તે છતાં એ પ્રમાણ ઉપર ઘણું સુધી વિચાંન આપવામાં આવીજ ન હતું. માજદી-યમની ધરમની સ્થાપના કરનારે (પેગમબર જરથોક્તને) એવું પ્રમાણે હું કે, જે કોઈ અખરદારી તથા ઉદ્યોગથી જમીનમાં બી વાવશે તેને દસ હજાર મરતબે બંદગી કરે તે કરતાં વધારે સવાબ લાગશે. એથીજ કરીને ઝાસાગીઆન તખકકાનાં પાદશાહોનાં જમાનામાં કદીમ ધરંનીઓ આ માહાબારત કામ (ખેતી) કરવાને ઉત્કટ બતાવતા હતા અને તેનું પરીણામ એ નીપજેજ કે ખેતીવાડી આબાદ હાલતમાં આવી અને મરવે લોકો સુખ ભોગવવા લાગ્યાં એવું કરટીઅસ, એમીએનસ, મારસેલીનસ, અને બીજા પરાચીન કાળનાં ગ્રંથકારો લખી ગયાછે.”

પારસીઓની શહેનશાહતનો પાયો નાખનાર હખામનીઆન વંશનો નામીયો શહેનશાહ “કાધરસ” (સાધરસ) કે જેને ખીલાશેકી તખ્તીઆમાં “કુરૂશ” લખ્યો છે અને જેને ચાહુદી લખનારાઓ ‘ખારેસ’નાં નામથી ઓલખી ગયા છે તે મહાતમાં શહેનશાહ પોતાનાં જરથોક્તી ધરમ ઉપર કેવો ચુસ્ત હતો તે વીશે નામીયો ચુનાની ગ્રંથકાર “ઝેતોશન” જે-આજ ૨૨૨૦ વરસ ઉપર થઈ ગયો છે તે પોતાના પુસ્તકમાં એમ લખે છે કે:-

“ધરંની શહેનશાહતનો સ્થાપનાર “ઝાધરસ” ધરમને માન આપી ઇશવરની ભક્તી કરવા ઉપર એટલું તો ધ્યાન આપતો હતો કે તેણે ખાસ ધરમ ચુરૂઓને નેમી ધરતી કી-રીયાઓ સાથે સવારને પોહોર ઇશવરની ભક્તી કરાવવાનું ચાર્જ કીધું હતું. શહેનશાહ ઝાધરસની આ ખુમીની ઘેરેઘેર નક્ક થવા લાગી, તમામ ધરંનીઓમાં સવારે બંદગી કરવાનો રીવાજ ચાલુ થયો અને સાધરસના જમાનાથી ને હાલના જમાનાં સુધી એ રીવાજ ચાલુ રહેઓ છે. પોતાની પરજામાં થયેલી એવી રીતની એકીનેદારીના વધારાથી સાધરસ ઘણો ખુશ થવા લાગો કેમકે તે કહેતો હતો કે જે પરજા ઇશવરનો ડર રાખી તેની પરચતેસ કરે તે પરજા પોતાનાં હાકેમ તરફ પણ પ્રમાણરદાર રહેવીજ બેઠઓ.”

મીં ટામસ પેન નામનો એક કાબેલ અમેરીકન વીદવાંત જેણે ખરીશટી ધરમ વીરધ પુસ્તકો રચેઆં છે અને જેણે તેમાં પ્રીમેશન ધરમનાં મુલ પાયા વીશીની બાબદ જણાવતાં તેનો સ્થાપનાર જરથોક્ત હતો એવું જણાવેયું છે તે એમ લખે છે કે:-

“પુરાતમ જમાનાનાં કયા વખતમાં અથવા કઈ કામમાં એ પ્રીમેશન ધરમ પરથમ બહેર થયો હતો તે વીશેગી તવારીખ અધારામાં રહી ગઈ છે પણ ઘણું કરીને ઇજપટ, બાબીલોન અને આલડીઆન લોકોને લાયુ પાડવામાં આવે છે. સુર્યની ખાર રાસીની દેખાઈતી ચાલ ઉપરથી ધરંનીઓને કાંતુન બતાવનાર જરથોક્તે તેનું (યાને પ્રીમેશનનું) એક ધરમ સાસતર બનાવેજ હતું કે જહાંથી (યાને ધરંન દેશથી) પીયા ગોરમ તે યુનાન દેશમાં લાવયો હતો.”

વક્ત્રી એજ બાબદ વીશે મીં જુઓરજ સમીક નામનો એક કાબેલ વીદવાંત કે જે ઇંગલંડની રોએલ આરટેલરી કોલેજનો એક શીક્ષક હતો અને જે કેનટ નામનાં શહેરની પ્રીમેશનરીનો પરોવેનશીઅલ ગરાંડ માસતર હતો તેણે શને ૧૭૮૩ માં વરસ ઉપર “ધી યુસ ઓફ એબીયુસ ઓફ પ્રીમેશનરી” એવે નામનું એક પુસ્તક છપાવી બાહેર પાડીજ હતું તેમાં પ્રીમેશન ધરમનાં કાયદા અને રીતબાંત જરથોક્તી ધરમ ઉપરથી છે તે વીશે તે એમ લખે છે કે:-

“પ્રીમેશન ધરમ કદીમ જમાનાના કયા વખતમાં અને કઈ કામના લોકોમાં પરથમ

ઉત્તપન થયે ને ત્રાત વગર તવારીખના જમાનામાં લખાએલાં પુસ્તકોના પેચમાં જોવા એવી છે. તેપણુ એ વાત ધણુ કરી જણાવેલીય તથા બાબીયોનીય તથા કાલડીયન લોકો ઉપર લાયુ પડે છે. તે પછી જરથોસ્ત જે પારસીઓનો પેગમબર છે તેના કાયદા (અવમતા) તથા રીત ભાત ઉપર એ ધરમ લાવવામાં આવ્યો યાને શુરજની દેખદત્તી ખારે રાશીની આલ ઉપર તેઓ ચાલવા લાગ્યા તે પછી તેહાંથી (યાને ઇરાંન દેશથી) પીયાગોરસ એ ધરમને ખુતાન દેશમાં લાવ્યો હતો.^૧ શુરીય જે છે તે આદાની દેખદત્તી મોટી નીચાન છે જેને પારસી લોકો દેખદત્તો કેમકો કરી માનેચ અને સઘલી તેઓનાં ધરમની રીત રથમ શુરીની આલ જે ખારે રાશીઓમાં છે અને એનો પરતાપ જે પુરથ-વી ઉપર છે તે શાયે મળતી છે અને પ્રગમેસનવાલાઓએ પણ એજ રીત પકડેલી છે. પારસીઓ એ માહાબારત નુરાની વચતુને એમ સમજ માને છે કે એ શુરીય જે છે તે અંત-દાઠ પરમેશ્વર જેને વગર અંતના જમાનનો સાહેબ કરી કહે છે તે સાહેબની જાહેર દેખદત્તી જાગતી નીચાની છે.”

“પ્રેફેસર ડાક્ટર એચ. મીલમ” નામનો કાબેલ વીદવાન પોને કીધેલા ગાથાના ત-રજુમાવાળા પુસ્તકના દીખાયાની સેવટે જરથોસ્તી ધરમની તારીખ કરતાં એમ લખે છે કે:—

“આગળા વખતમાં જરથોસ્તી મહજમથી જે સાધારણ શાયદાઓ ઉત્તપન થયેલા છે તે વીશે થોડાજ વીચારે હમેરવાની અગત છે. લાંબા જમાનાઓ સુધી લાખો માણસોના મન ઉપર અજનાલું પાડવું અને તેઓના આતમાને જાંવી પંકતીએ મુકવો એ જે કંઈપણ અ-ગતયતા ધરાવતું હોય તો સફથી અગતયતા પરીણામે લાવવામાં જરથોસ્તી ધરમની જો-રાવર અસર હતી એ ના પાડવઃ માટે મજબુત સાબિતી જોઈએ. લોકોને પોતાની બહાર જોવાને બદલે પોતાના (દીલની) અંદર જોતાં શીખવવું અને તેઓને એમ માનતા શી-ખવવું કે દુઃખ અને પાપ આદાની શંકા ભરેલી શક્તીમાથી ઉત્તપન થતાં નથી, તથા સારા વીચાર, વચન, અને કામને સઘલી પવીતરાઈ માટે જરૂરના જાણવા તથા અંતઃકરણથી કી-ધેલાં કામે પરમાણુ છેલા ઇનસાફની (યાને રમતા ખેલની) વેળા આશા બાંધી અને રહે તે-કીના બેહેશતમાં થાતો બદીના હોજખમાં જશે અને અંતઃકરણનું સુખ અથવા દુઃખ તેના બદલા તરીકે મળશે એમ શીખવવું એ બાનાઓ ગંભીર તવારાખ લખનારાઓ કંઈ થોડક અગતની વીચારી શકશે નહીં. અને બીજા હાથર અગરજો એઓને ઘણી અગતયની ક-ચુલ કરવામાં આવે તો માણુમ જાતની તવારીખને જેઓ કીમતી ગણે છે તેઓ સઘ-ળાઓએ મંદ અવસાને માન આપવું જોઈએ અને તેનો અમયાસ કરવો જોઈએ.”

રાવ સાહેબ વીચતું સમચંદર એમ. એ. પોતાના “કરીટીસીઝમસ ઓન રીલીજીઅનસ” એવે નામનાં સને ૧૮૭૯ માં વરમમાં છપાવેલાં પુસ્તકમાં જરથોસ્તી ધરમ વીશે એમ લ-ખે છે કે:—

“કોઈપણ માણુસે-કહેા કે લખનાર, શાયકે, અને વક્તાએ બીજા ધરમોના વીચેચન કરતી વેલા એ જરથોસ્તી ધરમ જેવા બુલંદ ધરમને વીસરવો જોઈતો નથી, કેમકે એ ધર-મમાંથી પણ ઘણું ને ઘણું નવું અને ધયાંત રોકનાર આપણને મલયા વગર રહેતું નથી.”

૧ ઉપલા વીદવાંને મલતા વીચાર ડાક્ટર ડાઠ નામનો એક કાબેલ વીદવાં જે કરીમેસનનો ગરાંડ ખાસતર હરે તે લાડનની મરેટ કુબીનસતરાંટમાં આવેલા કરીમેશન હાલમાં કરીમેસનની ઉત્તપતી બાબે કરેલા બાશાણુ વેલા એમ જોલીયો હતો કે:—“ઈ. સ. પુરવે ૧૦૦૦ વરસ ઉપર કરીમેશન ધરમનો પાયો નખાયો હતો તે પછી ઈ. સ. પુરવે ૫૦૦ વરસ ઉપર પીયાગોરસ ઉગમન (ઇરાંન) દેશથી આપણા આવમણુ દેશને પરકાશ આપવા સાર લાવ્યો.” વલી આલખરટ મેક તથા ડાનલડ કેમખલ નાંમનાં કરીમેસનની મોટી પદવી ધરાવી ગધેલા નામીયા વીદવાંનો એમ જાણાવી ગયા છે કે:—“કાબેલ વીદવાંનો એમ કહે છે કે કરીમેસન ધરમ પુરાતમ પારસાઓ યાને જરથોસ્તી ધરમ પાલનારાઓમાંથી ઉત્તપણુ થયેલો છે.”

રાજ્યમાન રાજેશ્રી બાઈશંકર સવરૂપભાઈ “માનવના ધરમની મોજ” એવે નામનાં કપવિલાં ચોપાનીયામાં જરથોસ્તી ધરમ વીશે એમ લખે છે કે:—

“હમો હીંદુઓ પણ જરથોસ્તી ધરમને ઇનશાફ આપવાનું વાજબી શા મટે વીચારીચે છીયે, કે તેમાં પણ કીવેકનો ભંડાર સમાયલો છે.”

“મીં એ. વાહીન લો” નામનો એક વીદવાંન સને ૧૮૩૩ માં “રીપબલીક ઓફ લેત-રમ” એવે નામનાં પોતાનાં ચોથા વાલંમમાં જરથોસ્તી ધરમ વીશે એમ જણાવે છે કે:—

“જે ઉતમ ધરમો મેં જોવા છે, તેમાં જરથોસ્તી ધરમ તો મેં છેક બુદ્ધાપામાં જોયો છે, બાકીતો હું આગલથી એ ધરમને માટે પણ ઘટવું કરતે.”

“રેવરંડ મીં એસ. જી. થીમ્મરમ” નામના એક અમેરીકન ધરમ ગુરૂએ તારીખ ૨૪ મી મે સને ૧૮૮૪ ને દીને જુદા જુદા ધરમોને લગતું એક બાથાણુ કરવું હતું તે ખમાપત કરતી વેલા જરથોસ્તી ધરમ વીશે જે થોડાક શબ્દો કહ્યા હતા તેમાં તેણે એમ કહી મનજવીયું હતું કે “જે ધરમોતું મેં એક ટુકું બીઆન આવીજ છે તેઓમાં જરથોસ્તી ધરમ પ્રકત વાણુવા લાયક છે અને તેની મુશાઈ પ્રકત નીરમલ છે. ઇરાંનીઓની બંદગી બંદ બાથામાં લખાયલી છે કે જે બાથા એટલી તો મધુર છે કે તે કાંતને પણ ખુશી આપે છે—તેઓની બંદગીના સમયે તેઓના ધરમની શરૂઆતથીજ ઘણાજ પરીચ છે અને તેઓના અરથો એટલા તો સાગ અને જાડા મીનીંગ ધરાવ છે કે હજુર સુની કોઈ પણ પુરતી રીતે તેઓને (અવશતાને) સમજી શકવું નથી.”

“કરનજ હેનરી એશ આલકાટ” જે યાઆસોષીકસ સોસાઈટી નામની મંડલીનો પરમુખ ગણાય છે, તે મુંબઈના પારસીઓની અરજ ઉપરથી જરથોસ્તી ધરમની મુક્ત મતજખ વીચે તાં ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૨ ને દીને મુંબઈના ટાઉનહાલમાં કરેલાં બાથાણુમાં એમ બોલેઆ હતા કે:—

“આજની બાબદ ઉપર પારસીઓની હજુર બાથાણુ આપવાનું તમારું આમંતરન મેં મોટી શંકા શયે કબુલ રાખીયું છે. બાથાણુનો વીશય એટલો તો ઉતમ, તેનું વાચન એટલું તો કામતી અને તેના વીમાગ એટલા તો સંખીઆબંધ છે કે કોઈબી હુધ્યાત માણુસ તેને એકજ બાથાણુમાં પુરતો ઇનસાફ આપી શકે નહી. મજદ્દપશની ધરમના ગુપત અરથમાં આજ વરસો થયાં મેં જે કેટલોક ભાગ લીધા છે તેનેથી અતરે હાજર થયલા શીખેસા પારસી વીદીયારથીઓમાં માતર એક બેનગી વાકેફ કરવામાં હું પ્રતેહ પામીશ નહીં ખરેખર ધણી ખુશી થવશ. તમારો જુનો ધરમ જે જરથોસ્તે ઇરાનના મુલકમાં જાહેર કીધો હતો, અને જેણે એક વેલા હીમાંત્રય પરવતની પેલી બાજુની આખી દુનીયાને ચક્રચક્રાંત કરી નાંખી હતી, તેવો તમારો ધરમ હાલની વીદવાની છેજામાં છેડી શોધને અનુસરતો ઉતરે છે. તમારો ધરમનું સથજ સચાઈની ટોચ ઉપર છે, તે ગેબી વીદવાનો જીવનો પાહાડ છે, કે જેની ઉપરથી માણુસ જાતના આગજા વડીલો કે જેઓ બેદા વીદવાનું માન ધરાવતા હતા તેઓએ સથજા ધરમોની રચના કીધી છે, અને તે ધરમોએ સેંકડો ઓલાદો ના વીચારે ઉપર અસર કરી છે, તથા તેમની ઉલટોને ઉતેજન આપેજા છે. જરથોસ્તે જે ધરમને ઉપદેશ કીધો—પછી તે ધરમ જુનો કે નવો હો—તે એટલો તો ઉમદા હતો કે પશ્ચીમ તરફની શીલસુશીની ઓશ દેશની વડી પાસાલા ઉપર નહીં શીડી શકે એવી રીતે તેણે (જરથોસ્તે) પોતાનો છાપ મારેલો છે. જરથોસ્તી ધરમ પરથમમાં અતીશય ઓદાઈ આશીપત ધરાવનારો હતો. એવો આલેશ ધરમ બીજો હું કોઈ જાણુનો નથી કે જેને બેદી

વીદ્યા બાણનારા વીદવાન તથા બાહોશ લોકોએ સરવેથી ઘાટી પદની આપી છે. એવો જાતમ ધરમ દેખાતો રીતે પડી બાંગીઓ છે. એ ધરમ બાહારની એવી કાંચીયાઓથી ભરપુર છે કે જે સમજી શકાતી નથી. તે ધરમ એક વખતે પરકાશીત ખુખીઓના બંડારથી ધણી ભરપુર હતો, જે હાલમાં ખખડી ગયો છે; એટલું જાણી એ ધરમને તેનું અસલ ખરું રૂપ પાછું આપી શકાય એમ છે. હજુર સુધી તેની રાશની પરકાશે છે. તમારા ધરમમાં જેટલી મક્કમ તથા પાયાદાર મર્યાદા બિંદુ બંદોબસ્ત રૂપમાં સમાવલી છે, એટલી બીજા કોઈની ધરમમાં નથી એવું તમે આગલ જાહેર કરવાને તમારા ટોલાના બે ચાર જણને મેં ઉશકેરી આપ્યા હતા, પણ તેઓએ તે કામ હાથ ધરી કું નહીં તેમાં મારી કથુર નથી.”

“મીસીમ પ્રાંતીય પાવર કાચ” નામની એક કાબેલ વીદવાન અંગ્રેજ સ્ત્રીએ રીતે ૧૮૬૫ માં જરથોસતી ધરમ ઉપર એક રેશાલો લખેલો છે, તેમાં તે એમ જણાવે છે કે:-

“જરથોસતી ધરમ સુધલા ધરમો કરતાં ધણી પુરાનો છે. એ ધરમની નીતીની અસરથી તેના પાલનારા ધરાનીઓ શકતીમાં અને દબદબામાં એટલા તો વધી ગયા હતા કે તેઓની બ-રાખરી કોઈ કરી શકતું ન હતું. અને એજ નીતીની અસર પાછળથી થોડી ધણી ચાહુદીઓને મળી. અને ચાહુદીઓ ઉપરથી કરીશ્વરી અને પંથમાં દાખલ થઈ હતી. જરથોસતે લોકોને જે ધરમ શીખવેલો હતો, તે ધરમ એકજ મોદાને માનનારો હતો, પણ પાછલથી તે ધરમમાં બીગાડો થયો હતો. જંદ અવસતાનાં પુસ્તકો માહેલી બાબદો જે તેનાં પુરાતમજાણને લીધે, તથા ધણી બુદ્ધિ નીતીના એક ધરમને આગલ વધારવામાં તેઓએ જે ભાગ લીધો તેને લીધે, એકદમ માનવાને લાયક છે તે બાબદો પેહેલ વેહેલાં તો નાશીપાશી પેરા કરે એવી છે, પણ “વી હીટની” લખે છે તેમ “અગરજો આપણા અસરી વીચારો અને ખેતીનો અભ્યાસ માગતા હોઈએ, યા ધરમ અથવા રીતગુરી શીખવા માંગતા હોઈએ અથવા શાહેરીના ખે-ચાલથી આપણું દીવર અમર કરવા ચાહતા હોઈએ તો જંદ અવસતા મરિયો આપણી મ-તકબને લગતું થોડું ઘણું મલી આવશે.” પણ એ પુસ્તકો સજવન થયાં છે, તેની કીમત એવી રીતે તપાસવી ન જોઈએ. માણસ જાતની શરૂઆતની તવારીખ વાંચવા તથા દુનીયાને ખી-જાણવા માણસે કોશિય કેમ ચલાવી, તે શાંધી કહડવા આવણે એ પુસ્તક (અવસતા) ને પકડીએ છીએ બલકે આપણુ એટલા સુધી કહી શકશું કે જે રાશનીઓ (અવસતાઓ) આ દુનીયામાં જનમલાં દરેક માણસને અજવાબુ આપે છે, તેનાં પેહેલાં કીરણો જોવાને જે હમેશગીનો જાહેર થયેલો ધરમ (જરથોસતી ધરમ) જેમ જેમ દીવસ ઉગતો જાય છે તેમ તેમ વધુ પરકાશે છે. તેનાં બાબદાદનાં કીરણો જોવા મળે આવણે એ પુસ્તકો (અવસતા)ને હાથમાં પકડીએ છીએ. હાલના પારશીઓ જેઓ સાધરિસ તથા દારાએશની આગવી શહેનશાહતનો બાકી રહેલો એક ભાગ છે તેઓના ધરમ કરતાં બીજા કોઈ પણ કોમનો ધરમ માન સાથે જોવાને તથા તેમના ધરમ સાથે ઉલટથી તપાસવાને હક ધરાવતો નથી. આવતી દુનીયા (હમેશગી) ની જંદગીનું ધરમ તતવ જે જરથોસતનું ગણાય છે, અને જેનો સુધલો સાર જંદ અવસ-તામાંથી મલી આવે છે અને જે જંદને હમણાના પારશીઓ માને છે તે અતીશ મોતેખર વીચારનું ઠંડું છે. જે કોમે આવતી દુનીયા વીશે આ પરમાણે વીચાર બાંધેલો હોય તે કોમે અલખતાં જરૂર કરી નીતીની ગતીમાં ધણી મોટા મરતબો હાંશક કીધો હોયો જોઈએ. જર-થોસતીએને બાણવા ફરમાવેલી બામદાને વખતની સુંદર બંદગીઓમાં અહુમજદથી આશરો મહવાની બંદગી કરી, પોતાની ટુડેલી ધરજ અદા કરવા બાદ તેઓ (જરથોસતીઓ) તે હુકમ ફરમાવેલો છે કે દરેકજા આ બુદ્ધિ, અસરકારક જાહેરનામું (યજ્ઞે બંદગી) ગોખી આ કરે, (યાને બંદગી કરી આ કરે), તે એ કે રસતાએજને વખતે દાજખનો નાસ કરેઆમાં

આવશે આ રીતનું ધરમ તત્ત્વ જેમાંથી માણસને સેવટની રતેહ આગમજથી જાણાએલી હોય તેને તેવી લડાઈમાં બદીની સાંમને બાહાદુરીથી લડવામાં મદદ કરે તે બાબે સક ધરવા એ કાંઈ સહેલું નથી આમ વીચારીએ તો શું બુલ ગણાએ? જરથોસ્તીએ જેવી સચ્ચાઈથી આ માટી લડાઈ માથે લીધેલી છે, જેહેવી સજાઈથી તે બજા બુરા વચ્ચેના વીચાર જાણી ચુકા છે અને જેહેવી દાલસોજીથી બજાઈની બાજુએ તે પોતાને ફેરવે છે તે સેવટની રતેહના આ એતેકાદમાં તેને મદદ કરતી હશે. તેનો કાંઈ વેહમી, સુચત, તપેસરી ધરમ નથી. આ ધરતી ઉપર જીવ તથા સુખનો વધારો કરવાને તે (ધરમ) તેના ઉપર મોટી રરજ નાખે છે. તેની મેહનત કરવાની, પરણવાની, રાપવા તથા વાવવાની, દાંત પુત કરવાની રરજ છે, જે રરજ હોંડસતાંનમાં હાલના પારસીઓ ખરેખર ધણીજ જામદા રોતે અના કરે છે. કાંજે તેને પોતાની ધરમ પોથીમાં એતવણી દાખલ જાણવીઆમાં આવિલું છે કે જે ધણીઓ બખસવાની હોંડ રાખતા નથી, તેઓ સાર રહેવાની જગો નીચે છે. આવાસ કરવાને તેને મના કરેલી છે કાંજે સાંરાં કામમાં વાપરવા સાર શેપેલી સખતીને નખલી કરવી એ દાસ ભરીજ છે, તે (જરથોસ્તી) જે એવું વીચારતો હોય, કે બજાઈ દુનયામાં હકુમત ચલાવનારી સખતી છે. તો તે આવા નીતી સાચતરતું કુદરતી પરીનાંમજ ગણાએ. જેઓએ આ પરમાણે કરવાને બેહદ મેહનત લીધી હશે તેઓએ બદી અથવા દુઃખ જોતાને વાર તેને દરે કરવા મેહનત લીધી હશે; તેઓ પેલી સચ્ચાઈ ઉપર ધણોજ ભરોશો પામીઆ હશે કે આપણી શીલસુશીનો છેલો સખદ તે આ એક ખરેખરા માવતર-રરજદના સખદ જેહેવા ધરમનો પેહલો છે તે એ કે “હરેક રમતે પણ સેવટે નેકીજ બુરાઈ ઉપર રતેહ મેલવસે”

“પ્રોફેસર યુજીન ખરનુર” નામનો એક નામાંચો પ્રેમ વીદવાંત કે જે રરાંનસની પાદશાહી પાઠચાળાનો પ્રોફેસર હતો તેણે જરથોસ્તી ધરમની ખુબી બાબે તેમજ અવસતા માહેલી નીતી વીશે પોતાના “કોમન તેરી શુરલ ઇમ્પ્રેસના” નામનાં સને ૧૮૩૩ માં છપાવેલાં પુસતકમાં પારસીઓ જે યમતમાં જોદાની બંદગી કરે છે તેની શું ખુબી છે અને તેવી બંદગી કરવાથી તેની અસર કેવી પોહોંચે છે તે ઉપર પોતાનું મત જણાવતાં લખે છે કે:—

“આ જગાએ ખતલાવવાનું મારું કામ નથી કે એક કાયદો (અવસતા) જે આપણા જાતી બલાં ગુણોને વધારવામાં મદદ કરે અને માણસો ઉપર જે મોટી અગત દાખલ રરજ નાંખે કે બદીનાં મુલ સાથે મદદ લડીયા કરવું તેની અસર એશીયાનાં લોકો (ઇરાંનીઓ) જેઓએ જુદે જુદે વખતે તે (કાએદો) એખતીયાર કીધો હતો તેઓમાં કેવી થઇ હશે! તોપણ આટલું તો કેહેવાઇ શકાય છે કે જે લખાણ (અવસતા) મરદાનગીને મલતું તેમજ ધરમને પણ લગતું જે ધણીખરી યમનોમાં જોવામાં આવે છે તે એવી તો શુરભરી એખારતમાં લખીયામાં અવીજ છે કે અસત્રી તવારીખને આપણે કબ્જ રાખીએ તો સાઈરસની શેહનશાહત જે છેક જાંચી વધી ગઈ હતી તે વેલાની મરદાની મત શક્તીને તેની (અવસતાની) અસર પોહોંચીઆ વીના રહી નહી હશે.”

“આઇનોઝ રીપોઝીટરી” નામના એક અંગરેજી માસીક ચોપાનીયાના સને ૧૮૪૨ ના ડીસેમ્બર માસના અંકમાં જરથોસ્તી ધરમ વીશે એક લખાણ કરવામાં આવીકું હતું તેમાં જરથોસ્તીઓ એકજ જોદાને માંને છે તે વીશે એમ જોલાસો આપીયો હતો કે:—

“પારસીઓના ધરમને માજીદીયસની અથવા યહાંપરસતી કરી કહે છે અને તેનો અર્થ “જોદાપરસતી દીનનો” કરી થાય છે. “મજદ તથા યહદ” એ શખદોનો અર્થ “ઇસર” નો થાય છે તથા “ઇયસની” નો અર્થ બંદગી-આરાધના કરવાનો થાય છે. મોટી બંદગી કરતી વેલા એ નુરી ચોજો (આતસ અથવા મુરીય)ની તરફ જરથોસ્તીઓ પોતાનું

મોકું કરે છે કંઈકે તે અંનદીક ઇસવરની દેખાતી નીચાની છે. તેઓ દરરોજ પોતાનાં આત્મ કદેહોમાં જાય છે, ત્યાં વાચેજે થતી નથી પણ સખલા પોતાની બદલી કરે છે. તે આત્મ આત્મ કદેહોમાં તેઓ આત્મને પાક અને પવિતર કરી મોટી જાતવણીથી રાખે છે અને તે બાબેની કીરીયાઓ ઉપર તેઓ (માબેદો) ધણું ધ્યાન આપે છે.”

“પ્રેફેસર માનીયર વીલીયમ” નામના એક જાણીતા કાબેલ વીદવાને “નાઈનટીથ સેનચરી” નામનાં અંગરેજ માસીક ચોપાનીયામાં જરથોસ્તીઓ વીશે એક ખાખદ લખતાં જણાવોયું છે કે:—

“પારસીઓનું પવિતર વતન ઇરાન છે અને તેઓનો ધરમ જે એક વેલા ઇરાનના ગંગવર વીસતારમાં ફેલાયો હતો, અને જે સખલી ઇરાની પરજનો ધરમ હતો તેના તેઓ (જરથોસ્તીઓ) સુધાખર હયાત રહેલા સખસો છે. તેઓ હીંદુની મુરતી પુજાને વસંદ કરતા નથી તથા લાકડાં અને પથરના દેવાને માનતા નથી. પારસીઓ જાને ચાલાક અને ઉલટમ દ છે, તથા અંગરેજ કેલવણી અને સુધારાની તેઓપર ઘણી ચારી અમર થઈ છે. હીંદુ તથા મુસલમાનો કરતાં તેઓ વધુ આગલ વધેલા છે. તેમના ધરમની ઇરજોમાં સખાવત પેહેલી છે. એ આખી કામમાં એકબી બીખારી આપણને જડશે નહીં. હવે પછી પારસીઓ ધણા વધી મોટી સંખ્યામાં થાય, એવી મરવે કાઢને ઇચ્છા છે.”

“મી. બલાકવાલ” નામના એક વીદવાન ગ્રંથકારે દુતયાંના જુદા જુદા ધરમની બોલ કરી તેનો એક ગ્રંથ બનાવેલો છે તેમાં આગલા ઇરાનીઓ એકલા એકજ બોધાની પરમતમ કરતા હતા તે વીશે લખે છે કે:—

“ઇરાનીઓ બ્રુતપરમત નહીં હતા, તેઓ એક બોધને માનતા હતા તથા તેને સખલી ચીજોનો પેદાનો કરનાર કરી ગણતા હતા. અને તેઓ બોધાની બદલી કરતી વેલા આત્મને માતર બોધાની નીચાંની તરીકે ગણતા હતા.”

“યુશીબી એમ શાલાવરતી” નામનો એક વીદવાન ૩મી ગ્રંથકાર જે ઇ. સ. ૨૦ ચોથી તથા પાંચમી સદીની વચે થઇ ગયો છે તેણે પોતાની “શીલાસોશીક” અથવા “મેલક” નામની કેતાબને સંદે ૧૯૧-૧૯૨ માં જણાવેલું છે કે:—

“બ્રુતપરમતી લોકોના ધરમો કરતાં જરથોસ્તી ધરમ મરવેથી ઉમદા છે, કારણ કે એઓ (જરથોસ્તીઓ) બોધને માનનારા છે, અને બોધાની પેદા કીધેલી જુરીચીઓ-શુરજ અને મંદર તરફ માનની નજરથી જોનારા છે.”

નામીઓ વીદવાન “જ્યોરજ રાનીનશન” પોતાના પુસ્તકમાં જરથોસ્તી ધરમની તારીખમાં એમ લખે છે કે:—

“તમામ નીતીનો જમાવ બહા મનશની, બની ગવશની તથા બલી કુનશનીમાં જરથોસ્તે સમાવેલો છે તે ઉપર વીચાર કરવાથી એ ધરમની ભલી તેમ વીશે આપણી આતરી થાય છે માણસને ગોયા આ દુનીયાંની બહેતરીને કાળે અને આ દુનીયાં ગોયા માણસના ઉપયોગને કીજે બનાવી છે, એવો જરથોસ્તી ધરમનો કોલ છે. જરથોસ્તી ધરમ અસજમાં ધણી પવિતર હતો પણ પાછલયો મીડીયન લોકોની સંગતમાં એ ધરમ પાલનારાઓ વસવાથી કેટલીક નાપસંદ બાબદો આમેજ થઇ હશે એવું લાગે છે.”

“પ્રેફેસર ડાક્ટર એડોલ્ફ રાપ” નામનો એક કાબેલ જરમન વીદવાન કે જે જરથોસ્તી ધરમનો એક અભયાશી છે, તેણે “ઇરાનીઓનો ધરમ અને દેવાઓ” વીશેનું એક પુસ્તક બનાવીલું છે, તેમાં તે લખે છે કે:—

“આપણા લખાણોના આધાર ઉપરથી આપણુ એવું નહીં કરીએ છીએ કે ધરાનીઓની શહેનશાહતની શરૂઆતમાં એ લોકોનો હોરમજદી ધરમ ખરેખર પોતાની ચઠતી હાલતમાં આવીશે હતો, તેમજ જે વેલાએ એ શહેનશાહત પડી ભાગી તેજ સાથે એ હોરમજદી ધરમની ખી પડતી થઇ હતી.”

“પ્રેક્ષિસર ડાકટર વીલીયમ ગાઇગર” નામનો જરમન વીદ્વાન કે જે જરમની દેશનાં ઐરલેનમન શહેરની પાઠશાલામાં પુરવ દેશની બાથાનો પ્રેક્ષિસર છે અને જે જરથોસ્ત્રની ધરમનો એક અભ્યાસી ગણાય છે, તે પોતાના અસત્તી ધરાનનાં “પુરવ ભાગના સુધારા” એવે નામના એક રેસાલામાં જરથોસ્ત્રની ધરમની તારીખમાં એમ લખે છે કે:-

“જરથોસ્ત્રનો ધરમ સુધારાનો ધરમ હતો, એ ધરમ પોતાની મેલેજ બેમાલુમ ઉગી નીકળેલો ન હતો. પણ યુમરાહી ઉપર સુધારો કરી રચાયેલો હતો.”

“મો. આરડર હેતરી બ્લીક” નામનો એક કાબેલ અંગરેજ વીદ્વાન કે જેણે અવસતાના જરમન તરજુમાનો અંગરેજમાં તરજુમો કર્યો છે તે પોતાનાં પુસ્તકમાં જરથોસ્ત્રની ધરમ બાબે મત આપતાં જણાવે છે કે:-

“મજદયસનાં ધરમ કે જેણે યાહુદીઓના ધરમની સેંકડો વરસ અગાઉ રહ્યું અમરગણ્યુ અને પૈલી જાહાનના બદલા બાબે શીખાડ્યું હતું, અને જે ધરમે ખરીસતી ધરમની હજારો વરસ અગાઉ બહાર કર્યું હતું, કે માલુસજને મોલવામાં, કરવામાં તેમજ વીચારવામાં અશા રહેવું (યાને સાચું મન રાખવું) જોઈએ, અને યુનાહનો બદલો લલવાની અગાઉ પસતાવું જોઈએ છે, તે ધરમના માનનારાઓને બેકદરપણાંથી જનવરોને વટીક મારવાની મના કરમાવેલી છે, અને તેખી જે વેલા શરૂએ અને અંગરેજોના વડવાઓ પોતાના દેવતાઓને માલુસોનો ભાગ આપતા હતા તેવે વખતે; ત્યારે તો આવા અશા બુજારોગ ધરમ આખી સુધરેલી દુનીયામાં માન પામનારો છે, કે જેને માટે પારશીઓએ મગર રહેવું જોઈએ છે.”

“ધી કારનહાલ મેગેઝીન” નામના લંડન શહેરમાં નીકલતાં ચોપાનીયાંના ૪૦ સં ૧૮૮૩ ના અક્ટોબરના અંકમાં જરથોસ્ત્રની ધરમ અને તવારીખને લગતું જે લખાણ કરવામાં આવીયું છે તેમાં લખે છે કે:-

“પારશીઓના ધરમ, રેવાજ અને તવારીખને લગતું જ્ઞાન બહુ ધીયાંન આપવા જોગ છે. પારશી ધરમ દુનીયામાં બહુજ જુનો છે, અને હાલમાં તે ધરમ પાલનારા માતર મુઠીબર છે, તોપણ અસલના વખતમાં એ ધરમ આખી સુધરેલી દુનીયાનો ગણાતો હતો. મેરથાનની લડાઈમાં અસલના ધરાંનીઓ અથવા હાલના પારશીઓના વડવાઓ જે ઉલથાપ આઈ મારીયા ગયા ન હોતે તો યુરોપ અને બીજા દેશમાં ખરીસટી ધરમ પેવશ થવાની સેંકડો વરસ અગાઉ જરથોસ્ત્રની ધરમ ધણે ટેકાંણે દાખલ થઇ ગયો હોત.”

“મોશીઓ એડમંડ પલાયટ” નામનાં એક શરૂએને “રીવ્યુ ડી કુ મોનેઈ” નામના પત્રમાં પારશીઓ અને તેમના ધરમ વીશે લખતાં જણાવે છે કે:-

“જરથોસ્ત્રનો ધરમ કંઈજ નહીં પણ જોદાની હસતી, તેવું બલકુ માલુસ જાતની સંભાલ કરવાની તેની ખુબી અને તે ઉપરાંત આતશને એક કેબજા તરીકે માન આપવાનું શીખવે છે. બુરાઈનાં તતવ અને બુરાઈને ઉતપન કરનાર આહરેમને ધીકરવાને તે ધરમ શરૂમાં છે. આ વીચારે શરૂએ ધરમને મલતા છે પણ એક ઝીજ એવી છે, જે બીજે કેથે જણાતી નથી, જરથોસ્ત્ર શીખવે છે કે આખી દુનયા એક જોદાને માનનાર થાય, તેની

ધણી વખત અગાઉ આહરેમન થાને બહીનુ મુલ નાચ પામશે. આ એક દીલાશા ભરેલું ધરમાં છે અને તે પારસીઓના પવીતર આતમાંના નયાય વીશે ધણી ચલકનો વીચાર આપે છે."

"એડીનબરો રીવીડ" નામના એક અંગરેજી ચોપાનીયાના અક્ટોબર ૧૮૮૫ ના અંકમાં "ઇરાંનના અસલી રહેવાસીઓ" એવી આરટીકલમાં પારસીઓ એકજ યોદાને માનનારા છે તે વીશે લખે છે કે "પારસીઓનો ધરમ એકજ યોદાને માનવાનો છે પણ એ લોકો ધણા ધરમવાલાઓ શાયે ભલાવાને લીધે કેટલીક રીતે યુચ્વવાઈ ગયા છે."

"સર રીચરડ ટેમપલ" નામના મુંબઈના આગલા ગવર્નરે તા. ૧૧ મી આગસ્ટ ૧૮૭૭ માં ટાઉન હાલમાં પારસીઓ વીશે ભાશાણ કીધું હતું તે વેલા જરથોસ્તી ધરમની કેટલીક ખુબીઓ વીશે તે એમ બોલાવેલો હતો કે:—

"તમે લોકો ધરમની બલવણી માટે તમારું વતન તજી આવેલા છો કે જે ધરમનાં કેટલાંક ધરમાંનો હમો ખરીસતીઓ વટીક ધણી સારી રીતે ઝમજમે છીએ. કેમકે એ ધરમે સરવથી ઉમદા એ કી ખવેજાં છે કે માણસોએ મરણ પામવા પછી પાછા ઉઠવાનું છે, અને આ જુદગીમાં જે કંઈ સારાં કે માઠાં કામ થયાં હોય તેનો યોદાની હજુર હીયાળ આપે છે. એવા એક મોતેબર ધરમને માટે તમારા વડવા આરબો શાયે હીમતથી લડ્યા હતા. સેવેટ્રે શાયું બોલવા વીશે તમને બલામન કરવાની તો કંઈ ગરજ નથી કારણ કે સાચું બોલવું એ તો જરથોસ્તી ધરમને અસત કલામ છે કે જે ધરમને હમો લોકોની વખાણીએ છીએ અને તમારા ધરમની ખુબીઓ અને કેટલીક નાદર સમાઈઓ મરવે કાઢને રાસન છે."

"મી. જીવીલીયમ મુમીય એન. એન. ડી." નામના વીદવાને પોતાની "ડીકસનરી"ઓષ્ઠીક એન્ડ રામન બાઓગરાશી"માં જરથોસ્તનાં કદીમ અવસ્થાઓ બાબે જણાવેલું છે કે:—

"જરથોસ્તે જણાવેલી ખરેખરી અગમચેતીઓ (અવસ્થાઓ)નો મોટો સંગરહ હજુર, લગીન જણીતો ચાલુજ રહેલો છે. હાલના વખતમાં એ પુરાતન બવીશવવણીઓ (અવસ્થાઓ) ને જે બનાવતભરી ગણવા કસીબી તકરાર ચલાવીએ તો તેને વીદવાન લોકો ખચીતજ હસી નાખે."

બેલજીઅમના "વરસેલશ" નામના શેહેર મધિના એક વીદવાન ખરીસતી ધરમચુરએ "કમપેરેટીવ માઇથોલોજી" નામનાં ધરેચ ભાશામાં નીકળતાં ચોપાનીયાના શને ૧૮૮૫ ના ડીસેમ્બરનાં અંકમાં જરથોસ્તી ધરમ તથા અસાની તારીખનાં એમ લખેલું છે કે:—

"જરથોસ્તીઓના અવસ્થા ભાશાનાં તમામ તખાણાં અતીશય ઊમદા નીતી તથા શીતશુશી ભરેલાં છે."

"પરોફેસર એમલેજે ડી દીલોન" નામનો એક રસીયન વીદવાન કે જે રસીયાની પાદશાહી પાદશાહાનો પરોફેસર છે, તેણે વંદીતદ બાર એક નીચંચ રસીયન ભાશામાં લખેલો છે જેને માટે તે એમ બોલાસો કરે છે કે:—

"અવસ્થામાં યુનાહો માટે સખના જે ધરમાંનો જણાવેલાં છે તે ધણાક યુરોપીયનો આપણને સમજવા માંગે છે તે કરતાં ધણા વધારે માણસાંધપણને જાજતાં છે એમ હું એમાં સાબેત કરું છું. મધનત મધનકુસ અને અંગરે મધનકુસ નામના બંને મીનોઓના મુલની મેં એમાં તપાસ કરી છે અને એ બંને મીનોઓને લગતાં ધરમાં ધરમ સખધી આચરણ ઉપર અને ધરમના આચરણથી તે ધરમાં ઉપર કેવી અસર થાય છે તે બાબત હું

તકરાર કરે છે. કુલાનો સરવેથી પુરાતમ મહજબ (માનવીયમની ધરમ) કે જે મહજબ માટે હું અતીશ મોટું માન ધરાવું છું તે મહજબના ઉપાધીયા તરફથી મને જે એક પતર અને એક પુસ્તક મોકલ્યા છે તેને હું ઘણીજ કીમતી યાદાસત તરીકે લેખું છું અને મારા અભયામીઓમાં અવસતાના અભયામ માટે પથાર ઉચકેરવાની અને તે માનવતાં પુઘાક (અવસતા)ની ખરી સમજ વીથે થોડી રાશની આપવાની મારી કોશિશ માટે તેને હું એ પુરતો બદલો લેખું છું.”

“લોરડ બીથપ મયુરીન” નામનો મુખ્યનો આગલો રોમન કથોલીક પંથનો વડો ધરમ ગુર, જેણે ‘જોરાસ્ટર એન્ડ કરાઈસ્ટ’ એવે નામે એક રેશાલો લખેલો છે, તેમાં એ ધરમ ગુરએ જરથોસ્તી ધરમને ગરવે એરીયન ધરમ કરતાં ઉંચા ગણી જણાવેલ છે કે:—

“અસત્રી આરીય ધરમ, જેણે યોદ્ધા વીથિના પોતાના વીચારો, મુખકા અને રૂપો રાશની અને આતશ ઉપરથી લીધા છે, તે ધરમ અસલી “સેમેટીક” અને “આમાઈ” લોકોના કુદરતી વસ્તુઓને માનવાના ધરમ કરતાં ઘણા ચઢતો છે. તેમજ વધી એ આરય ધરમ ખાલદીયન અને એરીરીયન તથા ઇજીપ્શીયન અને શીજીયન લોકોના ધરમ કરતાં પણ ચઢતો છે. જરથોસ્તી ધરમ એ બીજા ધરમાની એક મુખ્ય શાખા છે, માટે તે સખલા ધરમો કરતાં એ ધરમ ચઢયાનોજ હોયો જોઈએ”

“લનડન રીવીડ” ના અધીપતીએ સને ૧૮૬૫ માં અવસતાના અંગરેજમાં થપલા તરજુમા ઉપર મત આપતાં લખેલ છે કે:—

“આ આખી પોથી (અવસતા) માં અશોઈ (સચાંઈ) થી જીંદગી યુજારવાની મોટી અગતીયની તાકીદ પ્રમાવેલી છે. માણસને જનમીઆ પછી અશોઈથી રહેવું એ ઉમદા ચીજ છે, એવું તે (અવસતા) માં ખતીથી જણાવેલું છે. જ્યાં સુધી પારસીઆ તે માહેજાં પ્રમાનોની ખુબી પરમાણિ આલશે ત્યાં સુધી તેઓએ મલવેલી કીરતી સચવાયે, અમ ‘મનાય છે. તે સાથ તેઓ (જરથોસ્તીઓ) ના ધરમને માન મલવાનો વાજબી દાવો જે અંગરેજ રાજ્યની બીજી પરજા (ખરીસતી સીવાય) ને મલી ન શકે તે તેઓને મલશે.”

પારસીઓ તથા તેઓના ધરમને લગતી એક ખાખત લંડન ટાઇમસ નામના પતરનાં તા. ૨૫ મી ડીસેમબર ૧૮૬૭ ના અંકમાં છપાઈ છે જેમાં જણાવેલ છે કે:—

“આખી દુનીઆની વસતીમાં બરાંહમનો અથવા હીંદુઓની વસતી હાલના જમાના શુધી સેંકડે ૧૩) ટકાની ગણિઆમાં આવે છે અને “બુધ” ધરમ પાલનારાઓની વસતી સેંકડે ૩૧) ટકાની ગણાય છે તેઓએ એ પારસીઓ અથવા જેઓને ગેરવાજબી રીતે આતશપર-સનોખી કહે છે તેઓની વસતીની ગણતરી માત્ર ૧૦૦૦૦૦) એક લાખ શુધીનીજ આવી અટકી ઇઆને આખા દુનીઆમાં આજ એટલાજ પારસીઓ બાકી રહેલા છે. પણ જો “મારાથન” અને “સાલેમીસ”ની મોટી લડાઈઓમાં ઇરાંનના આગલા પારસીઓના પાદશા-હુની હાર નહોં થાઈ હતે તો પારસીઓની “હોરમજદી દીન” અથવા “ઇમ્મજદાં પરસતી” આજ આખી પુરથવીનાં તમામ સુધરેલા મુલકોમાં ફેલાઈ ચુકી હને ઇઆને દુનીઆના તમામ સુધરેલા ટોલાઓમાં એ પારસીઓનો ધરમ પાએદાર થયો હને. પાછલા જમાનામાં જેઓએ “સાસાનીઅન” ટોલાના પાદશાહોના અમલમાં પારસીઓનો ધરમ અને પાદશાહી પાછી મજબૂત થાઈ હતી તેઓએ “કરીસમીઆનીતી” યાને જીસસ કરાઈસ્ટનો ધરમ કસી રીતે તેવા ઉપર ગાલેબ થઈ શકેલો નહીં હતો. પારસી લોકો આતશની પરેશતેશ કરે છે એવું તેઓ કબુલ રાખતા નથી પણ બંદગી કરતી વખતે એક નુરાંતી ચીજની મનમુખ

ક્રિમા રહેવાને તેઓને ધરમાવેઆમાં આવીજ છે એવું માને છે. પારસીઓનો ધરમ અથવા ધરમ પોથીનાં લેખા ધણું કઠલું સમજાય છે. પારસીઓ માતર એકજ જોદાને માને છે અને એકનીજ બંદગી કરે છે. પારસીઓના ધરમની મુલ નીતી તરલુ ચીજો ઉપર છે—તેમાં પેહેલું “સાર” વીચારકું, બીજું “સાર” બોલવું અને તરોજું “સાર” કરવું.” બીના બદલામાં સભ્ય થયે અને નેકીના બદલામાં ખુબીજ હાંશક થસે એવું એકીન પારસીઓ ધરાવે છે અને યુનાહની માસી મેનવવાનો આધાર તે જોદાનીજ મેહરખાંતી ઉપર રાખે છે. પારસી ઓકો પોતાની દીનપર ધણજ ચુમત રહે છે અને તેથી તેવો ખરીસદી ધરમમાં કે મુસલમાની ધરમમાં કે હીંદુના ધરમમાં કોઈ કદાચજ વટલે છે. એનો સખ્ય એવો દોસ છે કે એ લોકોના પોતાનાજ ધરમનો ખુબી ભરણે સારાંકમ હોવાને લીધે—તથા તેઓના ધરમનીખો ધણીજ પાકીજે નીતીઓને લીધે—તેમજ ધણા પુરાતમ જમાનાથી એ ધરમ મોટી કીરતી સાથે ચાલતો આવેઓ છે તેને લીધે—તથા એ પારસીઓ પોતાના આગલા વડવાઓના વીચારે તરફ માન ભરી નજરથી જોતા રહે છે તેને લીધે તેઓ કોઈ બીજા ધરમમાં એકાએક વટલી જતા નથી એવું સમજાય છે.”

જરથોસ્તીઓને કેટલાક મુશ્કેલીમાન ગરંથકારો અદેખાઈ અને ધીકારના સખખાથી “ગખર” એટલે જોદાને નહી માનનારા અથવા દુરવંદો કરી લખી ગયા છે. તે શખહોના રદીઓમાં “સર આધશાક નીયુટન” નામનો નામીઓ અંગરેજ શીક્ષણ પોતાના “કારેનોલોજી ઓફ ધી પર્સીયનસ” નામનાં પુસ્તકમાં જણાવે છે કે:—

“જે ધરમમાં માતર એકજ જોદાને માને અને પુત્રમાં પુત્રે નહીં તેવો ધરમ માનનારા તથા તેઓના ઉપાવીઆઓને “ગખર” નો ખેતાખ લખે છે પણ બીજાં જુદીનોના ધરમમાં જે પેહેલે જોશી ગયો છે તે સાથે સરખાવતાં પારસીઓના ધરમને “શીલમુશી ધરમ” નું નામ આપવું જોઈએ છે.”

એજ મુજબ માનશીઓ હીલાવાલી નામનો એક શરંચ વીદવાન પોતાનાં પુસ્તકમાં ઉપલા “ગખર” બોલ વીશે એવો જવાબ આપે છે કે:—

“પારસીઓને ‘ગખર’ કહેવાયજ નહી, કેમકે તેનો અરથ—“ઇનશીડલ” અથવા એથીકુ અથવા બીન મહજબ ચાને વગર દીનચાલો કરી થાય છે, પણ આ (જરથોસ્તી) ઓ તો ધરાનમાં પેહેલીનેને નામે જોડખાય છે, કે જેનો અરથ “બલી દીનનો” કરી થાય છે.”

એક યુરોપીઅન વીદવાને અવસતા વીશે પોતાના એક બહેર બાથલુ કરતીવિલા જરથોસ્તી ધરમ વીશે એમ કહી સમજાવ્યું હતું કે:—

“મહમુથો આ અવસતાની નાહાની કેતાખમાં જરથોસ્તીઓની નીતીને લગતી અને સવદેશાબીમાંની જાંદગી વીશે આવેલું છે. પણ તે નાહાની ઓપડી જે તમારે મનસે એક જુની ધરમપોથી લેખે ગણાય છે, તે અમારે મનશે તો એક ધણીજ ઉપયોગી છે. અમુલી કેઆની ધરાંનોઓની જાંદગીનું પુરલુ વરતાંત તેમાં આવેલું છે તેથી અમારે મનસે તો તે સહુથી સરસ, પુરલુ અને ખુદલા સાક્ષી દાખજ તે પુસ્તક ઉપયોગી છે. અવસતાનું છતી-

૧ વકી સર કોલોયમ આઉસલો પોતાની ઇરાન ફેશની મુસાફરીવાલાં પેહેલલાં પુસ્તકના તરોજ બાખમાં શરૂ ૧૦૨માં એમ લખે છે કે “ઇરાંનના બુલમખાર મહમદીયાંનેએ ધીકાર ભરેલી રીતે તેમની ચાને પારસીઓની પોખાંન ગખરના નામથી કરી છે અને જેનો અરથ તેઓ ધણો ખરો ઇનકીદલ એટલે જે કાકર સખદને મલતો કરે છે પણ ગખર શખદ તેના અસલ અરથ પરખાંલુ તો અપખાંન ભરેલો નખો કારણ કે મુરતીઓ વગર એકજ જોદાની પરસતેસ માદે તાકીદ કરનારા મહજબ ઉપર એતેકાદ રાખનારાઓ અથવા તો ધરમ શરૂઆ એવો એ ગખર શખદનો અરથ થતો હતો. એકજ જોદાની પરસતેસ શરખાવનારો જરથોસ્તી ધરમનો બીજા જુનપરસત ધરમોના વહુઓ સાથે મુકાબલો કરતાં તેને ચાને જરથોસ્તી ધરમને “શીલમુશી ભરેલા ધરમ” નામ ફરોખસત બેસતું આપે છે.”

હાસીક વરણુન, અને વીદ્યધારથીની નજરમાં આવતી અગત્યની બાબદો વીશે માતર મેં તમને કહ્યું છે. પણ દરેક ધરમવાલો એક અગત્યનો મુલાકાત પુછે છે તે એ કે તેનો ધરમ કેટલો પં-કાયલો છે, અને કેટલાં આદર્શોએ તેથી વશ થયાં છે, તે ધરમની ખુબી શું છે. જરથોસ્ત્રનો ધરમ હમણા હતા અને જીંદગીની બારીક ખુબીઓ મનાવેલી હતી. જરથોસ્ત્રની ધરમ ખાલનારાઓને તે બે ચીજ શીખવે છે જે ચીજ વીશે તેઓ આગલ અણુભનીઆ હતા. આએ બે ચીજ એ છે કે નીતીની શરૂઆત અને આશા. આએ બે ચીજ જે માણસ ધરાવે છે તે પોતાની જીંદગી અને નશીબ ઉપર મુખીબત પડે છે તો સેહલાઇથી ચલન કરી શકે છે. જરથોસ્ત્રની ધરમ ખાલનાર જે પોતાની આખી જીંદગી સુધી નેક વીચાર, નેક સંખુત અને નેક કામની વમાનન કરે અને તે પરમાણુ અમલ કરે તો તેને સુખ પરાપત થાય છે. જરથોસ્ત્રની ધરમ માતર એટલું જ શીખવતો નથી, પણ તે એવું શીખવે છે કે જો એક માણસ પોતાની શરૂઆત બરાબર અદા કરે છે તો આખરે તેની પ્રતેહ થાય.”

જરથોસ્ત્રનીઆ સુરીય તથા આતશને જોદાની મહા બલવંત શક્તીઓ તરીકે ગણી માંન આપે છે તે વીશે એક અંગરેજ વીદવાને જણાવેલા વીચાર:—

“પારસીઓમાં જેઓ કેલવણી પામેલા છે તેઓ સુરીયની આરાધના (ખંદગી) એવું સમજીને કરે છે કે સુરીય જે છે તે જોદાની માકુલીયત, તેની ફેજ, તેની જીવ આપનારી અસર તથા તેની બીજી જુજરોગી બરી શીશનોની નીચાની છે, કારણકે સુરીયને તેઓ (જરથોસ્ત્રનીઆ) હાથપાતી તથા તુરનો બખચનાર તથા મધ્યમમાં મુકેલી એક નામીચી વસ્તુ સમજે છે, કે જેની આમુપાસ દુનીયાંની મુઘલી પેદાયશો ફરે છે. ઘણા લોકો જેઓ “શર આઘસાક નયુતન”ના માહાબારત પુસ્તક તરફ અચરતી સાથે જુગે છે, તેઓને એ વાત (જરથોસ્ત્રની ધરમ પુસ્તકોની ખુબી)થી જાલ કરવાને ખતી આવશે કે સુરીય જે પુરથવીની વચમાં છે, અને જેથી કરોડો જીવજંતુ સુખ પામે છે, તેની પરસ્તેશ દુનયાના ઘણાખરા વાગોમાં કરયામાં આવે છે. આ મોટાં તુર (સુરીય) ને પારસીઓ જેવું માન આપે છે તેવું માન તેઓ તેનાથી ઉતરતી નીચાની જે અગની (આતશ) છે તેને પણ આપે છે.”

સુરીય કે જેને જોદાની એક માહા બલવંત શક્તી તરીકે ગણી જરથોસ્ત્રનીઆ એક કેબલા તરીકે માન આપે છે તે કેટલો લાયક છે તે વીશે એટ બરીટનની પાદશાહી કાલેજના પદારથ વીગણીયનનો પ્રોફેસર “જૉન ટીનડલ” નામના એક નામીચા વીદવાને પોતાના પુસ્તકમાં કોથેલી રજૂતી :—

“અએ શરથ બલતા પાહાડોનું શાટવું, અને બરતી ઓટના ખુદરતી બનાવો શીવાય અમારી પુરથવી ઉપર બનતા મુઘલા બનાવો તારાથી ઉતપન થાય છે. તું હંદરીય અને નીર-હંદરીય જીવવાલા અને બીજી સરવે કુદરતી શક્તીઓનું મુલ છે. દરીઆના પાણી બંધાઇ ન જતાં પ્રવાહી રૂપમાં જલવાઇ રહે છે, એ તારા પરતાપ છે. તારાજ પરતાપથી હમારી વાતા વરણુ પોતાનું વાયુ રૂપ જલવી રાખે છે, દરીઆમાં અને વાતા વરણુમાં ઉતપન થતાં તોશનો તારી શક્તીથી હબાં થાય છે. તારીજ શક્તીથી પાણી અને બરશની નદીઓ પાહાડો ઉપર પોતાનું વેહેવું કરે છે. પાણીના મોટા ઘાંધો અને બરશના મોટા પ્રવાહો તારાં બળને આભારી છે. તારાજ બળને ગગડાટ અને વીજલી આભારી છે. આ પુરથવી ઉપર બળતો દરેક આતશ, આ બોહોલી ધરતી ઉપર બલનો દરેક ચેરાગ પોતાની બરમી અને રાશનીનાં મુળ તરીકે અએ બલવંત આશતાબ, તું નેજ માને છે.”

રેવરંડ ડાક્ટર મરે મીચલે “હીંદુસથાન માહેના ધરમો” એ બાબદ ઉપર એક બાશણ

તારીખ ૨૧ મી માર્ચ અને ૧૮૯૧ માં પુણા મંચે કરેલું હતું તે વેળા જરથોસતી ધરમ વીથે પોતાનાં તેણિ એમ કહી મંભલાવેલું હતું કે:—

“પારસીઓ કંઈ પુતલાં પૂજનારા નથી. માતર તેઓ આદાનીજ પેદાએસને માન આપે છે. મુખ્ય કરી તેઓ આતશને આરાધે છે; વહી વધારે કેલવણી પામેલા શખસો આપણને એવું કહે છે કે તેઓ આતશને આદાનાં નુસ્તી એક નીશાન તરીકે માન આપે છે. તેઓમાં એક આબરુદાર મંડલી (રાહાનુમાએ માજદીઅસની મુબા) ઉભી થઇ છે કે જે જરથોસતી ધરમને તેની આગલી પરીતરાઇ ઉપર લાવવાની કોશેશ કરે છે. એ મંડલીવાલાઓ પારસીઓને એકલા એકજ આદાને માનવાની રાહાનુમાઈ કરે છે અને તેઓના એક દસતુરે હ-માણુજ એ બાબદે ઉપર બાથાણુ કરીકું હતું અને જરથોસતીઓ એકલા એકજ આદાને માનનારા છે એવું તેણિ સાબેત કરવાની કોશેશ કરી હતી. તે અને બીજા કેલવાએલા જીવાનીઆઓ પોતાના ધરમમાં જે હીંદુઓની પહેમી રમુમે દાખલ થઇ છે તે કાહાડી નાખવાની કોશેશ કરે છે. કુસતી કે જે સંધ્યા પારસીઓ કંમરે બાંધે છે તે જર તારતી છે, અને જ્યારે તેઓ બંદગી કરે છે ત્યારે તેને ધણીક વખતે છોડે છે. એ લોકોના આતશબેહેરામમાં જરથોસતી સીવાએ બીજા કાઇને જવાનો હોકમ નથી. વહી તેના પરીતર યુબજમાં તેા માતર માબેદાથીજ જવાએ છે. એ માબેદા જ્યારે બંદગી કરે છે (બાએ દે છે) ત્યારે હમેશાં પોતાનાં માહોડાં ઉપર પદાંન બાંધે છે, કેમકે જો તેમ નહી કરે તો તેના દમથી પરીતર આતશ અપવીતર થાએ. આતશને શુખ્ત અને એવાંજ બીજાં સુગંદી લાકડાંઓનો ખોરાક આપીઆમાં આવે છે. ૩૬૫૫૫૫ લડાઇ અને હીંદુસંધાંનમાં ઉડેલા બલવાનું સેવટ આવવાથી (પારસીઓમાં) જાહેર બંદગીઓ કરવામાં આવી હતી.”

વહી એજ ડાકટર મરે મીચલે, લન્ડન ખાતે જીન અને ૧૮૮૮ માં મલેલી ખરીસટી ધરમ ગ્રંથોની એક સભાની હજુર જરથોસતી ધરમ બાબે જે મત ઓચરેજ હતું, તેમાં તે બોલયો હતો કે:—

“જે પરજ સાથે યાહુદીઓને બહુ અતલગનો સંબંધ હતો તે પરજનો ધરમ જાણવી જોગ હોયો જોઈએ. જરથોસતીઓનું ધરમ પુસતક ઝંદ અવસતા ખરીસટીઓના ધરમ પુસતક બાઈબલનાજ કદનું છે. બીજા માતોના ધરમ કરતાં જરથોસતી ધરમ સરવેથી મહડતો, સરવેથી મવચ્છ અને સરવેતમ ગણાય છે તે વાજબી છે. જે પદારથની પરસતેસ થાય છે તે કશી અનીતીની આશીયત ધરાવતી નથી. જરથોસતીઓ મુરતીઓને પુજતા નથી અને પુજમાં કશું ધાટકીપણું વાપડતા નથી. જરથોસતીઓ જે પડે તે ખમવું એવું માનતા નથી પણ બુરાઇ સામે લડતા રહે છે. જે મુરતી પુજમાં હીંદુમથાન દુબી ગયું છે તેમાં ઈરાંનને દુખતું જરથોસતે બચાવીયું હતું.”

વહી એજ રેવરંડ ડાકટર પોતાના એક આગલાં લખાનમાં ખુદ જરથોસતી ધરમની બાબતમાં બીજા જે જીદા વીચાર આપેઆ છે તે આ મુજબના છે:—

“યાહુદી અને ખરીસટી શીવાયના ધરમોમાં જરથોસતી ધરમ પોતાની કેટલીએક ચોક્કસ આશીયતોને લીધે એક જાએ દરજ્જે મેળવવાનો હક ધરાવે છે. પહેલું.—એ ધરમમાં જે પુજ્ય ગણાય છે તેને કાઈબી અનીતીના દુરચણો લાય પાડેલા નથી. સરવેથી મોટા આદા અહુરમજ્દ સાધારણુ રીતે જણાપડા બુતપરસત પરજઓના જાણીતા દેવતાઓ કરતાં ઓખો નીતીમાં ધણી જાએ દરજ્જેતો છે. અવસતામાં ધણેક કેકાણે ખુદરતી વસતુઓની પરસતેસ રાખેલી છે ખરી તોપણ તે ખુદરતી વસતુઓને અથવા તે ઉપરતા મવકુલ કીધેલા ધરસતાઓને કાઈબી દુરચણો લાય પાડ્યા નથી. બીજું.—કાઈબી અનીતીવાન કામને પરસતેસના એક ભાગ

તરીકે અવસતામાં બહાલ રાખ્યું નથી. તરીજી.—પરમતેશની દરાવેલી કીરીયાઓમાં ધાટકી-પણાની કશો નીશાન નથી. ચોથું—રાશતી અને અંધકાર વચ્ચેના મોટા ઝખડામાં અવસતા તેના ખરા પરમતેસ કરનારને મુગા મુગા પડી રહીને ખમયા કરવાની તાકીદ કરતા નથી પણ બદીના પક્ષના મરવે કામ તથા વસતુઓની સામણિ તેનાં પોતાનાં પુરતાં બલથી લડાઈ કરવાની તાકીદ કરે છે. પાંચમું.—એ ધરમની એક ધણીજ ધયાનમાં રાખવાનું જામી-યત મુરતી પુંજની ગેરહાજરી છે. છઠું.—અવસતા માણુજનતાનાં સારાં ભવીશ્ય વીચે કદી નાહમેદી શીખવતા નથી, પણ તેથી ઉલટું તે એવું શીખવે છે કે અતે બદી ઉપર નેકીની શ્તેહ થશે.”

“પ્રોફેશર ડાક્ટર મારટીન હાઉગ” નામનો એક કાગેલ જરમન વીદ્વાન જે અતરે અંગ-રેજ સરકારની નોકરીમાં આવેલો હતો, તે વીદ્વાનને આ દેશનો કીનારો છોડી જતી વેલા તા. ૫ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૬ ને દીને પુણા મધે સરદાર ખાનખહાદુર દશતુલ્ય મહિમ નશરવાંનજી જામાસપજીની આગેવાંની હેઠલ ત્યાંના જરથોસ્તી રહેવાસીઓએ એક માનવ તર આપેજી હતું, તેનો જવાબ આપતાં જરથોસ્તી ધરમ બાબે એ વીદ્વાને જે મત આપેજી હતું તે નીચે મુજબ છે:—

“તમારાં ધરમ પુસ્તકો વીચે કેટલાંક વરશેવેર મેં ભારે મહેનત અને રંજ એંચી જે શોધા કરી છે તે વીશે તમારી તરફથી આજે ‘એડરેસ’ વાંચવામાં આવ્યું છે, તેથી મને ધણી સંતોસ ઉપજ્યો છે. યુનીવર્સીટીમાં દાખલ થવાની અગાઉ વીથ વરસની વાત ઉપર મેં ઝંદ બાશાનો અભયાસ શરૂ કરીયો હતો, તે એજ મુરદથી કે તમારા પેગમબર જરથોસ્તની તાલીમ જે બાંબો વખત થયો અંધારામાં રહી છે તે હું જાણું; કારણકે પેગમબરના નામેજી મારી જીવાનીના વખતમાં મારા ઉપર મોટી અસર કરી હતી, પણ તેનો સખખ શું તે હું જાણતો નથી. તે વખતે જે શોધ મેં કરવા માંડી હતી તે તમોને કામ આવશે એવા મને કદી-હી વીચાર આવેલો ન હતો. તે વખતે મેં ઝંદનો જે અભયાસ શરૂ કરીયો હતો તે ધણી ખીકટ હતો અને વીદ્વાનોથી દુર નહીં થઈ શકે એવી મુશ્કેલીઓ નડતી હતી. વત્રી તે વખતે એ બાશાનો કોથ કે પ્રરંગ કંઈ હતો નહીં. ઝંદ અવસતામાં સહી મોટું મન જે મારેં લાગ્યું હતું તે પજ્યનેના બીજા ભાગના ગાથા હતા. તેમાં કેવી બીના આવેલી છે, તે જાણવા વગર મેં મારો અભયાસ કીધો હતો. તેમાં આવેલી બીના જે ધણીજ અંધારામાં હતી, તે જાણવા ઉપર મારેં ધિઆન ધણું લાગીજી હતું, અને ધણીજ રંજ અને મુશીબત એંચવા છતાં જ વરસના અરસામાં ૨૫૦) નાની કવેતોમાં આવેલી બીના થોડી ધણી હું શમજવા લાગ્યો હતો, પણ તે મહિલી દરેક બાબદ હું જાણું છું એમ હું કહેવા માગતો નથી. કે-મકે તે મહિલાં કેટલાંક વાકયો હજુર હું જાણતો નથી. ઇંગ્લંડમાં તમારા ધરમ સખધી જે બેહુદા વીચારો ચાલીઆ હતા તે મેં મારી આ શોધથી ફેરવેઆ હતા, તથા મારી શોધ પુરી થતાંજ મને માલમ પડ્યું કે આજ ૪૦૦૦ વરસનાં પુરાતમ પુસ્તકોમાં બુલંદ નીતીઓ આવેલી છે, જે મને જાણવાથી હું ધણી અજબ થયો હતો. આ દેશમાં જોકે હું શંશકરત બાશાના ઓધા ઉપર આવીઓ હતો તોખી મારો આ પીઆરો અભયાસ મેં છો-ડ્યો ન હતો. મારી એ મહેનત તકુને કીમતી થઈ પડે એવું ધારી મેં મારી કોશિય જારી રાખી હતી, અને અતરેના ધરોપીઓમાં તમારા ધરમ સખધી બેહુદા વીચારો ચાલતા જોધને તેઓનો વીચાર સુધારવા માટે જરથોસ્તી ધરમને ખરો ઈનસાફ મલે તેટલા માટે મેં એક પુસ્તક પરમટ કીધું હતું તથા સ્વાધ જાહેર કરવાની તેમજ તેની હીમાયત કરવાની અને ટેવ હોવાથી, મને તે કરતાં કશો ગેરશાધોખી થાય તેની હું દરકાર કરતો ન હતો. તમારા

ધરમ ઉપર કેટલાક ઝોટા વીચાર રાખનારાઓની શામે અને ઘણીએક વેલા તકરારમાં ઉતરવું પડ્યું હતું.”

ઉપલાજ વીદવાને મુંબઈના જરથોસતીઓ તરફથી પણ તા. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી શને ૧૮૬૬ ને દીને એક ‘પરમ’ માથે માનપતર આપવામાં આવ્યું હતું તેનો જવાબ આપતાં પણ એ વીદવાને જરથોસતીઓના ધરમ બાબે ઉપ. જેવાજ શરશ વીચારો આપેઆ હતા, અને તેની શેવટે જણાવેલું હતું કે-“હું આશા રાખું છું કે તમને આવતા વખતમાં મોટાઈ મેલે અને પુરાતમ જમાનાની તમારી મોટાઈ પાછી આવે. તમારો મોટો પેગમબર જે ‘હુ-મત’ ‘હુ-મત’ અને ‘હુ-અરમત’ ની બુલંદ રીતી તમોને શીખવી ગયો છે. તે તમારા દીલમાં હમેશ યાદ રાખીને નેક વીચારોને નેક બોલોને અને નેકીના કામ કરો, તેથી તમારો નેગેબાન તે ઝોદા થાશે.”

પારસીઓ ઝોદા પરસત છે એ બાબદ ઉપર દમતુરજી શાહેજ પેસુતનજી મેરાંમજી મંજલ્યાએ કીધેલી એક વાચજ ઉપરથી બામદાદ નામના એક યુજરાતી ચોપાનીઆના અધીપતીએ તેની વીર-ધમાં ચલાવેલી તકરારમાં પારસીઓ એકથી વધુ ઝોદાને માને છે, એવું લખવાથી રામજ ગોશ્વારના અધીપતી માથે એ બાબદ ઉપર થયેલી તકરારનો ડડ્યો લાવવાને મઠે બામદાદના અધીપતીએ “પ્રેફેક્ષર ડાક્ટર મારટીન હાઉગ” ઉપર પુછ્યા બાને એક પતર લખેઆ હતા તે વીશેનો જવાબ પારસીઓની તરફેનમાં આવેઆ હતા જે નીચે મુજબનો હતો:—

પુણ તા. ૯ મી અપ્રેલ ૧૮૬૧.

“જેઆરા શાહેજ-પારસી ધરમનો પાયો એકલા એક ઝોદાને અથવા બ્રહ્મા ઝોદાને માનવાનો છે તે બાબેના સવાલ સમ્બંધી તમારો લખેલો પતર મને ગદ કાલે મંજના મલી-ઓ છે, તેના જવાબમાં હું જણાવવાની રજા લઉં છું કે મારી સોધા જે બ્રહ્માક વરસ થયાં ચાલુ રહેલી છે તે મુજબ આજ તરણ હજારથી વધારે વરસની વાત ઉપર પુતલાં પુજનારા અને ઘણા પરમેશવરોને કબુલ રાખનારા બહારંમણ લોકોની વીરધ અને તેઓના ધરમનાં સતર તરીકે જરથોસતી ધરમ ઉભા થાયો હતા, અને એ જરથોસતી ધરમ એકજ ઝોદાને માનવાનો છે. પાછલા જમાનાની યજ્ઞસને મધિની કેટલીક બંદશીઓ (૧ લા હા થી તે ૨૭ અને ૫૫થી તે ૭૨ મા હા શુધી) વાંચીયા ઉપરથી વાંચનારના મનમાં સેહેલી રીતે એવું આવી શકે છે કે તે મધિ અહુરમજ્દ વતરોગે બીજી ધશવરી હાધ્યાતીઓ કબુલ રાખેલી છે, પણ માહા પુરૂષ જરથોસતના અવલ કોલ (ગાથા) એ નથી. જરથોસતે જે કાંઈ મોટાઈ પામિલાં અને મુશાઈ ભરેલાં મુલતતવો દાખવ કરીઆં હતાં તેની વીરધના વીચારો કેટલેક દરજ્જે પાછા પરસીય થાવાની એ નીશાં છે. પારસીઓનો નામીચો પેગમબર જે પુરાતમ યુનાની અને રોમન લોકોમાં વખણાઈ ગયો છે તેનાં વગર શકનાં ધરમાનો અને ખરે બોધ માતર પાંચ ગાથા મધિ મલી આવે છે, અને તેઓની (ગાથાની) ભાશા યજ્ઞસનેના બીજા ભાગોથી કાંઈક જુદી રીતની છે. એ પુરાંના ગાથા મધિ અહુરમજ્દને એકલો એકજ ઝોદા કરીને માનેલો છે. અમશાશપંદો કાંઈ નહોં પણ માતર અહુરમજ્દના ગુણ અને બખ્શેશ છે. એ ગાથા મધિ અહુરમજ્દ પોતે વોહુમનોને પેદા કરનાર, આરમેત તેની બેટી ઓરવતાત અને અમરતાત (ઓરદાદ-અમરદાદ) તેના (ઝોદાના) હાતમાં બખ્શેશ છે જે અધવ ચાને અશો માંણસો-ને આપવાની છે. અહુરમજ્દની અંદર બે શકતી છે જે એક બીજની બલદી છે, અને એ શકતીઓથી આખી દુનીઆં પેદા થઈ છે. એ મોટા શાહેજની એ બે શકતીઓ માંહેલી એ કને સપેનતોમીઓચ યાને શરૂદ રંગનું પવીતર રૂહ અને બીજને અંગરોમેનીઓચ યાને

કાન્ના રંગનું યુર કહ્યું. એ રીતે નામો આપેલાં છે. એ પછી અહુરમજ્દના નામને કેકાણે અપેનનોમેનીકુમ નામ વપરાવવા લાગું પણ પરથમના મુલ ગરંથો ઉપરથી હું પુરવાર કરવાને શક્તિવાન છેઞ કે તે એકથી વધુ જોવાને માનવાનું બોલોતાન આટું છે. જરથોસ્ત્રી ધરમની શ્રાવસુરી મુજબ એ બંધે શક્તિઓ આખી દુનીઆની “થોસારેમનેર” યાને પેદા કરનાર છે. એ શક્તિઓમાંની એકે “યોહુમનો” યાને સધલાં જીવજંતુઓમાં નેકીનું મુલ પેદા કરીઞ અને ખી-લુએ “અક્રામનો” યાને બદીનું મુલ પેદા કરીઞ. આ સધલી બાબદો વીશ મેં માતર એકાદો કાવો છે પણ પારસીઓનો ધરમ, તેની ભાશા અને કેતાઓ વીશ મેં મારા નીબંધનાં ચોથા બાબ મધે એ વીશ પુરતું વરણન કરેલું છે અને તે કેતાબ થોડી મુદતમાં પરમીધ થશે અને તે મધેથી તમોને પુરતો જ્ઞાનાશો મલી આવશે. એ મારી કેતાબમાં ગાયાનાં સહુથી અગ-તના બોગોનો તરજુમો મેં આપેલો છે કે જે હમણા સુની કોઇએ પરગટ કરીઓ નથી. અગર જ્ઞેકે પાછલા વખતની યજ્ઞને મધે ઓરવરાવ (જહાડ પાન) અથવા આબ (પાણી) ધનીઆદી ચીજોની આરાધના કરી છે તો તે ઉપરથી એમ નહીં સમજવું કે એ ચીજોને અહુરમજ્દની બગાવડીનું માન મલે છે. એ માન તેઓને (જહાડ પાનને) એટલાજ સારું મલે છે કે તેઓ અહુરમજ્દની અંદરની નેકીને પેદાની કરનારી શક્તિથી પેદા થએલી ચીજો છે. અહુરમજ્દનો બેથો યોહુમનો યાને તેની નેક શક્તી મધલાં કામમાં અને ભજાં પરાંણીઓ જેવાં કે ગાય, બકરાં વગેરેમાં છે. તેઓની આરાધના કાંધી તો તેઓની અંદર આવેલી ઇશવરી શક્તીની આરાધનાં થાય છે. જહાડ અને પાણીની અંદર ઓરવતાત અને અમર-તાત છે જેથી એ ચીજોને જહલકાટ અને ખુબસુરતી મલે છે. અગરજ્ઞે એ ચીજોની આરાધના કીધી તો અહુરમજ્દની પેદા કરનારી શક્તી જે એ ચીજોની હસતીથી કેપાઇ આવે છે તે શક્તીની આરાધના થાય છે. યજ્ઞસનેનો એ ભાગ ગાથા કરતાં પાછલા વખ-તમાં બનેલો છે, તોપણ તે કાંઇ માબેદ લોકોએ બનાવતથી જોડી કાઢાડેલો નથી, પણ જર-થોસ્ત્રી ધરમનાં પુરાંણુ પુસ્તકોનો તે એક ભાગ છે. માહારો વીચાર મજબુત છે કે ઝંદ અવસતાની કેતામોનો કોઇબી ભાગ ઇશુની આગમજ ૪૦૦) વરસની મુદત કરતાં નજદી-કના જમાનામાં બનેલો નથી. ઝંદ અવસતાની અંદર ગાથા તેના (જરથોસ્ત્રના) પરવરતા-વનારનાજ જણાવે છે પણ ઝંદ અવસતાનો બાકીનો ભાગ તેણે (જરથોસ્ત્રને) પરવરતાનીઓ હેઠ્ઠે એવેા દાવો કરીઆમાં આવેઓ નથી. સરઆતથી જરથોસ્ત્રનો મજબુત ધરમ પાલ-નારાઓ તેનો (જરથોસ્ત્રનો) મુલતતવ સમજાઆ હતા નહો અને તેના (જરથોસ્ત્રના) જમાનાની પછીના લોકોએ તેની (જરથોસ્ત્રની) શ્રાવસુરીથી જહુર થાએથી શક્તીઓને ઇશવરી આતમાઓનો આકાર આપેઓ હતો—મગર જે માશક રોમન કેહલીક લોકો બોદા સીયાથ બીજી ચીજોને માન આપેઆ છતાં એકજ પરમેશ્વરને માનનારા કેહેવાય છે તેજ માશક પારસીઓનો ધરમ પણ એકજ બોદાને માનવાતો છે.”—“એમ હાગ.”

ઉપલાજ વીદવાને અવસતાનાં અંગરેજ તરજુમાવાલાં પુસ્તક ઉપર તારીખ ૯ મી જુન સને ૧૮૬૪ ના બોમબે ગેઝટમાં એક પતર છપાવેલો હતો તેમાં એ પુસ્તકની કંઈક ખામી કેખાડી સેવટે જરથોસ્ત્રી ધરમની સતુતીમાં તેણે કુંક વીચારો જણાવતાં એમ લખેજ હતું કે:—

“જરથોસ્ત્રી ધરમમાં આવેલી નીતી ખરીસટી ધરમમાં આવેલી કોઇબી નીતી કરતાં ઉતરતી નથી. એ ધરમ (જરથોસ્ત્રી ધરમ) કે જેમાં વચન તોડવું ધણું યુનાહ બરેલું ગ-ણીયું છે તથા આપઘાત તથા છીનાલાંને ખુનનાં જેવા યુનાહ ગણેયો છે. તે તેના (યાને માંજદીથસની ધરમના) સયાપનાર (જરથોસ્ત્ર)ની જાંચી નીતી બતાવે છે અને એ ધરમનું

પુરાતમપણું તથા તે વખતના લોકો (પુરાતમ ધરાનીઓ) ની હાલત ધ્યાનમાં લેતાં તેના સ્થાપનાર (જરથોસત)ની ઝાંચી બુધ્ધીની આપણે બેહદ તારીફ કરવી જોઈએ છે.”

પેરીસની નામાંકીત ક્લેજ ડી પ્રાંમનો ધરાની ભાષાઓનો નામીયો ઉસતાદ પ્રેફેસર જેમસ દારમેસ્ટર જે હિંદુસ્થાન તરફ પ્રવા આવેઓ હતા તેણે તા. ૩૭ ફેબ્રવારી ૧૮૮૭ ને દીને સાંજે, મુંબઈ મધે જરથોસતી છોકરીઓની નીચાલ મંડલીવાલી, બાઈ ભીખાઇજી શાપુરજી બંગાલીવાલી કન્યાશાળાનાં મકાનમાં “પારસી ધરમ વીશ” એક અગતવું ભાષાણ કરેજી હતું જેમાં તે બોલેઓ હતો કે :—

“પારશીઓ તરીકે તમારી કામનો અને તમારી નીતી સંબંધી જીંદગીનો આધાર અવસતા નામના એક નાહાના પુસતક ઉપર લટકેલો છે. પણ તે નાહની ચોપડી જે તમારી પવીતર કેતાબ છે, તેના કરતાં તમેને વધુ સરસ બીજી કોઈ કેતાબ મલી શકશે નહીં. ધરાંનની નીતી સંબંધી તવારીખતે તેના સઘલા દેખાવોમાં રજુ કરનાર એ એક સરવેથી સરસ, સરવેથી ખુલી અને ઘણીજ છટાદાર માબેતી છે; તેના સજાઓમાં આગલ થઇ ગયેલા એક સરવેથી મોટી શહેનશાહતની ધરમ નીતીના શાહીતયનો, અને રાજદવારી જીંદગીનો હેવાલ સમાયલો છે. એ ધરમ એટલો બધો નીતીમાન છે કે, કુજેની ખરનુશના જાણીતીયા પરમાણે ઝંદ બાશા જોકે સંમકરત સાથે અતજગનો સંબંધ રાખે છે, તોપણ તે તેમાંથી નીકરી નથી એટલે કે તે કાંઈ હિંદુસ્તાની ભાશા નથી, પણ તે ધરાંનની એક અસજ ભાશા છે. સઘલી શાધી ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઝંદ બાશા મીદયા અથવા ઉતર ધરાંનની અને જુની ધરાંની ભાશા હાલનાં ધરાંન અથવા શરસીસતાનના પરાંતની હતી. અસજ ધરાંની ભાશામાંથી પેહેલવી ભાશા વચલા જમાનામાં નીકલી હતી, અને તેમાંથી હાલની ધરાંની અથવા શરસી ભાશા નીકલી હતી. એરીતે એક પછી એક ધરાંનની સઘલી ભાશાઓ મામતી જોવાને બની આવયું પણ એ સઘલી ભાશાઓ નહી થતાં હપમની વંશના જુજ દસ્તાવેજો સાથે સરખાવતાં વધારે માતખર ગણાતું અવસતાતું લખાણ ધરાંનની સઘલી ભાશાઓના મુલ તરીકે માલમ પડેછે. અને જે પરમાણે હિંદુની ભાશાઓમાં સંમકરત તેજ પરમાણે ધરાંનની ભાશાઓમાં અવસતાની ભાશા મોટી અગત ધરાવે છે. અવસતાની કેતાબની બહારની બાજુ તપાસીને અંદરની બાજુએ તેના શબ્દો ઉપરથી તેના અરથો ઉપર, ભાશા ઉપરથી તેમાં સમાયલા ધરમ ઉપર, જરથોસતના કીરતીમંદ મહજબ ઉપર દાખલ થઈએ, કે જેને માટે અમલી લખનારાઓ ઘણીજ વખાણ કરો ગયા છે, કે જેણે ગરીક શીસસુશના છેત્રા વીચારો ઉપર મજબુત અસર કરી હતી, વચલા જમાનાઓના પેહેમી લોકોના સવપનાઓમાં ખતલ કરી હતી, તથા ધરમ ઉપર યુમાન લાવનારી ગઈ સદીમાં પણ તેવું લખાણ એટલું બધું માહ પમાડનાર હતું કે, માતર થોડક મશાનું ઝંદ લખાણ જોતાં, વીસ વરસની ઝાંચી ઉમરનો એક જુવાન (મોંશીઓ આકુઈલી કુપેરો) પોતાનો દેશ છોડી એકલો લગાઈના હોંગામમાં અમલી બિદી ચોપડીઓ ભેગી કરવા તથા તેના અરથ શીખવા માટે ૧૭૫૦ માં હિંદુસ્થાનમાં દાખલ થયો હતો. ધરાંનનો અમલ મહજબ જે ઘણે દરજ્જે પેદી દંતકથાને અને કેટલેક દરજ્જે હોમેરીક દંતકથાને મલતો છે, તેમાં આશતે આશતે નીતીમાનો અને શાલમુદ્દાની એક મંડલીની, અથવા તમારી દંતકથાની ભાશામાં બોલું તો આદાની બશારત પામેલા પેગમખરની આલું કોશેશયી પુરતો ફરશાર થઇ ગયો, ચાને બીજા મુબદ્દોમાં બોલું તો અમલ ધરમમાં જે કેટલીક શકતીઓ જાણવેલી હતી તેને નીતીતું રૂપ આપી દેતાં આવયું. એ ફરશારથી આખા જરથોસતી ધરમે દુનયાની સઘલી શકતીઓને બે વીરધ પક્ષમાં વેહેંચી નાંખી તથા દુનયાના નાટકતું શેવટ એવી ઉમેદમાં આણ્યું કે આખરે ભક્તો શાવશે અને સઘલું સાંજ થશે. દુનયાની ધરમ સંબંધી તવારીખમાં એકજ ઉ-

હલવાદને એ મોટા ફેરફાર સાથે સરખાવી શકાય. એ ફેરફાર હિબ્રુઓનો ધણા દેવતાઓને માનવાનો સેમેટીક ધરમ એકજ ઇશ્વરને માનનારા ધરમમાં બદલાઈ જવાને લગતો હતો, અને ઇસાયાથી ઇઝેકયેલ સુધીના પેગમબરોના ધણાક જમાનાઓ પણ, દરેક ટોલાનો જુદો ઇશ્વર લેખવાનો આગલો વીચાર ફરવાબને તમામ કામો અને તમામ માણસોનો એકજ ઇશ્વર ગણવા લાગ્યો હતો. તરીજ મદામાં જરથોસ્તી ધરમ સાસાંનનાં નવાં વંશ સાથે દાખલ થતાં આપણે જોઈએ છે, અને તે અમલમાં તે આખાં ઇરાંનના રાજ તરફથી મુકરર થયેલો ધરમ થઈ પડ્યો હતો. છ મંદીની આખાદી પછી તેના ઉપર આરબોનો હુમલો આવ્યો, અવસતા બંધ પડી ગયા, આતશકદેહ જુજવી નાખવામાં આવ્યા અને હવે તમે અરબી દુનયા ઉપર પરકાશીત થયેલા ધરમની સાબેતી આપવા માટે મુકીબર જેટલા અહીં બાકી રહ્યા છો. જે રોશનીનું કીરણ, જે ધગધગતો આતસ ઇરાંની તવારીખનાં જંગલમાંથી અસલ તવારીખ શોધવામાં ભામચો થાય છે, હજમની વંશ તથા સાસાંનયાન વંશથી ઉતરી આવેલા જુજ દસતાવેલો ઉપર રોશની ફેંકે છે, ગરીક, લેટીન, ચાહુદી, આરમીનયન તથા ચીના પર-દેશી લખનારાઓનાં અનીશચીત લખાણોનો ચોક્કસ અરથ આપે છે તે અવસતા છે. અવસ-તામાંથી કેટલાક જુદા જુદા પંથો ઉભા થયા હતા, જે પંથોએ પરથમ નાસતીસીઝમને નામે અને પાછલથી મેનીકીઝમને નામે એક જાતનો બનાવટ ભરેલો મજ્જયશની ધરમ દુનીયાના સમ્બલા ભાગોમાં-તુરકસયાનમાં અને ચીનમાં, કારામેનદલના કાસતા ઉપર, બલગરીઆ અને છેક પ્રાંસ સુધી ફેલાયો હતો. કારાનના મહાન કરતામ્બેળી જે કેતાબ તેની પછી ગાદીએઆ-વનારાઓએ શાદી નાખવા માંગી હતી, તેમાંથી કેટલાક મુશાં ઉછીના લીધા છે. રસતમ અને અસફેનદયારના ગાયણુ ગાનાર આરબોએ ખુશીથી સતમાન શરશીના (દીનીઆર ઇશ્તુરના) મુખકો માંબલયા હતા, જેણે તેમને ફોજખના પુલ વીથે કેટલુંક શીખવ્યું હતું. ચાહુદી તથા ખરોસતી મહજબો કરતાં પારસી દંતકથામાંથી આરબો ઓછું શીખ્યા ન હતા. એક મોટો ધરમ કદાબી મરણુ પામતો નથી. તરવાર અને આગથી તેનો નાશ કરવા છતાં, તે હજુ તેને વીશારી મેલનારાં ધણા જીગરોમાં નહીં જણાયેલો અને નહીં સતીકારાયેલો જાણે છે. ઇરાંન અવસતાને બાલી નાંખી શકે, તે કારાન બાજુ, જરથોસ્ત, અહુરમજ્દ વગેરેના નામો બુલી મહમદ, અહલાહ તથા દેજબલને તે ચાદ કરે, તોખી એ લોકપીરય મહજબ તેનાં જીગરનાં બીતરમાંથી ફેરવાયો નથી. તમારો ધરમ જાંદગીનો ધરમ હતો, અને તેનેજ લીધે મજબુત હાંદેસાઆ તથા વીપતીઓ ખમવા બાદ તમે અહીં હીંદુમથાનમાં હજુ છો, સુધા-રાત્રી સરતમાં આગેવાન છો, અને આગલા વખતની પેંડેજ તમારું માહ રોશની તરફ ફેરવાયલું રહ્યું છે. જરથોસ્તી ધરમ પોતાના મગિરદો માટે બે ચીજો લાવેલો હતો, જેનો અસલી આરય ધરમોને કરો ખયાલ પણ ન હતો. એ જે ચીજો નીતીની પ્રજા તથા ઉમેદ હતી. એ બે હથથારો ધરાવનાર માણસ જાંદગી તથા કીમતતની સામે શાંતીથી થઈ શકે છે. જરથોસ્તી ધરમે પોતાના સાગેરદોને જાંદગી નીતીથી ગુજરવાનાં પ્રમાંન આપ્યાં છે એટલુંજ નહીં, તેમના જીગર, જીભ અને હાથગો તે ભામેઓ થાય છે કે જેથી તેમને પવીતર વીચાર સમાધ અને ભલાં કામો સમજ પડે છે એટલુંજ નહીં પણ એ ધરમ તેમને શીખવે છે કે, જો તેઓ તેમની પ્રજા બખવશે તો આખરે ભલાં કામોજ પાર પડશે. પેગમબરનો એક છોકરો સોશયોસ આવીને અહુરમજ્દનું હમેશગીતું રાજ્ય ખુલું મેલશે, તથા બુરાબને દુનીયામાંથી જડબુલથી ઉખેડી નાખશે. દુનયાનો સરવેથી ગરીબ કંગાલમાં કંગાલ જરથોસતી પણ જાણે છે કે, તે સોશયોસના એક લશ્કરી સીપાઈ જેવો છે, અને અહુરમજ્દ તેનેથી પ્રતેહ મેલવશે. કાંઈખી ધરમ જાંદગીને એથી વધારે મરતબો આપી શકે નહીં; માણસને

માણુસના દરબજનો, ઈશવરની વધુ નજદીકનો, જીંદગી ધણીજ જરરની છે અને જીવણું લા-
ઝેક છે એવી મજબુત લાગણીનો ખીજે કોઈ ધરમ બતાવતો નથી. તમને મોટી કીરતી લેવાની
છે કે, તમે એક એવા ધરમને લગતા છો કે, જેણે પહેલ વહેલે આપે દુનયામાં અહુરમ-
જદની પ્રતેહ જાહેર કરી તથા માણુસની જીંદગીનો અરથ તથા તેની નેમ મુકરર કરી, અને
એનેજ લીધે તમારો ધરમ જોકે તમે ઘણા થોડા છો તોપણ તમારો તેમજ તમામ માણુસ
જાતનો થઇ પડ્યો છે, અને એનેજ લીધે યુરોપયન અબધાસીઓ અતરે આવી તમારે મો-
હાડેથી તમારા વડીલોની દંતકથા જાણવા માગે છે અને આગલા વખતનું જે કાંઇ બાકી રહ્યું
હોય તેની આતુરતાથી શ્રાવ કરે છે.”

“પરોઝેસર દાકટર રાહોડ” નામનો એક જરમન કાપેલ વીધવાન કે જે જરમન દેશની
“તુ બીનગણુ” નામની નામીયી કોલેજનો પરોઝેસર છે તે “અહુરમજદના કાયદાઓ સાથેના
જીહોવાના કાયદાઓનો મુકાબલો” એવે નામના એક રેસાલામાં જરથોસત અને તેના ધરમની
બાબદા ઉપર વીચાર જણાવતાં એમ લખે છે કે:—

“જરથોસતે કંઈપણ મોજેજ કીધા નથી કારણકે તેણે પોતાના ધરમનો પાયો તદ્દનજ રાસતી
ઉપર રચ્યો છે. જરથોસતની દીનની નેમ બેવડી છે—હરેક સખસને પોતાના વીચારો દાખી
દેવાનું, તેમજ હરેક તનની તથા મનને લગતી બીજી દેદે કરવાનું, તથા હરેક નેકીમાં સાબેત
રહેવાનું અને અહુરમજદની દુનીયામાં પરકારી નીકલવાનું તે શીખવે છે. આ મતલબ જંદ
ભાશાના દરેક લખાણોમાં સમાવેલી છે અને વધી તેથી લોકોનું આ દુનીયાને લગતું સુખ
વધારવાને ખીજે ઉપાય જડે છે જે જાલવવા માટે અહુરમજદે પોતાના કાયદામાં પ્રસાવેલ છે
એ વીજે ખાસ રીતે વંદીદાદમાં લખેલું છે કે માણુસે પવીતર અને સાષ્ટ રહેવાને માટેના ઉ-
પાયોમાં પહેલી બંદગી છે. દાહાડે અને રાત્રે સૂવનાં કાંમેમાં અને જીંદગીના દરેક બનાવની
વખતે અહુરમજદની, અમશાસપદોની તથા બલી પેદાયસ (અપેનામીનો) ના પરાણીઓની બં-
દગી દરેક મહીસતાને (માજદ્યસનાને) કરવી જોઈએ. આ પ્રમાણ જંદ અવસતામાં દરેક
ઠેકાણે આવેલું છે. આ ઠેકાણે જણાવેલા બંદગીને તથા તેના કાયદાને લગતા સઘલા વીચારો
‘નયુટેસ્ટમેન્ટ’ (નવા કરાર) માં જણાવેલા વીચારોને સાષ્ટ મલતા આવે છે. અહુરમજદની
પરસતેસ કરનારો પણ પોતાનો ‘પીતા’ (અહુરમજદ) જે આકાશમાં છે, તેની પરાયના કરે છે,
અને સઘલી ચીજોને તેના નામની યુજરગી તથા પવીતરાધથી બોલાવે છે; વલી તે અહુરમ-
જદનું રાજ્ય (બેહેસત) મેલવવાને માટે દરરોજ બંદગી કરે છે; વધી તે વીનંતી કરે છે કે
અહુરમજદની મરજી તથા તેના કાયદો (દીન) આકાશમાં નેમજ આ દુનીયામાં અમલમાં આવે;
વલી તે પોતાનો રોજનો ખોરાક તથા જે જે સઘલી ચીજોની તેને ગરજ છે તે સઘલી ચીજો
માગી લે છે, અને પોતાના સઘલાં પાપોની માફી ખરાં અંતઃકરણથી ખરીમતી ‘કનફેશન’ ને
મલતીજ રીતે માગી લે છે (યાને પતેત કરીને પસેમાન યાપ છે.) આ સઘલો એકરાર જંદ-
અવસતાની બંદગીઓમાં સઘલે ઠેકાણે આવે છે, જે બંદગીઓ પોતાની યુજદ સાદાઈથી તથા
બચાં જેવાં ભાણાંપણાંથી આજે પણ બંદગીનો નાદર નમુનો થઇ પડે છે. આપણને આ
સાથે સાચું માનવું જોઈએ કે જીસે પોતાની સઘલી બંદગીઓને જંદ અવસતાની બંદગી-
માંથી તારવી કાઢો છે અને તેની સઘલી પરાયનાઓ (અમલ જંદ બંદગીઓ) એકજ
કાયદે અને તેની તેજ બાબદોથી ભરેલા તરજુમામાજ આપણને માલમ પડે છે.”

મીં શેમીઉલ લેગે બતાવેલાં “આજના વખતનો એક જરથોસતી” નામના પુસ્તકમાં
જરથોસતી ધરમ વીજે આપેલું ઉમદા મત :—

“ફખીતું” છે કે કોઈપણ ધરમના શાસતરમાં નહીં હોય એવો સરવથી સંપુર્ણ અને સઘલો

સમાવેશો નીતીનો 'કોડ' જરથોસ્તી ધરમમાં છે. બુધીસ્ટ, યાહુદી અને ખ્રીસ્તી ધરમોમાં જે સરવથી સરસ છે તે સ્વધર્મ આ જરથોસ્તી ધારામાં સમાઈ ગયું છે, અને ધર્મીક નેત્રી બદીનો સાદો અર્થ તેમાં આવેલો છે. પણ જેમ ખ્રીસ્તી શાસ્તરમાં નેત્રી બદી પાધરી બતાવી આને બદલે તે વીણે આડકતરો સાર કાઢાડવાનું રહેવા દીધું છે, જેમકે 'જેવા તમે પોતાને આહો તેવા પડોસીને આહાજો' અથવા 'જેમ બીજાઓ તમારી સાથે ચાલે એમ તમે બીજાઓ સાથે ચાલજો' એવા ખ્રીસ્તી ઉપદેશોમાંથી સારા યુજી તમારી પોતાની મેલે શોધી કાઢાડવાને રાખેજો છે, તેમ જરથોસ્તી ધરમમાં કરેલું નથી-પણ આલસ, ડગાઈ, એકલપેટાઈ, હમદ એમને પાપ દાખલ અને તેમનાથી ઉલટા યુજીને પુણ્ય દાખલ ખુલા શબ્દોમાં કહી આપીયાં છે. વધી એ 'કોડ' ની સંપૂર્ણતા અને સરવ વાતનો સમાવેશ આ આખરોમાં ધણું જાણવાજોગ છે કે નીતીના એ કાયદા જેમ જરથોસ્તીને માટે તેમજ જુદા દીનને માટે એક સરખા છે. વધી આ ધરમના કાનુનોને જાંઘીના વપરાશમાં કેવી રીતે લાગુ પાડ્યાં છે તે જરથોસ્તી ધરમની એક બીજી વીખયાની ભરેલી ખુબી છે, જેવીકે જનાવરો તરફની માયા ખાસ કરીને ધરમાં છે અને બલી પેદાસના જીવજંતુઓ જેવાંકે મેઘાં, પોડા અથવા કુતરાંને મારથી, બુખમરાથી યા બીજા જર કતલથી કરતા બતાવવાને પાપ ગણ્યું છે. તેપણુ ખરાંજ વહેવાર ઉપયોગી ડહાપણથી છેક છેડા ઉપર નીકળી જવાના જુદાંને દુર કીધું છે અને ખરાંમાણી અથવા બુધ ધરમોની પેઠે જણાવરો ઉપરની દાતાના કાનુને હર બહાર લઈ જઈને કોઈપણ જનાવરનો જીવ લેવો નહીં એવી મના કીધી નથી પણ જરને સર તેમને મારવાની છુટ મુકી છે. આ શાવધ વહેવારીક ડહાપણ, અથવા જેને મોં માથે આરનાલેડ "મોઠુ" અક્કલમંદીપણું કહે છે તે જરથોસ્તના ધરમની પરતીપકીત ખુબી છે. અને સુધારાની તારીખના એવા અમલી જમાનામાં એ ડહાપણ શીખવીજો છે તેથી તે ધણું નેત્રી લેવા જોગ છે. બીજું એક ધરમાન જે આ આગણીસમી સદીમાં ઇંગ્લંડની એક બોરડ આવ હેલથ પોતેજ કમ્બલ રાખી શકે છે તે એ છેકે પાણીમાં અપવીતર ચીજ નાંખીને નદીઓને બીગાડવી નહીં. દીસવું છેકે આ સાદા અને બુજરગ ધરમને આપણે ગમે તે નામથી બોલાવીએ તેપણુ તે એવો છે કે આજના વખતની સરવથી સરસ શીલસુરી સીતાબીધી એજ-ધરમની નજીક આવતી જાય છે."

ઇંગ્લંડની પરખેઆત એકસપરડ બુતીવરસીટીનો નામીચો પ્રોફેસર સર માગીઅર વીલી-અમસ સને ૧૮૭૫ માં હોડુસથાંનની મુસાફરીએ નીકલેઓ હતો, તે વેલાએ મુખબનાં જરથોસ્તીઓનાં દુખમા જોઈ ગયો હતો. તે ઉપરથી તણે લંડન ઇધમિસમાં છપાવેલા પોતાના હેવાલમાં પારસીઓનાં ધરમ વીણે જે પોતાનું મત આપેજો છે તેમાં તે લખે છે કે:--

"તેઓનો ધરમ, તેઓના પેગમબર જરથોસ્તે જેમ અસલ જણાવયો છે, અને જંદ અવસતામાં જાહેર કરીયો છે, તેમ એક ઇશવરને માનવાનો છે. તેઓની નેત્રી તરણુ ક્લામોમાં સમાવી છે:--નેક વમાનવું, નેક બોલવું, નેક કામ કરવાં. પારસીઓ એક અજબ સરખા ખવાસ માટે જાણીતા છે, તે એ કે તેઓની મરણુની કીરીયા બીજી કોઈ પરખઓમાં જણાવેલી નથી, અને તેઓ પોતાના મરણુ પામેલાં માણસોની લાશોને પાહાડી જગો ઉપર બોલી મેલે છે. એવા સ્વધર્મો બુતાનના બુધીપટ લોકોમાં પણ છે."

ઇંગ્લંડના એક નામીયા પરધાંન લારડ રેનડોલફ અરચીલે મુખબના દુખમા જોઈ જવા પછી આપણું મત:--

"જરથોસ્તે દીધેલા ઉપદેશ અને ધરમાંનો પરમાણુ મુવેલાંઓની કરવામાં આવતી છેલી કીરીયા તથા રીત જોકે આએ પુરથવી ઉપરની વસતીની સાથ સરખાવતાં (પારસીઓની)

જુજીવીજ સંખ્યાની ખાસ કીરીયા તરીકે જણાવેલી છે, અને તે રીત પસંચીમ તરફના પર-
દેશીને બેશક નવાઈ જેવી લાગે છે, તોપણ એ કીરીયા તથા રીત એક ખાસ ધરમનાં મુલ
તતવને સંપુરણ રીતે મળતી છે, અને અનુભવથી તેમજ પરાણી ધરમ ગુણ વીદ્યાની રૂએ
એ રીતને ધણી મુશ્કેલી ટેકા મળે છે.”

“હાવરડ વીનસેટ” નામનો પારલામેન્ટનો એક મેમ્બર જે પોતાની બાનુ સાથે હીંદુ સથાનમાં
મુસાફરી કરવા આવ્યો હતો, અને જેણે પોતાની બાનુ સાથે તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૫
ને દીને દોખમાં આવેલા કુંગરની બેઠા લીધી હતી, તેણે પોતાની મુસાફરીની ચોપડી ૨)
વાલમમાં છપાવી પરગટ કીધી છે, જેની શેરે જરથોસતીઓના ધરમનાં બાબમાં તેણે
નીચે પરમાણે લખ્યાં છે:—

“પારસીઓ એક કોમ લેખે ધણાંજ સુધરેલા અને જ્ઞાની છે, બેશક એ સમજું તેમના
શાખા નીતી ભરેલા ધરમની ખુબીથી છે, અને તેમનાં મુદ્દાઓ ડોકાણે પાડવાની રીત તે-
ઓના ધરમનું એક સુંદર સવરૂપ છે.”

મુખ્ય ગેઝેટનો આગલો માલેક અને અધીપતી મી. જેમ્સ મેકેનઝી મેક્લીને “મુ-
ખ્યનો ભામીયો” એવે નામનાં દર વરસે તેણે કાઢાડેલાં પુસ્તકના એક વાલમમાં મુખ્યના દો-
ખમાંઓની વીગત જણાવતાં તે પારસીઓના રવાનાની સેવતની આરંભગાના રેવાજની શી-
લસુશી વીથે પોતાનું મત જણાવતાં એમ લખે છે કે:—

“પોતાનાં મરણ પામેલાંઓની લાસને ડોકાણે પાડવાની આ રસમ પારસીઓમાં અગ-
ણીત જમાંના થયા ચાલતી આવેલી છે; તે બેઠે જે લોકો મુરદાને જમીનમાં દાટે છે
તેઓનાં મનથી મના કરવા જેવી છે, પણ તે રીત તંદરોસ્તીનાં શાધનોને પુરતી રીતે મા-
ફક આવે તેવી છે, અને મોટાં શહેરોમાં તંદરોસ્તીના સુધારાઓને માંડ કેટલીકવાર જે
સહથી મોટી અડચણો નડે છે, તે આ રીતથી સહથી સરસ રીતે દુર થાય છે.
પારસીઓ ખુદ પોતે પણ કેટલાંક અદલપણ સાથે કબુલ કરે છે કે, દાટવા તથા
ખાલવા કરતાં માણસ જાતનો દરજ્જો અને મરતબો આ રીતે એકસરખી પડતી
ઉપર આવે છે, કારણકે મરણ પછી આખા ટોલાનાં હાડકાં પછી શું ગરીબ કે તવંગર
આખરે દોખમાંની અંદર એકજ ભંડારમાં સાથે મળે છે.”

“બેરન જુનસન” નામનો એક કાબેલ જરમન વીદવાંન યાહુદીઓ અને જરથોસતીઓનાં
ધરમ પુસ્તકોની સરખામતી કરતાં એવું જણાવે છે કે “યાહુદીઓએ અવસ્તાના ધરમ ઉપરથી
પોતાનો મહજબ ઉભો કરીયો હતો.”

ઉપલાજ વીદવાંનની પેઠે પ્રોફેસર “ઇલવડ” નામનો એક બીજો વીદવાંનથી એમજ
કહે છે કે:—“ઇરાંનીઓના ધરમ સંબંધી વીચારો યાહુદીઓએ ધણાંખરા નકલ કરી લીધા છે.”

“ડાથોજીનિસ લેયરસીઅસ” નામનો એક વખણાયેલો રૂમી શીલસુષ પોતાનાં પુસ્ત-
કોમાં એમ જણાવી ગયો છે કે:—

“માજદીયસનાન લોકોમાંથી જીમના સોશીસતો યાને નાગા શીલસુષે એટલે કે બહરામણી
ઉત્તપન થયેલા છે તથા યાહુદીઓની તેઓમાંથીજ નીકળેલા છે યાને જરથોસતીઓ અસલી
અને યાહુદી નકલી છે.”

વલી “કલી આરકસ સોલીનીસીયન” નામનો એક વીદવાંન ગરંથકાર ઉપલા વીદવાંનોને
મળતા વીચારમાં એમ જણાવે છે કે:—

“બહરામણી લોકો માજદીયસનાન લોકોમાંથી ઉત્તપન થયેલા છે અને બીજા વીદવાંનો
એમ જણાવે છે કે યાહુદી લોકો પણ એઓ (માજદીયસનાન)માંથી પેદા થયેલા છે.”

આપણા માજદીયસની ધરમ કેટલો બધો પુરાતમ છે તે વીશે માહતમાં સીકંદરનો ઉસતાદ “અરસતાલીસ” જે પલેટોનો ચેલો હતો તે પોતે શ્રાવસુરી ઉપર લખેલાં પુસ્તકમાં એક ટુકણિ એમ જણાવી ગયો છે કે “માજદીયસના લોકો મીસર દેસના રહેવાસીઓ કરતાંબી ઘણાજ વધારે પુરાતમ છે.”

આગલ ઇંગ્લંડની આમની સમાના એક મેમબરે એવું જણાવીજી હતું કે “હીંદુસ્થાનના લોકો જેમ બાહરથી કાલા છે તેમ અંદરથી પણ કાલા છે.” સર ચારલસ શરબસે એ વેલાએ હુબા યદ પાછો સવાલ કીધો કે “શું હીંદુસ્થાનના પારસીઓનેબી આ ઠીકા લાગુ પાડવામાં આવેછે?” પેલા બેલનારે જણાવીજી કે “હા.” આ ઉપરથી સર ચારલસે હોંમતથી જવાબ આપ્યો કે બીજા દેશીઓ માટે હું જવાબ આપવાનું માથે લઈ શકતો નથી, પણ પારસીઓ માટે કહું છું કે “તેઓ હમેં સારી નીતીનો અને સચાઈનો લેખાસ પેહેરે છે, સાચું બેલવું, સાચું વમાસવું અને નીતીમાન રહેવું એ તેમનાં ધરમની ઉતમ ખુબીઓ છે. આપણામાં (અંગરેજોમાં) લાહાર, દેડ, વેશીઆ, બીખારી વગેરે છે; પણ પારસીઓના પવીતર ધરમની કેલવણીને લીધે તેઓમાં એવું કાંઈ નથી. પારસીઓ કેવા છે તે વીશે હીંદુસ્થાનમાં જઈ આવેલા લશકરી અને મનદી અમલદારોના હું મત લેઈશ અને તે હું આવતી સભામાં બહાર કરીશ.” એ મુજબ તેણી હીંદુસ્થાન જઈ આવેલા સઘલા અમલદારોમાં એક સરકયું-લર ફરવીચો હતો અને આમની સભામાં ખાતરી કરી હતી કે પારસીઓ જેવા નીતીવાન, પરમાણીક બીજા કોઈ નથી.

“મીંડ સીંડ આરંડ મારકહામ” નામના એક કાપેલ અંગરેજ વીદવાને પારસીઓના કદીમ પાદશાહો તથા ઇરાંન દેશ મધે બનેલા બનાવોને લગતી એક મુખતેસર તવારીખનું પુસ્તક લંડન શહેરમાં છપાવી બાહર પાડ્યું છે, તેના દીખાઆમાં કદીમ ઇરાંનની તારીખમાં તે એમ લખે છે કે :—

“ઇરાંનની સરજમીન ઘણાજ જલકાટ ભરેલા બનાવોની યાદગારી ધરાવનારી છે. ઇરાંન શખદના ખુદ નામમાંજ તેજ અને ચલકાટ ભરેલા દેખાવો તલેશમાતીક રીતે ભિલાયલા છે. એ દેશમધેના મુઠ્ઠી કદીમ જમાનાના પેશદાદીયન ટોલાના પાદશાહો જેઓ એકજ બાદને માનતા હતા, તે બનાવો બપર જ્યારે આપણ વીચાર કરીએ છીએ તીઆરે આપણા (અંગ્રેજોનાં) “અઇશાએઆ” અને “એઝરા” નાં પુસ્તકોમાં આપણે વાંચીએ છીએ કે બાદનાલાની તાબેદારી, અને ફરમાબરદારી કરનારા અથલ પાદશાહો તે એજ ઇરાંની પાદશાહો હતા, કે જેવોને તે બાદતાજાએ ગાથા પોતાના આડતથા અથવા પેગમબરો તરીકે પસંદ કરી, આ પરથવીમાં કાંમે લગાડ્યા હતા, અને જેવો જમશેદી મેહુલના જેવી નાદર ઇમારતો અને મકાનો બનાવી પોતાની કારતી આજ સુધી પરકાયતી રાખી ગયા છે, એટલુંજ તહોં પણ પોતાની રકચિત અને બાદની ખલકની ભલાઇ તથા આબાદી ચાહીને પોતાના મુલકમાં પુશકલ પાણીની નેહરો અને નાંલાંનાં બાંધકામ કીધાં હતાં. તેવી બાબદપર આપણે ધ્યાન આપીએ છીએ તીઆરે તેવોની ખુબી આપો આપ જણાઈ તથા સમજાઈ આવેછે. ફરદોશી સાએરની રૂશતમ પેહેલવાન વીશે જાંહાંમરદી ભરેલી કોશેશ જે પાદશાહ અપ્રશાસીઆબ શાયની કરવામાં આવી છે, તે લડાઈનો જે રંગ રૂપ દરશાવવામાં આવેજી છે, તે સઘલું આપણાં જીગરને કેવું ધુન્નવનાર તથા આરણા મનને ઉસકેનાર છે. એ ઉપરાંત વડી પાછલા જમાનાના સાસાંનીયન વંશના પારસી પાદશાહોના દોરદમામ અને ધુમધામોની તવારીખ જ્યારે આપણ વાંચીએ છીએ, તથારે ગ્રેયા આપણી આંખો અચરતીથી દીપક મારી જાય છે. આ ઇરાંન દેશ જેવા માહા ઉપયોગી મુલકની હાલત હવે પછે ગમે તેવી થાય, તોબી પારસીઓનાં આગલા પાદશા-

હોના જમાનાની તવારીખ ઉપર જપારે આપણુ જોઈએ છીએ, તીઆરે આપણા મન ઉપર ગેયા મોહણીની અસરના જેવું એવાણુ થાય છે, કે જેથી આપણું ધિઆન તે તરફ વલગેલું રહે છે, અને હવે પછેખી ગોયા વલગેલું રહેશે. એજ ધરાંનની શરજમીન ઉપર જરથોસ્ત્ર જેવા પેગમબરનો પવીતર ધરમ ફેલાયો હતો. એજ ધરાંનનના મુબકો ઉપર પારસીઓના કેઆંની પાદશાહઓએ રાજ ભાગવીને ખાદાતાલાની મરજી મુજબનાં કામો બજાવેઆં હતાં, અને એજ ધરાંનની ભુમી ઉપર જમશેદી મેહેલોએ પોતાના રાનકદાર મીનારાઓ આકાશની ખુલંદી ઉપર ઉઠાવલા હતા, તેજ ધરાંન ગોયા હવે પછેખી રહે કેઆંમત તલક દુનયાનાં લોકોનું દીલ પોતા તરફ ખેંચેલું રાખશે તથા તેનો સંબંધ અતીયત ખુશી ઉપજાવનારો બન્યો રહેશે.”

આનરેખલ એચ. એલ. આનદરમન નામના હીંદુમુધાંનની વડી સરકારની ધારા બાંધનારી શખાના એક અધીકારીએ તા. ૨૩ ડીસેમ્બર સને ૧૮૬૪ ને દીને પારસીઓને મટિ વારસા હીસા અને લગન તલાકનો ધારો એ શખામાં રજી કરતીવેલાએ પોતાનાં ભાશાંણમાં પારસીઓ અને તેઓના પુરાતમ ધરમ વીશે જે કહી સંબલાવેજ હતું તે નીચે મુજબ હતું:—

“મારાથી વીચાર કરવા વીના રહેવાતું નથી કે જે કોમ (જરથોસ્ત્રીઓ) આપણી (અંગરેજોની) મીનાલે આદેશના પરદેસી છે, જે કોમે ધરમ સંબંધી એતેકાવતું એક મઠથી પુરાતમ રૂપ બલવી રાખેલું છે, જે કોમનો વડો ધરમ મુશ્ પેલા પ્રતેહમંદ એસીરીયનની શાયે “જેરસેલમ” ગચલો ખસુસ જાણાવવામાં આવ્યો છે, અને જે કોમની એખાદત કરવાની રીતી “ધજીકીઅલના” એક મઠથી પેહલા સપનામા દેખાઈ હતી, નેવી એક કોમની જીંદગીનાં મઠથી અગતના એક સંબંધ બાબે આપણુ ધારા બાંધનાર છઠ્ઠાએ, એ વીચાર કરતાં અજાએખી લાગે છે. સરવે ઉપર રાજ કરતા કીરતારની કરમ બખશેશયો યાહુદી લોકોની મુધરાઈ ઉપર મેન્બઈ (મોબેદ) લોકોની મુધરાઈથી ટેવી અસર થઈ છે તે તવારોખ સંબંધી યુનોઅરામાં એક ઘણી ફલવંત સવાલ છે. તે અસરના (પાને માજદીયસની લોકોની મુધરાઈનાં) બે મોટાં પરીતામોને મધલા વીદવાનો શાધી કાઢાડે છે. પેહેલું ચાહુદી લોકોમાંથી ખુતપરમનીનો મદનતર તીઆગ અને બીજું આવતા ભવ (મરણ પામવા પછી હમેશગી) વીશે વધારે આચકારાં થએલી તાલીમ. અલબતાં આવી રીતની યુનોઅરાબાબે મારાથી હીંચાં એક પલવાર એસા-શેજ થઈ શકે. તવારીખનો બાપ “આદમ” કહી ગયો છે કે તેના વખતનાં આતશનાં પુજારાઓમાં એવું મત હતું કે કોઈના કરજદાર યાને દેવાદાર રહેલું તે વાત એવી અપરાધ બરેખી ગણાતી હતી કે તેને (કરજદારને) મઠથી મોટા અપરાધોની ટીપમાં માતર બીજી પદવી આપી હતી. એ વાતમાં હાલના પારસી લોકોની વેપાર સંબંધી ઈજત અને સવતંત્રપણાની અગમચેતીનો છાંયડો પડેલો દેખાય છે.”

રેવરંડ બનજીભાઈ નવરોજીએ તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૮૬ ને દીને મુંબઈનાં “મેથડીસ્ટ” નામના દેવલમાં પારસીઓના સંશાર તથા ધરમ સંબંધી બાબદોપર ભાશાન આપતી વેલા જરથોસ્ત્રનો ધરમ ખાદા પરસતી છે તે વીશે એમ કહી સંબલાવીજ હતું કે “ખર જેતાં તો પારસીઓનો ધરમ ફક્ત પાંચ ગાથાઓમાંજ છે કે જે ઘણીજ જીની ભાશામાં લખેલા છે અને જે શમજવો મુશ્કેલ છે. આ ગાથાઓ જરથોસ્ત્ર પેગમબરના પ્રમાનોથી ભરેલા છે. પાંચ ગાથાઓ ફક્ત ખાદાપરસતી ધરમ શીખવે છે એમાં તો કશો શક યા સંદેહ નથી.”

૧ આ ઇસારો જરથોસ્ત્રી દેલાનો એક વડો ધરમમુશ્ “રાબ—મામ” નામનો જે આગલ છઠ્ઠ મએલો અને જે-શલમ શુધી ગચેલો કેહેવાય છે તેના વીરોનો કરેલો માલમ પડે છે.

માજદીઅસની ધરમમાં પ્રમાણેલું છે કે શુવાવડી દરદી ઓરતોને અડકવા પછો અડકનારે પોતાનું શરીર પાણીથી સાફ કરવું જોઈએ તથા બીજાં સાફ કપડાં પહેરવાં જોઈએ એવાં ઉત્તમ પ્રમાનની ખુબી વીશે “હીસતરી ઓષ વી મેડીસીયલ આરટ” નામના ઇ. સ. ૧૮૮૨ ના શાહમાં છપાએલાં એક પુસ્તકમાં એમ લખેલું છે કે:—

“શુવાવડી અસતરીઓનાં દરદને લગતી હકીકત જે ગયાં ૨૫૦૦) વરસ ઉપરના જરથોસત્રીઓ અછી રીતે સમજતા હતા, તથા સપ્રાઈ સુગડાઈ રાખતા હતા, તેની સમજ આ આજ સદીની છેક આખેરીના વખતમાંજ આજના યુરોપીયન ડાકટરોને મલી છે, અને તે છતાંબી કેટલી બધી શુવાવડી યુરોપીયન અસતરીઓ બચાંને જનમ આપીયા બાદ બરાબર રીતની સંભાલ નહીં રાખવાને લીધે તાવના દરદની અસરથી, તથા ઘટતી સપ્રાઈ ન સામવવાથી દર વરસે મરણ પામે છે. જે ડાકટરો શુવાવડી અસતરીઓ પાસ જાય છે, તથા બીજા ધરાકોમાં જવા આગમજ નાહાતા નથી તથા આંગપરનાં કપડાં બદલતા નથી, તેમનાં કપડામાં દરદી અસતરીઓને અડકવાથી ઝેરદી અસર ભરાઈ રહેછે, જે ઝેરદી બીજાં દરદી ધરાકોને લાયુ પડે છે, મોટે ડાકટરોને માથે પ્રજ્જ છે કે જ્યારેબી કોઈ શક ભરેલાં દરદવાલી અસતરીઓને અડકી આવે, ત્યારે પોતાનું તન નાહી ધોઈને સાફ કરે, કપડાં બદલી નાંખે, અને પછી બીજા દરદીની મુલાકાતે જાય. એજ મીથાલે એવાં દરદનું ઝેર કપડાંની મારફતે તથા રૂમાલની મારફતે એકના ધરમાંથી બીજાનાં ધરમાં લેઈ જવાઈ અને ફેલાઈ શકાય છે, વાસ્તે સંભાલ રાખવા જોઈએ.”

હખીયામની વંશના જરથોસત્રી પાદશાહો એકલા એક મોદાને માનતા હતા તે વીશે નામીયા પાદશાહ “ઝરકસીસે” “પરસીપોલીસ”ના મેહેલ ઉપર એક ખીલા રોકા હરજવાલી તખતી કોતરાવી છે, તેનો તરજુમો “પરફેઝર લાસને” કરીને પોતાનાં પુસ્તકમાં આપેઆ છે, તેમાં એ પાદશાહ એમ કહે છે કે:—

“પાદશાહ ઝરકસીસ કહે છે જે અહુરમજદની કરમખપશયથી મેં આ મોટી દરવાજે બનાવેલો છે, મેં તથા મારા બાપે આ પરસીપોલીસ સીરાએ બીજાં ઘણાંએક નામીયા બાંધકામો બંધાવેલાં છે, જેબી જમદા બાંધકામો હાલ જોવામાં આવે છે તે અહુરમજદની ખપશયથી અમે (બંને બાપ દોકરાએ મલી) બનાવેલાં છે. પાદશાહ ઝરકસીસ કહેછે જે મારે તથા મારી શેહેનશાહતો અહુરમજદ રખેવાલ હોજે, મેં તથા મારા બાપે જેબી કામો કરેલાં છે તે બનેઓના આ અહુરમજદ તું નીગેહખાન થજે !”

“એમ. નયુધબર” નામના એક જરમન વોદવાંન ઇતીહાસ લખનારે પોતાના પુસ્તકમાં હખીયામની વંશના જગતપ્રસીદ્ધ શેહેનશાહ “દારાં હીસતાસપે” “અલવંડ” પાહાડ ઉપર ખીલાં રોકા હરફેશી કોતરાવેલી તકતીનો તરજુમો આપેઆ છે, તેમાં એ શેહેનશાહ દારાંએ આ દુનીઆનાં માણસોને માજદીયસત્રી ધરમ પાલવા વીશે જે તાકીદ જણાવી છે તેમાં એમ કહે છે કે:—

“અરે આ લોકો ! અહુરમજદનો ધરમ જે તમારી શોકે શરીને આવેલો છે તેને નાખુદ થવા દેશો મા, એ ખરે ધરમ ખબરદાર છોડશો મા, નહીં તો તેમાં તમો થોકડ ખાશો.”

વલી એજ વીદવાંનનાં પુસ્તકમાં પાદશાહ દારાંહીસતાસપે પાક જાદનાલાની તારીખમાં જે તકતીઓ કોતરાવેલી છે, તેનો સાર એમ જણાવેઆ છે કે:—

“વહંદોનો પઞ્દ અહુરમજદ કે જેજીઆ ધરતી તથા પેલું આસમાન બનાવેલાં છે, અને જેજી માણસ જાતને પેદા કરેલાં છે, તથા જન બખશયો છે, તેજી દારાયયને લોકોનો પાદશાહ તથા ધારા બાંધનદરો કરેલો છે.” વલી ખીજી તકતીમાં જાદનો ઉપકાર માનનાં એજ પાદશાહ દારાંયસ જણાવે છે કે:—

“અહુરમજદે મને એ શેહેનશાહતો ખખરી છે, મેં શેહેનશાહતો મેલવી તીઆં સુધી

અહુરમઝદે મને મદદ કરી છે, અહુરમઝદની કરમખખશેશથી હું એ શહેનશાહતનો માલિક થયેલો છું.” વહી એજ પાદશાહ પોતાની રધયત એકજ આદને માનતી હતી, તેની તા-રીકમાં જણાવે છે કે:—

“આ દેશમાં જેવો ખરો ધરમ પાલતા હતા તેવોનો હું રખેવાલ થયેલો છું, તથા તે-મને મેં માન અકરામ આપેઆં છે. જેવો કાશર હતા તેઓને મેં યુનખેખથી તદન ઉખેડી નાખેલા છે. અહુરમઝદે પોતાની કરમખખશેશથી જે દીવસથી એ દેશો મારે સ્વાધીન આ-પેલા છે, તે દીવસથી તેવો અમન ચમનમાં રહેલા છે, અને જે હુકમ મેં કરમાવેઓ તે તેઓએ ખળવેઓ છે.”

“માનશીઓ શીલવેસ્પર દસાસી” નામનો એક શ્રેષ્ઠ વીદવાંત જે પારીમની “ધનસદી-ટયુટ” નામની મંડલીનો એક મેમખર હતો, તેણે ધરાંન દેશની પુરાતન તખ્તીઓ તથા સીકાઓનાં ઉકલાનનું એક પુસ્તક મને ૧૭૯૨ના સાલમાં છપાવી ખાહરે પાડીયું હતું તેમાં બેહેમતુનવાલા પાહાડ ઉપર શાશાનીયન પાદશાહ શાપુર જુલકતરે પેહેલવી જુખાનમાં કાતરાવેલી તકતીનો જે તરજુમો કરેઓ, તેમાં એ પાદશાહ પોતે આદને માનનારો હતો, તે વીશે લખેજ છે કે:—

“અહુરમઝદે યાને પરમેશ્વરને માનનારનો આ આકાર છે. યુજરગ શાપુર ધરાંન તથા અનધરાનના પાદશાહોનો પાદશાહ, આદાઈ યુનીયાદનું એક આકાશી ખચ્યું તથા આદાઈ મા-નનાર યુજરગ પાદશાહ અહુરમઝદનો છોકરો અને પાદશાહોનો પાદશાહ યુજરગી ભરેલા (પાદશાહ) નરશીતનો નખીરો છે.”

વહી એજ “મેંસીઓ શીલવેસ્પર દસાસીએ” નકસે રમતમવાલો પાહાડ જે એશનેખ-રનાં મેદાંન આગલ એહેલ મીનાર અને મુરગાખ વચે આવેલો છે તે ઉપર શહેનશાહ અ-રદેશર બાબેકાનના આકાર નીચે પેહેલવી બાશામાં કાતરાવેલી તકતીનો કરેલો તરજુમો પોતાનાં પુસ્તકમાં આપેઓ છે તેમાં એ શહેનશાહ એકજ આદને માનતો હતો તે વીશે તે એમ લખે છે કે:—

“આ બાહવહું ઇશવરી પાદશાહ પાપકી (બાખક) ના બેટા ઇશિવરી યુનીઆદ ધરાવનાર અહુરમઝદને માનનાર શહેનશાહ અરદેશરનું છે.”

સાસાનીયન શહેનશાહ શાપુર પેહેલાએ પરસીપાલીમની થોડીક વેગલાઈએ હાજી આબાદ નામના ગામ નજદીકનાં એક પાહાડ ઉપર પેહેલવી બાશામાં પોતે કાતરાવેલી તખ્તી સર આર. કે. પોરટર નામના ધરાન દેશનાં એક અંગરેજ મુસાફરે પોતાની મુસાફરીવાલા પુસ્-તક પેહેલાને સંદે ૧૧૩ મે આપી છે. એ તકતી જેની ઉક્લાંન બાબેની તકરાર મુખ્યમાં આગાઉ ઘણી થઈ હતી, તેનો પ્રેફેસર ડક્ટર મારટીંગ હાઉગે શને ૧૮૭૦ માં કીધેલો તરજુમો નીચે મુજબનો છે:—

“ઇશિવરી પાદશાહ બાખકના નખીરા, ઇશવરી યુનીઆદ ધરાવનાર અહુરમઝદને પુજ-નાર ધરાનના શહેનશાહ અરદેશરનો હું જે શાપુર દીકરો છેજ તથા ઇશિવરી યુનીઆદ ધ-વનારો ધરાન તથા અનધરાનનો હું જે શહેનશાહ છેજ, તેનો આ લેખ કાતરાવેલો છે. આ તીર અમેએ અમીર ઉમરાવો, છતરપતીઓ તથા યુજુરગવાર સખશોની હજુરમાં ફેંકી, આ બાહોમાં અમારો પગ મેલયો તે એક નીશાન તરફ પછી બાહાર તીર ફેંકયો, પરંતુ પેલો તીર તે નીશાનથી દુર દુર જવા લાગ્યો. જોહાંખી પેલો તીર ફેંકવામાં આવ્યો તાંહાં પેલી નીશાન ગોયા ગેખ થઈ જવા લાગી. એટલામાં કાંધનો ગેખી હાથ આવી આ પરમાણે લખી ગયો જે, આ બાહ અંદર તમારો પગ મેલશે ના ને આ નીશાન ઉપર કશોખી તીર ફેંકશે ના.”

મુસલમાનોના પેગમબર હજરત મહમદે પોતાની કોરાંનમાં “બરાત” નામના “શુરા” માં જે લોકો પાસે ખાદ્યાઈ પ્રમાણ છે તેવા લોકો પાસેથી જજીઓ લેવા અને જે ટોલાના લોકો ખાદ્યાઈ પ્રમાણ ધરાવતા નહીં હોય તે લોકો પાસેથી જજીઓ નહીં લેવા અને તેઓ સાથે લડાઈ કરીને મુસલમાની ધરમ કબુલ કાવવો તે વીચિનું પ્રમાણ પોતાનાં શાગરદોને ફરીજ છે. તેમાં પારસીઓ ખાદ્યાઈ પ્રમાણ ધરાવનારા છે એમ હજરત મહમદ કહી ગયો છે તે બાબેના હેવાલ નીચે પરમાણુ છે:—

“લડાઈ કરતો એવા લોકો સાથે જેવો પરમેશ્વર ઉપર એકીન નહીં રાખે, કયામતના દાહાડાઓ ઉપર એકીન નહીં રાખે. અને જે કંઈ પરમેશ્વરે તથા પેગમબરે હરાંમ કીધું છે તે નહીં જાણી અને પરમેશ્વરના ધરમને માંને નહીં. અને જે લોકો ઉપર પરમેશ્વરના પુસતક આવેલાં છે તે લોકો જો હાથે હાથ રોકડો, જજીઓ આપે, તો તેહેવા લોકો માફલા છે” ઉપલી બાબદના ખાલાસામાં શ્રી “મિદાવી” દેશના મુસલમાન કામના એક મોટા કાજીએ પોતાના એક પુસતકમાં એમ જણાવીજ છે કે “અસુમન જે લોકો પાસે પરમેશ્વરનાં પુસતક છે તે લોકો પાસેથી જજીઓ લેવા, અને એ બોત્તની મજબુતી એમ જણાય છે જે હજરત “ઓમર” પારસી લોકો પાસેથી જજીઓ નહીં લેતો હતો, તેવારે “અબદોલ રહેમાન બેનેઆફે મલિમાને” શાખશી આપી જે પેગમબર મહમદે પારસી લોકો પાસેથી જજીઓ લીધો છે અને આ પેગમબરે કહીજ છે કે જે પરમાણે પરમેશ્વરનાં પુસતકનાં ધણીઓ સાથે મુહલથી ચાલો તે પરમાણુ એ પારસી લોકો સાથેજી ચાલજો. શા આર જે એવો બરોશ છે જે એ (પારસી) લોકો પાસેથી ધણવરી પુસતક છે તેથી કરી એ લોકોની ધણવરનાં પુસતકના રાખનારાઓ સાથે મળતા છે અને એ લોકો સીતાએ બીજા લોકો (મુતપરસનો) પાસેથી હ મારથી જજીઓ નહીં લેવાએ” (એટલે જે તહેવારોમાં તે આમઆ મારીને મુસલમાન ધરમમાં લેવા જો-એ.)

નામીયો શાયર શીરદામી પોતાના શાહાનાંમાં જરથોસ્ત્રી ધરમને માટે ‘દીનબેહ યાને બેહેતર દીન’ કરી કહી ગયો છે—તે સાથે આગલા કદીમ ઇસ્તીઓ એકલા એક ખાદ્યાને માનનારા હતા તે વીશે એવું જણાવી ગયો છે કે:—“આગલા જમાનાનાં નીઆગાનો યજ્ઞદાપરસત હતા એટલે જે ખાદ્યાને માનનારા અને તેની એઆદત તથા બંદગીના કરનારા હતા.”

એજ શાહનામા મધે જરથોસ્ત્રી ધરમની મોતેખરી ઉપર આગલા ધરાની પાદશાહે કેટલા એસતવાર હતા તેના હેવાલમાં શાયર શીરદાસીએ જણાવેજ છે કે:—

“ગોમ્તાસપ પાદશાહના બાપ લોહરાસપે ખાદ્યાતાજાની જનાબમાં ખરે પગે ઉભા રહીને (નુંબાહર નાંમના આતશખાનામાં) તીમ વરસો તલક બંદગી કરેઆ કીધી હતી. એવીજ રીતની બંદગી તે ખરેખરી બંદગી ગણાએ છે, વાસતે એવીજ રીતે ખાદ્યાતાજાને પુજવો જોઈએ. જેવી પાદશાહ જમશેદની રાહરીત બંદગી કરવા બાબેની હતી તેજ રીતે પાદશાહ “લોહરાસપે” નુરમંદ ખારશેદ યજ્ઞદની નીઆએસ અને સોતાએસ કરી હતી.”

પારસીઓના અસો પેગમબર જરથોસ્ત્રે જેઆરે પોતાની દીનનું એકીન પારસીઓનાં કેઆંની પાદશાહ “યુમ્તાસપ” નાં દીલમાં ઉતારીજી હતું, તેઆરે તે પાદશાહ ખુશાલીમાં આવીને, પોતાનાં તખ્ત ઉપરથી બહેર રીતે બાગેબુલંદ અવાજથી નીચે મુજબનાં શયુને બોલિઓ હતા. તે વીશે શીરદાશી શાહનામામાં એમ જણાવે છે કે:—

“એ બાઈઓ ! હું પાને યજ્ઞદાંની બંદગી કરનારો એક પાદશાહ છેજી, અને તે પાક યજ્ઞદાંએજ મને આપે પાદશાહી તાજ બખશજી છે. વાશતે આગલા પાદશાહ લોકોની રાહ રીતી ઉપર હું અમલ કરશ-કરાવશ, અને બદકાર લોકોને, તે ખાદ્યાતાજાની દીનઆઈને ઉપર

આલવાને, અથવા તે દીનનાં પ્રમાન મુજબ અમલ કરવાને પ્રજા પાડશ. મારે એ બધી દીનની રાહરીતી શીખવી અથવા શીખવવી જોઈએછે. સખ્ય કે દીન ધરમ ઉપરનાં એકીન વગરની શેહેનશાહત કંઈથી રીતે ખુબીવંતી અથવા ગુણકારી ગણાતી નથી.”

“આફેર અમર” નામનો એક મુસલમાન ગરંથકાર, પાદશાહ કેમશર પોતાના આગલા નેઆગાનોની માશક એક ખાદાનીજ પરમનેશ કરતો હતો તે વીશ પોતાની કેતાબમાં લખી જાય છે કે:—

“તવારીખ લખનારાઓ આપણને જણાવે છે કે પાદશાહ કેમશરએ પોતાના મરણ પછી પોતાનું બદન રાખવા કીજે પોતાની હબવાતીમાંજ એક મોઢી બનાવેએ હતો, તેમાં તેણે બે શવાતી જગા કીધી હતી, તથા આગલા પેગમબરોની માશક તેમાં બેથી તે ખાદાની બંદગી કરતો હતો, તથા નશીહત કરતો હતો કે માણસ જાતે તેજ શરવે શકતીવાન અને મોટા કીરતીવાલા શાહેબને માનવા જોઈએ.”

પાદશાહ મીનોએહેરે પોતાના બેથા “નોજર” ને ખાદાઇ દીન પાલવા વીશ જે નશીચત કીધી હતી તે વીશ શીરદોશી શાહાનામામાં લખે છે કે:—“પાક દીન વગર તુને કદી બીજો ધરમ પાલવો નહીં જોઈએ અને ખાદાઇ દીનથી તું પ્ર નહીં ને બાબે તું સંભાલ રાખજે.”

પાદશાહ ખુશર પરંતે પોતા માથે રમી કેશરને ધરમ મંબંધી તકગર થઇ તે વેલા રમી પાદશાહ ઉપર પોતાની બધી દીનની તારીખમાં જે કાગજ લખેએ હતો તે વીશ શીરદોશીએ શાહાનામામાં લખેછે કે—“હમુને હમારા ખુના ધરમની કંઈ લાગ નથી, અને સધલી પુરથવી ઉપર હુશંગના જેવો ભડો ધરમ બીજો કોઈ નથી.”

“અમદુલ હશનઅલી બીન હુશેન મસુદદીન” નામનો વખણાયેલો અરબ ગરંથકાર જે આજ આસરે નવસો વરસોની વાત ઉપર થઇ ગયો છે, અને જે ધરાન, આરાસાન, શીઆમ, હીંદુસ્તાન, પેશુ વગેરે બીજા મુલકોમાં મુસાફરી કરી આવેશો હતો તેણે સને ૩૩૩ હીજરીનાં માલમાં “મુશ્જા ઉજ્જહમ” એવે નામની અરબી ભાષામાં બનાવેલી કેતાબમાં જરથોસ્તીઓ ખાદાઇ પ્રમાન ધરાવનાર છે તે વીશ અને અવમતા બાશાના ખાલામા વીશ તે એમ જણાવી ગયો છે કે:—

“પરમેશ્વર સોડેથી અવલમાં અવમતાવાંણી નાઝલ થઈ (વાને જાહેર થઈ) જેનાં પુસતકો અવસતા ભાષામાં હતાં. ધરાંનીઓ એ ભાષા નહીં મમજવા લાગયાથી જરથોસ્ત પાછીના પાછલા દમગુરો તેની જાંદ ભાષામાં શરેહ આપી ગયા. એ શરેહ ઉપરથી પાછલથી પાજંદ ભાષામાં શરેહ થઇ હતી. જે કોઈ શખ્શો અવસતાના કલામો મામે ધરમથી ઉલટી પોતાની મતલબ પરમાણે જાંદગી શાહદતો લાવે છે તેઓને (જરથોસ્તના અવમતા પરમાણે આલનારા) ધરાંનીઓ જાંદીક લોકો કરી કહે છે.”

ધશવી મન ૧૧૪૩ માં થી કાશમીર શહેરમાં દમેશતાંન નામની એક કેતાબખાનેલી છે. તે કેતાબમાં આગલા કદીમ ધરાંનાંઓ એકલા એકજ ખાદાને માનવા હતા તે વીશ તથા તેઓના ધરમ પુસતકોની ખુબીમાં જે લખાણ આપેલ છે તે આ પરમાણે છે:—

૧ ઊપલી દમેશતાન કેતાબને માટે કેટલાકો જુલાવાથી એમ શમજે છે કે તે કેતાબ શેખ મહમદ મોહોશનકાંનીએ બનાવી છે પણ તે ધારજુ કેટલું ખાદું છે તે આટલા ઉપરથી જણાશે કે દમેશતાંન કેતાબનો બનાવનાર મોહોશનકાંની છે એવા જે વીચાર સર વીલીયમ જેનસનો હતો તે વીચારનો કરનલ વાનસ કેનડાંએ એક મોતેબર રદીએ ખુબધની “લીટરરી સોસાયટી” નામની મંડલીનાં બીજાં પુસતકમાં આપીએ છે, જેમાં તેણે સનેની ગણતરી ઉપરથી ખાલલી રીતે દેખાડી આપેલ છે કે એ માહાબારત કેતાબનો બનાવનાર મોહોસનકાંની હોયજ નહીં પણ “શાહા મોબેદ” નામનો પાગરી હોવા જોઈએ. એ વીદવાનના મતને પાછલથી સર વીલીયમ ઉસલી પણ ધરાંનીની ખુસાકરીવાલાં પોતાનાં તરીજાં પુસતકને શરૂ પદ્ધ મે ખાહલ રાખી ગયો છે, તેમજ મરહુમ કાબેલ મોબેદ ફરફનજ મરજબાંનજએ દમેશતાંનનો ખુશતામાં જે તરજુમો કીધો છે તેના દીખાઆમાંથી એ કેતાબનો બનાવનાર શાહ મોબેદ હતો એમ જણાવીલે છે. •

“ધરાંનીઓનો શ્રદ્ધા પેહેલો મહજબ એ હતો કે એક જ પરમેશ્વર જેણે પાતાની શક્તીથી આ દુનયા પેદા કરી છે, અને જે પાતાની દુરઅદેશીથી આ દુનયા ઉપર રાજ ચલાવે છે તેને માંનવો, તેનાથી બીહીને ચાલવું, તથા તેનીજ સેતાએય કરતા રહેવું” અને અવશતાઓ અંદની કેતાંનો મધે ઝાદાતાલએ તમામ એકમ તથા દુનરા સહીતજાહેર કીધેલા છે, તે મધે કોઈ બીના છૂપી નથી, અને કેટલીક હકીકતો બિદમાંબી રહેલી છે, પણ તેનો ખુલાશો શમ જાવયાથી કોઈનાં પણ ધયાનમાં ઉતરી શકે છે.”

“સારેસતાની” નામનો વખણાવેલો એક ગરંથકાર જે ઇ. સ. ૧૧૫૩ માં ખગદાદ શહેરમાં મરણ પામીઓ હતો તેણે બનાવેલાં “ઉલ મલલ વ નહલ” નામના પુસ્તકમાં જરથોસ્ત્રનીઓ મુરતી પુજક નહી પણ ઝાદાને માનનારા છે તે વીચે તે એમ લખે છે કે:—

“માજલોકો (માજદીયસનાન લોકો) મુરતી પુજક નહી પણ એક ઝાદાને માનનારા છે.”

મુહલમાં મહમદ નામના એક કાબેલ મુસલમાને “નકાએમ ચાલકનુન” નામની એક અરબી કેતાબમાં જરથોસ્ત્રનીઓ માનર ઝાદાઈ પ્રમાનો ધરાવે છે તે બાબે વીચાર જણાવતાં એમ લખેલું છે કે:—

“જરથોસ્ત્રનીઓ ઉપર ઇસવરી પુસ્તકો ઉતરેલાં છે” (યાને એકલા એક ઝાદાને માનવાના પ્રમાનો તેઓ ધરાવે છે.)

અખદુલ અજુજ નામનો એક મુસલમાન ગરંથકાર જે દીલ્લી શહેરનો રહેવાસી હતો તેણે “તશસીરે શત હુક અજુજ” નામની શરસી કેતાબ જે ઇ. સ. ૧૮૧૧ માં બનાવી છે તેને શકે ૧૮૯ માં જરથોસ્ત્રની લોકો ઝાદાઈ પ્રમાન ધરાવનારા છે તે બાબે એમ જણાવેલું છે કે:—

“મજુરી (માજદીયસનાન) લોકો અસતથીજ આસમાની કેતાબ રાખતા આવયા છે, (યાને એકલા એક ઝાદાને માનવાનું પ્રમાન ધરાવનારા છે) અને તેઓની દીનમાં માણસને જે હોસ નહી કરે અને તંદરેસતી બખશે એટલેજ સરાખ પીવે રવા કરેલો છે.”

“મી. થોમસ કાઇટલી” નામનાં એક અંગરેજ વીદ્વાન ગ્રંથકારે “આઉટ લાઇનસ ઓફ હીમતરી” એવે નામનું એક પુસ્તક સને ૧૮૫૯ માં છપાવી બાહર પાડીયું છે તેના બીજા બાબને સકે ૧૨ મે મધ્ય અને પુરવ એસીયાના પુરાતમ શહેનશાહતમાંનાં બેકતરીયા (બલખ) નાં રાજ વીશેનું જે વરણન આપવામાં આવ્યું છે તેમાં જરથોસ્ત્રનો ધરમની સતુતી કરતાં તે એમ લખે છે કે:—

“જરથોસ્ત્રે સમજાવેલા (માજદીયસની) ધરમને લગતા કાયદા અને કાનુનો બેકતરીયામાં (બલખમાં) ચાલવા લાગ્યા હતા. તે પછી આરમોનીયન મુરતી પુજકો બેકતરીયાનાં જરથોસ્ત્રની ધરમ ગુરૂઓ સાથે જોડાઈ ગયા હતા. જ્યારે આરમોનીયન અથવા બેબીલોનીયન રાજની હકુમતની પડતી થઈ અને હખામનીયન વંશના ધરાંનીઓએ ઈરાનનું રાજ શરીથી સ્થાપીયું ત્યારે જરથોસ્ત્રની ધરમની સત્તા પાછી ચાલુ થઈ અને લોકોમાં તે ધરમ એકવાર શરીથી ફેલાતો ચાલીયો હતો. જ્યારે તે બીજા દેશમાં ફેલાતો હતો ત્યારે મહમદના ચેનાઓએ ખુનરેજ ચલાવી તેનો અંત આણ્યો હતો. તે ધરમ હોંદુસથાનમાં વશનારા પારસીઓ કે જેઓ મુસલમાનોનાં જીલમને લીધે પાતાનો દેશ તરક કરી આવી વશયા છે તેઓમાં હજુર શુધી પાલવામાં આવે છે.

જરથોસ્ત્રે ફેલાવેલા તે સાદા અને સુતરા ધરમમાં રોસની યાને સુરીય અને આતશની (નુરી કેખલા તરીકે) મદદ લઇને તે સુખ અને જીંદગી બખમનાર ધણી અહુરમઝદની બંદગી કરવા પ્રમાવેલું છે. હોંદુસથાનમાં પાલવામાં આવતા ધરમની ગુચવણીભરી મુરતીપુજ અને માનસીક સાસતરના જેવી ખરાબ અસર હેઠલ તે (જરથોસ્ત્રની ધરમ) હજુ આવથો નથી.”

(ભાગ પેહેલાની ખીનાં છપાઇ ગયા પછે ધેગમખર જરથોશતની તારીફમાં મલેલી ખીજ નવો ખીના.)

“મી૦ સેમયુલ ઇલીયટ” નામના એક અંગરેજ વીદ્વાન ગ્રંથકારે “લીઅરરી ઓફ રીમ” એવે નામનું એક પુસ્તક સને ૧૮૪૯ માં છપાવી બાહર પાડ્યું છે તેને સફે ૮૨) મે જરથોશત અને તેના માજદીયસની ધરમની વખાણમાં તે એમ લખે છે કે:—

“જરથોશતની જીંદગીનો હેવાલ એક માતર ધરમના સુધારા તરીકેજ પુરો થતો નથી. તે કયા જમાનામાં થઇ ગયો છે, તે આપણે હજીર સુધી ચોકસપણે જાણી શકતા નથી. પણ તેણે પોતાની જીંદગીમાં શું શું કરીયું હતું અને પોતાની પાછલ શું શું મુકી ગયો છે તે આપણે જાણીએ છીએ. એક માહાત્મ પુરુષ તરીકે પરખવાત થયેલો તેમજ એક પાદશાહી વંશમાંથી ઉતરી આવેલો તે એક મીઠીયન હતો. તેણે આખા બેકતરીયા (બલખ), મીઠીયા તેમજ પારસનાં પરંતોમાં ધરમ તેમજ રાજમાં સુધારો કરવા માટે ધણીક વેદનાંઓ ખમી હતી. તે કાંઇ પોતાના દેશીઓને મીઠી મીઠી વાતો બોલી ખુશી કરવા અથવા તો આકાસ કે જેની તરફ તે બહુ ધ્યાનથી જોઇ વીચાર કરવા શીખ્યો હતો તેમાંથી કંઈ નવી દંત-કથાઓ લાવી લોકોને વેહેમમાં નાખવાની મતલબથી જનમ પામ્યો ન હતો. રાશત્રીના મુલ તરીકે અહુરમજ્દની આરાધણા ચાલુ કરવાની અને અંધારાના મુલ તરીકે અહુરેમન તરફ મજબુત રીતે ધીકાર બતાવવાની તેની નેમ હતી “આ કુનીયામાં સચાઈના કાએદઓ બાહર કરી હું મારા લોકોના સુખનું સાધન થઈ પડું” એવી રીતે તેણે અહુરમજ્દની આગલ બંદગી કરી મોરદ આહી હતી. એક સુધારાવાળો થવા કરતાં પોતાનાં જનભાઈઓની હાલત અને રીતીઓને બંધ બેસતો થઈ કામ લેવામાં તેણે વધારે ઝાલાયણ વાપડ્યું હતું. જરથોશત જોયા આનંદાનમાં અને વલી રાજકુટુંબમાં જનમેલો હોવાથી જે લોકોને પોતાનો ધરમ સમજાવતો હતો તેઓ ઉપર સહેલાઈથી રહેવામનો હતો. તે પેહેલવેહેલા પાદશાહ (કયાની યુસતાસપ) આગલ ગયો અને તેને કહેવા લાગો કે “હું” જોદા તરફથી માણસ જન્મતને માટે ધરમ સહમજાવવા આવ્યો છું” એમ કહી તેણે મદદ માંગી; પાદશાહે (યુસતાસપે) જરથોશતનું કહેન ખુશીથી કબુલ રાખ્યું. જરથોશત ઘણું કરીને ઇરાનીઓનેજ પોતાનાં ધરમ સમજાવતો હતો અને શામુ બોલી પોતાની ધરમને અદા કરવાનો બોધ દેતો હતો. તેના કહેવા પરમાણે દરએક રાજકરતા અહુરમજ્દની તરફનો પરંતોનીધી હોવાથી તેના કાએદઓને દરેકજણે માન આપવું જોઈએ. પાદશાહ જોડે માણસોનાં તેના પોતાનાં કામ માટે જવાબદાર નથી તોપણ અહુરમજ્દની તરફથી તેને રાજ ચલાવવાની જે સત્તા આપવામાં આવી છે તેનો અહુરમજ્દના તાબેદાર તરીકે તે જવાબદાર છે. “સરદારોનો સરદાર તે અહુરમજ્દ હોવો જોઈએ કે જે સહુથી વધારે બહુ કરનારો છે” આ જરથોશતના બોલો ઉપરથી એ બાહર કબુલતાને કાંઈ હા મસકેરી ધારવાની નથી; તેના ધરમમાં સચાઈથી બરપુર કાયદાનો સમાવેસ છે, તેમાં મજબુત ઠેરાવ એ છે કે સદયુણી પાદશાહની આખાદાની આહવી અને જુલમગાર પાદશાહની ખાણખરાખીના સરાપ દેવા જગેજગ બેયાન કરવામાં આવ્યું છે. જે કંઈખી અમલમાં મુકી શકાએ એવું હોએ તેના કરનાંખી વધારે બહી મીજે વીરોની ખાહેશ તેના લખાણમાં જણાવેલી છે, પણ તેણે જે વીચારો ઇરાની શહેનશાહતના અમલ તલે રહીને તેની આખુદી સત્તા શામે જણાવીયા હતા તે વીચારો સચાઈથી બરપુર હતા એમ હજીખી આપણે સઘલાઓએ માની લેવાનું છે. તેના ધારવા મુજબ જે પરમાણે અહુરમજ્દ બેહસતના રાજમાં રાજ કરે છે તેનોજ નમુનો હાથમાં લઇને, આખી ઇરાનની પરજનું બંધારણ કરવાનું હતું. ઇરાનની પરજઓમાં-

થી હલકી વરણનોને તેણે તેઓની હલકો પદવીવરથી જામી પંકતીએ મલકવી “એડુનો સુખના સાધનો છે” એમ તેણે ખુદલી રીતે જણાવ્યું હતું. “જેણે ગરીબોને મદદ કીધી તેણે અહુરમ-જદની સહુથી વધારે આરાધના કીધી” એવું કહી તે માણસની જરથોસ્ત્ર વખાણ કરતો હતો. એણે પોતાની જીંદગી સુધારા કરવામાં જ કાઢાડી દરએક પંકતીનાં લોકોના મન ઉપર નીતીઓ કસાવી હલકી પંકતીનાં લોકોને જામી પંકતી ઉપર લઈ જઈ મેલીયાં હતાં. તે પછી દરએક ધર્મીની પવીતરાઈ વાપડવા માટે અને ભાઈ બંધીથી રહેવા માટે બધાએજો હતો “પવીતરાઈ” વા-પડવામાં તે પોતા તરફની શ્રજો અને ભાઈબંધી ધરાવથી તે પોતાનાં ભાઈબંધી તરફની શ્રજો સંપૂર્ણ રીતે અદા કરશે” એમ તે (યાને જરથોસ્ત્ર) માનતો હતો અને એણે પોતાનાં લોકોના ધરમની હાલત સુધારવા માટે જે કાલજી બતાવી છે તેના કરતાં તેઓનાં સંજારી સુધારા કરવા માટે તેણે કાંઈ ઓછું બતાવી નથી. લોકોનાં પેઢવારમાં ધરમનો જે ભાગ સહુથી વધારે અંબધ રાખતો હતો તેમા તેણે મુખ્ય કરીને ફરશર કીધો હતો, અને ધરમમાં વધારે સાદી કીધીયા કરવાની રીતીઓ દાખલ કરવામાં કદાચ તે આખી દુનયામાં સર્વતંત્રપણું વધારે અસમાં ધરાવનાર હતો.”

ભાગ ૩ જે આતશની બાબદમાં.

(આતશની ખુબી વીશે, તથા જરથોસ્ત્રીઓ આતશની શનમુખ ઉભારહીને બંદગી કરે છે તેથી તેઓ કંઈ આતશપરસત ગણાતા નથી તે વીશે ઘણાક વીદવાનો મતો આપી ગયા છે-જેમાનાં કેટલાંક મતો હમો હમારા “પુરાતમ આતશખાના” નામના રેશાજામાં જણાવી ગયા છે તે ઉપરાંત બીજા વધુ દાખલા જે મલી આવેઆ છે તે હેલ જણાવીએ છે)

પ્રોફેસર ડાક્ટર એલ. એચ. મીલસે ગાથાનાં કીવિજા તરજુમાંવાલાં પુસ્તકનાં દીખા-આમાં એકગમ આતશ વીશે જણાવતા તે એમ લખે છે કે:—“આતશ પવીતરાઈ અને આદર્શ શક્તીની એક જાહેર નીશાન તરીકે આતશને ગણિલો છે.”

મી. જેમ્સ ડી. મેકકે. નામનો એક અમેરીકન યંત્રકાર “પીકેનોરી અઝ હીસતરી ઓફ ધી વરલડ” એવે નામના એક કીનતી પુસ્તકમાં આતશ વીશે એમ લખે છે કે:—

“આતશ સહુથી સુંદર એક આકાશી તત્ત્વ તરીકે અને એક શાએદાકારક શક્તી તરીકે ધર્મીઓનાં સહુથી ઘણું બીધાન બેસાયું છે અને તેઓના ધરમ ગુરુઓ કે જેઓની શ્રજ પવીતર આતશ કદીયો ખુબધ નહી જાયે તે માટેની સંભાલ લેવાની છે, તેઓની સંભાલથી તેઓનાં આતશકદેહમાં પવીતર આતશ કે, જે આકાશમાંથી સજગાવેલો કે-હેવામાં આવે છે, તે વગર હરકતે વરસોના વરસો સુધી અને જમાનાના જમાનાઓ સુધી બ-લનો ચાલુ રાખવામાં આવ્યો છે. આતશને કુક મારીને અપવીતર કરવો એ સહુથી મોટા માં મોટા યુનોહ તેઓ (ધર્મીઓ) માને છે, અને મુરદાને આતશમાં બાલવું એ પણ તેઓ ઘણું જ નાપસંદ ગણે છે. જ્યારે આતશને કાંઈ પણ ચીજ અરપણ કરવી હોય ત્યારે જરા અરનીવાલો ભાગ તે ઉપર મુકવા સીવાએ કંઈપણ તે ઉપર બાલવામાં આવતું નથી.”

પ્રોફેસર મેક્સ મુલર નામનો જાણીતો કામેલ અંગરેજ વીદવાનનાં અધીપતીપણા હેલ “પુરવ તરજનાં પવીતર પુસ્તકો” એ નામનાં દશતર પેઢેલાના દાખાયાને, સંદે ૨૨) મે જરથોસ્ત્રીઓને બીતમાહીતગાર લખનારાઓ આતશપરસતનો કલંગ લગાડે છે તેનાં બોલાશમાં એમ લખે છે કે:—

“અવસતાના ઘણા ભાગોમાં આતશ વીશે બેશક મોટાં માન સાથે બોલવામાં આવ્યું છે, પણ જેઓ જરથોસ્ત્રીઓને આતશપરસત દાખલ ગણે છે, તેઓએ જાણવું જોઈએ કે જરથોસ્ત્ર તનો મહુજબ પાલનારા ખરા જરથોસ્ત્રીઓ એ (આતશપરસતીનાં કલંગનાં) નામને ધીકારે છે.”

એજ વીદવાને ધરમની ઊતપત્તી તથા વરધી વીસે પોતાનાં ભાણાણવાલાં પુસતકમાં આતશ વીશે એકગમ એમ લખીયું છે કે:—

“અગની (આતશ) વીસે અતીધણી જુની વાતો અથવા કથાથી અજાણે થવા જેવું કંઈ નથી અને જો સરવે કથાઓમાંની જુની કથાઓમધે અગનીમાં કંઈક અનદીઠ (પાને જે ચીજ નહીં દેખી શકાય તે) અને બેમાણુમ તોપણ ના નહીં કહેવાએ એવી જાદાઈ શકતી સમાયલી જણાવવામાં આવી હોય તો તેથી આપણને અજાણ થવાની કંઈ જરૂર નથી.”

“મીં ગલેડવીન” નામનો વીદવાન અંધકાર પોતાના “આધને અકબરી” નામની શરસી કેતાબના અંગરેજીમાં કીધેલા તરજુમામાં પાદશાહ અકબર આતશ વીશે જે વીચાર ધરાવતો હતો તે વીશે એમ લખે છે કે:—

“નામદાર અકબરનું ચેરાગ અને ધણું કરીને આતશ ઉપર ધણું મોટું એકીન હતું, કેમકે તેને તે મોટી રોશની (પાને જાદા)નાં કીરણો ગણતો હતો.”

આતશ વીશે બાઈબલમાં એમ જણાવે છે કે:—“ઊગમન દશાના લોકો એમ જાણે છે કે અગની (આતશ) જે છે તે પરમેસવરની ઈધાની છે અને “કાજદીયન” લોકો તથા માજદીયસની પારસી લોકોની અગનીને પરમેસવરની ઈધાની જાણીને તેને પોતાનાં દેહરોમાં (આતશખાણામાં) રાખે છે.”

મીં કાલીદામ પંડીત દેશાઈ નામના એક હોંદુ પંડીતે “મુક્ત મુક્તી શાશતર” એવે નામનું એક પુસતક ચને ૧૮૮૬ માં છપાવી બાહર પાડ્યું છે તેમાં તે આતશ વીશે સફેર ૨૦૧) મે એમ લખે છે કે:—

“ઈસવરના નુરમાંથી પેદા થયેલી અગની (આતશ) ની જ્યોતી છે, તેથી આતશ તેની ઓલખાણુ આપનાર છે. આતશ સનમુખ બા રહી શુબર લાખાન વગેરેની હવન કીધી કરવી, ચનાન, ધીયાન, શૌચવીતી, પવીત્રતા, દયા, માણી, માતરાચારો, અરજવ (માંગી લેવું) વગેરે છોડવાં નહીં, એવી જરથોસ્તીઓની ધણીકરસમો આરીયનોને મલતી છે. આ ઉપરથી જરથોસ્ત પેગમબરે કરમ ઉપાસનાને જ્ઞાન વીગેરેની ખુબીઓ બતાવીને પોતાના ધરમની પરજમાં ચલાવી, તોપણ સરવ ચીજનો પેના કરનાર ઈસવર છે, એમ તેણે જણાવ્યું હતું.”

સતરમી સદીમાં બિદી વીદ્યાના લખાણુ કરનાર “રાખરટ શલડ” નામનાં ઇંગરેજ ગર-હસથે આતશ વીશે ઘણી શરય જાણસો પોતાના પુસતકમાં કીધા છે:—તેમાં તે જણાવે છે કે “માણસ તથા આ દુનયાને માટે આતશને ઉતપન કીધેલો છે અને તેનો દરજ્જો ખુબંદ છે; પણ શું એટલામાંજ તેની ખુબી સમાયલી છે? અથ દુનયાના સામાકામ મધિના અવીચારી મનુશ! તારા પોતાનાં શરીરમાંના ઝલકાટથી ભરેલો ચેરાગ શું એટલીજ ખુબંદી ધરાવે છે? આ માટી રૂપી દેહમાં શું રોશની પ્રકાશતી નથી? અથ ખુદરતી વીદ્યાના વાકેશગારી ધરાવનારા વીદવાનો! તમે તેનું વરણુન કરો. આતશનાં કામોની નોંધ કરો. એ બાબત પ્રકૃતીની સાંકલમાં વીટલાયલી છે, એમ વીચારી સધલી ચીજોના બાહરના તેમજ માહેલા છેક બીતરના ભાગમાં તેની અસર થાય છે, એમ વીચારો. તું તથા તારી દુનયાં શકત વચેના વસતુ છે અને બાહરની તેમજ અંદરની બંને બાજુઓ એક સરખી છે, તેથી શું તેની અમતકારીક સમાઈઓ તું સમજી શકશે! તારા દીલમાં ભય રાખી આતશની (તેના બિદને માટે) આરાધના કર. જેમ દીલમાં ધાસતી સાથે, વાકું મોહકું રાખી તેને કેવલા તરીકે નમયા પછી એક માણ તેથી દુર થતો હતો તેમ તારું મોહકું તેની સનમુખ કરવાથી તું દુર રાખ. એક મુરતી પુજી તરીકે નહીં ગણાતા જ્યારે પુરાતમ ઇરાંનીઓ તથા તેમના ઉસતાદ માણુઓએ તેની પરથતેજ કીધી ત્યારે તેમાં અજાણ થવા સરખું કંઈ નથી. અમતકારોથી ભરેલ આ માહાભારત તતવની ખુબી જોઈ તેઓએ (પાને જરથોસ્તીઓએ) તેને નમી આરાધ-

વાનો તેમજ અતપંત સમ્પાદથી ભરેલા કેબલા તરીકે માનવાનો ઠેરાવ કીધો હતો; એટલું છતાં પણ માણસજાતે પોતાની શીલસુશીલીજ નહીં પણ પોતાની સરવેથી સાધારણ યુક્તિથી તેને અશક્ય દેવતા ગણુથો છે.”

“પ્રોફેસર ડાકટર રાહોઈ” નામના એક જરમન વીદવાને “અહુરમજ્દના કાયદાઓ શાયનો હોવાના કાયદાઓનો મુકાબલો” એવે નામનો એક રિયાલો છપાવી બાહર પાડીઓ છે તેમાં તે આતશ વીશી પોતાનો વીચાર આપતાં એમ લખે છે કે:—

“અહુરમજ્દની બંદગીને મોટે આતશને પતીતર જગ્યાઓ થાને આતશકદેહોમાં રાખીને કેબલા તરીકે માનવાનો છે, જેમ કીધાથી માલેદોની ગંભીર બંદગીનું કૃળ સપર પેહેલું હાં-મલ થાય છે. આ બાબદના મુલ વીચાર વીશી આપણે તકરાર કરી મુકયા છીએ કારણકે આ જગીઆએ (યાને આતશખાનામાં) તો ઘણું કરીને શક્ત અહુરમજ્દની બાહર બંદગીનું જ શર-માન હોય એમ લાગે છે પણ પોતાને મોટે ખાનગી બંદગી દરેક માજદીયસનાન રાતરે કોઇની જગ્યા ઉપર કરે છે. એ આતશની પરસનેમ એટલી બધી પવીતર ગણુવામાં આવે છે કે જે મોલેદ એ પવીતર આતશની જલવણી કરીને તેને સદા રાશન રાખે છે તેને પોતાના ખરાબ દમથી આતશ અતવીતર નહીં થાય તે મોટે પોતાના મોહોડાં આગલ એક “પનામ” (પદાન) આડું રાખવું પડે છે, અને તેનાથી (મોલેદથી) આતશને પોતાના યુજા હાયથી અડકી શકાતું નયો તેમજ આતશ ઉપર મુરદાં જેવી અ-પવીતર તથા નજીમ જણુસો (દરેક જાતની નસા ભરેલી ચીજો) નાખીને અપવીતર કરવા મોટે તેને (નસો બાજનારને) મોહોતની રીખસા શરમાવી છે. હોરમજ્દી આતશપરમતી તપાસીને જોતાં ખુદરતી રીતે આપણને મુશાનું પુસતકોમાં જણુવેલી હોહોવા (યાને ખોદા) ની આતશપરમતી યાદ આવયા વગર રહેતી નથી હોહોવા પણ રાશણીમાં રહે છે, તેનો મહીમાજ રાશણી છે અને અહુરમજ્દની માશક આતશમાથી બાહર થાય છે. તેના (હોહોવાના) ધરમયુરઓ પણ છ જાતના આતશો કબુલ રાખે છે જેમને તેઓ (હોહોવાનાં ધરમયુરઓ) જુદાંતોના અપવીતર આતશથી જુદા ગણુ છે; જેમાં પેહેલો એરેને આ-પ્રેકા પેહેલા ભોગની વખતે આકાશ ઉપરથી ઉતરેલો પવીતર આકાશી આતશ જે હમેશાં ખસતો રહે છે તે એ ઉપરથી આપણે સવાલ કરશું કે હોહોવાની આરાધના જે અહુરમજ્દની આરાધનાને મલતી આવે છે તે શુ શક્ત અક્ષમાતથીજ ઉતપન થઇ હશે ?”

“એડીનખરો રીવીયુ” નામનાં અંગરેજ ચોપાંનીપાંના અક્ટોબર સને ૧૮૮૫ વાલા અંકમાં “ઈરિનના અસલી રહેવાસીઓ” એવે નામનાં મથાલંવાલી બાબદમાં પારસીઓ આ-તશને ખોદાઈ તુર તરીકે ગણી માને છે તે વીશી એમ જણુવે છે કે “પારસીઓને આતશની પુજા કરવાનો જે ફોલ દેવામાં આવે છે તે ખોટો છે. હાયે કરીને દવેસમાવથી અથવા તો અજાણુપણથી તેમને એ બદલામી લગાડવામાં આવે છે. જરથોસ્તે આતશને કાંઈ પુજા કરવા ને બનાવાઓ નથી, પણ તેમની સનમુખ ઉભા રહી તેની સવછતાને વખાણી ખોદાને યાદ કરવાને બનાવીઓ છે. પારસીઓ કદી ખીડી પીતા નથી. તેઓ આતશને હોતવતા નથી. અને પાણી અથવા આતશને ખરાબ કરતા નથી. તેઓ જે કુસતી બાંધે છે તે જરથોસ્તી ધરમની એક ખાસ નીચાન છે. તે ઉનના ૭૨ તારોની બનાવવામાં આવે છે. એ ૭૨ તાર ૭૨ યજ્ઞસતીના ૭૨ હાછે. તે બાંધતાં ખોદાને યાદ કરી ચારાં કામો કરવાની શરમ બતાવે છે અને વંદાદાદના પુસતકમાં સુગાઈ, સુશાઈ તથા નીતીનાં લખાણો છે.”

કરનલ હેનરી એસ. આલકોટ મુંબઈના ટાઉનહાલમાં પારસીઓના ધરમ વીશી કરેલાં બાશાંણુ વેલા પારસીઓને જુદીનવાલાઓ આતશપરસત કહે છે તેના રદીઆમાં તે વીદ-વાને એમ કહી સમજાવીજો હતું કે:—

“પારસીઓને આતશપરસત કહેવામાં આવે છે પણ તે તદ્દન જોડું છે. તેઓ તો આતશ તેમજ સુરય તથા આંધ્રામરદુધશુર જેમાં સખલી રાશનીઓનું ગેળી નુર તથા સખલા જીવજંતુ-ઓની ઉત્પત્તી સમાવધી છે, એમ વીચારીને અહુરમજ્દનું નામ આપી તેનો કેવલો કરે છે.”

જરથોસતીઓ આતશને જોઈ નુર તરીકે ગણી જોઈની બંદગી કરે છે ને વીશે “ત-વારીએ તખરી” તો બતાવનાર અબુ જાફર નામનો એક નામીયો મુશતમાન અરબ ગરં-થકાર પોતાના પુશતકમાં એક ડોકાંજી એમ લખો જાએ છે કે:—

“પાદશાહ કેઅશર પોતાના બાપના ખુનનુ વેર લેવાને પેહેલાં અપરાધીઆબની શાંખમાં નીશપ્રલ થયો તથારે પાછો ધરાનમાં આવીને પોતાની મતા ચોકસ કીરી અને તેઆર પછી પવરદેગારની બંદગી કરવા કીજે તેણે આજર બાએબનના આતશખાના તરફ પોતાનું મોહોડું ફેરવીજી (યાને તયાં ગયો.)” (તખરી રીરદોમીની આગમજ થઇ ગયો છે.)

ધરાન દેશનાં શહેનશાહ નાસરદીનનો હીંદુસથાન ખાતેનો માજી એકમી નામદાર “મીરજા હુસન કુલીખાન” તારીખ ૧૪મી માર્ચ સને ૧૮૮૬ ને દીને મરહુમ શેઠ કાવયજી બેહેરાંમજી બનાજીના આતશબેહેરાંમ શાહેબનું મકાંન જોવા આવ્યો હતો. તે પેલા જરથો-સતી ધરમ બાબે વીચાર જણાવતાં પારસીઓ આતશને એક નુરી કેવલા તરોફે ગાન આપે છે અને જોયો તેઓને આતશપરસત કહે છે તે જોડું છે તે બાબે એ નામવરે એમ જણાવ્યું હતું કે:—

“જેઓ પારસીઓને આતશપરસત કહે છે તેઓ એક મોટા યુનાહ કરેછે કારણ કે પાક યજ્ઞ-દાંની બંદગી અને અહુરમજ્દની પરમતેસ કરનારાઓને એમ કહેવાથી ખુદ યજ્ઞદાં અથવા અહુરમજ્દને એક મોટું અપમાન કરવા બરાબર છે, અને એમ બોલનાર પુરુષ પોતે યજ્ઞદાં પરસત નથી એમ પોતાને નાબેત કરી આપે છે. કુલ જહાંનમાં આતશની બરોખરી કરનારી બીજી કોઈપણ ચીજ નથી અને આતશનો કેવલો બરોખ યજ્ઞદાંનો કેવલો છે. યજ્ઞદાં સરવે વખતે અને સરવે ડોકાંજી હાજર હોય છે પણ તેને કોઈ જોઈ શકતું નથી તેમજ આતશ (ગરમી) મદદ કાલ સર્વે ડોકાંજી છે પણ તેથી જાહેર નથી. ગરમી વીનાં દુનીયાં હઈયાતી, બોગવે એ માનવુંજ જોડું છે, માટે તે ગરમીનું મુલ (આતશ, ખુરશીદ) યજ્ઞદાંની શક્તી અને તવાંનાંઈનું ખરું પરતીનીધી છે. જોઈ છે તયાં સુધી ગરમી છે અને ગરમીથીજ દુનીયાં સરજા છે અને ચાલુ છે. માટે એ ગરમીના મુલ (આતશ, ખુરશીદ)ની સેતાવસ ઘટતી અને તદ્દન વાજબી છે. અને તેટલા માટે આતશ-ખુરશીદની સામે ઉભા રહી બંદગી કરવી એ જોઈઈ દરગાહમાં બંદગી કરવા બરાબર છે. અને તમો જરથોસતીઓ તમારા જેહાનઆશ-કાર તરીકા પરમાણે ચાલી યજ્ઞદાંપરસત અને અહુરમજ્દપરસતનું માન બરેલું નામ જાલવ-વાને બાયગશાલી છો. ધરાનમાં દાનેશવરે પોતાની દાનેશ તથા વીદ્યાના સખખથી આતશ (ગરમીનાં મુલ) ને વાજબી કારણ આપે છે, એવું માન દરેક જોઈપરસતે આપવું ઘટારત અને મળવર છે. આટલું કહી એ નામવરે ઘણા ગંભીર અવાજે એક ટુંક દુઆ કીધી હતી અને જોઈ પાસથી ખરા અતકરણથી ચાહ્યું હતું કે કદીમ ધરાનનાં નામનો આતશ મદદ રાશન રહે.” આ દુવા તેમના સેકરેટરીએ યુજરાતીમાં સરવેને કહી સંભકાવી હતી.

“લારડ બીથપ મીયુરીને” “ઝોરાસ્ટર એનડ કરાઇસ્ટ” એવે નામના પોતાના રસા-લામાં આતશની બુલંદી વીશે ૪૦ મે સફે લખ્યું છે કે:—

“હજરત જરથોસતે પેગમખરી દાવો જાકાવેઆ બાદ, માતર એખલા એકજ જોઈની પરસ-તેશની રીતીજ સજીવન કીધી હતી એટલુંજ નહીં પણ આગલા ધરાનીઓની બંદગી કરવાની જે સખલી પાકીજેહ રાહ રીતીઓ હતી, તે રાહ રીતીઓથી એ જરથોસતે પોતાના જમાનામાં પાછી સજીવન કીધી હતી. એ રીતીઓમાં સહુથી ખાસ રીતી તે આતશને કેવલો ગણીને જોઈ-

તાલાની ખંઠી ખજવવા ખાખેની હતી. કે જે ઝાઘાતાલા અમલી ઈરાંણીઓના માહ બુ-
લંદ એતેકાદ મુજબ, તમામ જાતની રોશની અને નુરમાંજ સદાકાલનો ગરકાવ છે. આગલા
વખતમાં આતશની પાશખાની કરનાર ધરાની ધરમચુરએને “સોસીએનતો” કરી કેહેતા હતા,
કે જે પુન્જરાઓને હીંદુઓના ધરમ પુસ્તક “વીદા”માં “આથરવાન” કહી જાણવેલા છે.
હીંદુઓના “શીગવેદ” પુસ્તકમાં આથરવાનને આતશનો શરૂગાવનાર, અથવા આતશને રોશન
કરનાર તરીકે જાણવેલો છે. હવે આગલા જમાનાના રોમન લોકોખી, અમલ ઈરાન સરજ-
મીનમાંથીજ જુદા પડીને, યુરોપના ભાગ તરફ આવી વસેલા જાણ્યે છે. અને પેલા બ-
રાહામોન લોકોનું ટાલું ધરાનથી નીકળીને હીંદુસથાન તરફ આવ્યું હતું, તેનીખી ઘણા આ-
ગમજના વખતમાં એ રોમન લોકો જુદા પડેલા દીશે છે, અને એ રોમન લોકોખી આતશની
કેખલા તરીકે પુન્જ કરતા હતા. તેઓના પુન્જરીઓને “શ્લેમાઈનમ” કરી કેહેતા હતા. અસલ
“શ્લેર” ભોજનો માએતો આતશને સ્લગાવવું, અથવા રોશન કરવાનો અથવા બલતું કરવાનો
થાયે છે, અને એ ઉપરથી આતશને રોશન રાખનાર, અથવા આતશની પાશખાની કરનાર સ-
ખસોને “શ્લેમાઈનમ” કરી કેહેતા હતા. એવા સખસોની પાશખાની હેકલના આતશને, કંઈખી
જાતની પાક કારીઆના અથવા બાણતણના કામ ઝોવાએ, કોઈખી બીજાં કામસર કોઈને આપવા
માં, કે વાપડવા દીધામાં આવતા નહીં હતા. કોઈખી જાતની ગલીચ કે અપવીતર ચીજથી અ-
થવા મરણ પામેલી લામના અડકવાથી, અથવા કોઈ મરણ પામેલાંઓની ઘેર આગલથી
તેવા આતશને શદ્દ દૂર રાખતા હતા, તથા તે આતશના પાશખાનોખા એનીજ ચીજથી સદા
અતરંગ રહેતા હતા. જેઆરે આ આતશના પુન્જરીઓ કંઈ કારીઆ કામ કરતા હતા તે-
આરે પોતાનાં હાથમાં પેલા “વીજગાકામીટેકયુના” નામનો રોપો અથવા દાંખરી રાખતા
હતા, કે જેને જરથોસ્ત્રી લોકો કારીઆ મેલે “બરથમ” કરીને કહે છે. અને એ આગલા
વખતના રોમન લોકોના પુન્જરીઓ એટલી બધી ચોખ્ખાઈ અને પવીતરાઈ વાપડતા હતા કે, બ-
તનપરના કાપેલા બાલ અથવા નખોખી ખાડા ઝાઘીને જમીનમાં ઘાટતા હતા. હવે પારસી લોકોના
વંદીદારની ૧૭મી પરગરદમાંખી એવુંજ પ્રમાન જાણવેલું છે, અને દાદર અહુરમઝદે જરથોસ્-
ત્રને એમ પ્રમાવેલું છે કે, “એ જરથોસ્ત્ર, કાપેલાં બાલ તથા નખા દુરની જગાપર લેઈ જઈને, ખા
ડો ઝાઘીને ઘાતવાં જોઈએ છે.” આગલા વખતના રોમન લોકો, જે પુન્જરીઓને “શ્લેમેન” કરી
કહેતા હતા, તેવા સખસોને હીંદુ લોકો “બરાહામીન” કરીને કહે છે એ એક બીજાને અછી રીતે
એક મલતું આવે છે, અને “બરાહામા” અથવા “શ્લામા”નો અરથખી આતશ અથવા બલતાનો
થાય છે. એક નીરમલ અને પાકીજેહ આતશનું નુર અથવા-રોશની તે પરવરદેગારના અ-
શન નુરના કેખલા તરીકે ઘણીજ બરોબર રીતે માનને લાયક છે, કે જે પરવરદેગાર પોતે-
ખી એક શદાકાલનું બલકતું નુર છે. જે ધરમચુરએ અથવા પુન્જરાઓ તે આતશની પા-
શખાની કીજે રહે છે, તે પુન્જરીઓએખી ગોવા ખુદ પોતાને હીલતા ચાલતા આતશના
શોખા તરીકે ગણીને શરવે પરકારે પોતાનાં તન-મનને પવીતર અને સરાધદાર હાલતમાં રા-
ખવાં જોઈએ છે. તે પાક ઝાઘાતાલાના નુરને બદલાલ બલકતું અને સરાધદાર રાખવા
કીજે. જે સજીયા સારી તથા શુક્રી અને સુગંધી ચીજોની અગત હોએ છે, તે અગતની
ચીજો પુઠી પાડવા કીજે, તથા ખંઠી અને કારીઆ કામો કરવા કીજે, પેલા પુન્જરી અ-
થોરનાનોએખી પોતાના તન-મનને શદા નીરમલ અને પવીતર હાલતમાં રાખવાં જોઈએ છે.
પારસીઓની આતશની આરાધનાં તે સુરતી પુન્જ છે, એમ વીચારવાથી હું ઘણા વેગલો છું.
જે કોઈ પારસીઓને માથે આ અતી ઘણા હીના યુનાહનો વાંક મેલે છે, તેવા સાબેત તો
કરી શકતા નથી કે પારસીઓ આતશ અથવા આક્રતાખને ઝાઘા હોય નેમજ માને છે. માટે આવો
વાંક મુકનાર બદખોઈના અતીઘણા ધીકારવા જોગ અપરાધનો ખચીતજ યુનેહગીર થાય છે.”

વરતમાન પત્રોનાં મત.

આ વરસનાં ઝોશસંઘીઅન કેલેન્ડરમાં એક નવીજ બાબદ આવી છે તે એકે જરથોસ્તી ધરમની તરફેણમાં પ્રખ્યાત અંગરેજો, ફરેનચો જરમની અને મુસલમાન લખનારાઓએ આપેલાં મતો એરવદ દાદાભાઈ ખરશોદજી દોરડી જે વણ એકે જાણીતા પારસી ધરમચુર છે તેવણી લીધાં છે. મજકુટ ધરમચુર એ કેટલોક મેહનત અને શોધથી એ સંગ્રહ લખેલો લાગે છે, તેથી એ કેલેન્ડરના ખપમાં વધારો થશે.

રાઈમસ આફ ઈન્ડીઆ—તાં ૩ જી અક્ટોબર ૧૮૮૮.

હાલનાં કાલેન્ડરમાં એરવદ દાદાભાઈ ખરશોદજી દોરડી જે વણ એકે જાણીતા પારસી ધરમચુર છે તેવણી મેહનત લઈ જરથોસ્તી ધરમ વીશે એક ધણીજ બોધકાર રેસાલો લખીએ છે. જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી વીશેના કુકો અને અસરકારક હેવાલ, જરથોસ્ત પેગમબરની વીદવતા ભરેલી ફીલસુફી અને બીજી ધરમી બાબદોની સારાં મંડલમાં લાયક રીતે પીછાન થાઈ છે. એવી કલપના કરવામાં આવી છે કે પારસી બાલકો સાર સવ પેલી નીશાલ માટે ચોપાનીઆના આકારમાં મજકુર હેવાલ ફરીથી પરગર કરવામાં આવશે. જેઓએ એ રેસાલો લખીએ છે તેઓ તેનાં ખરોપણાં અને અગતીઆના વીશે સારી ગવાણી આપે છે.

ગુબર્ન મેજસ્ટ્ર—તાં ૧૫ મી અક્ટોબર ૧૮૮૮.

જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી—પારસીઆના પેગમબર જરથોસ્ત અને તેની દીન વીશે જુદા જુદા વીધવાનોએ આપેલાં મતને કંઈ સંખ્યાબંધ પુસતકો, ચોપાનયાંઓ અને નયુસપેપરોમાંથી ખોત્રો કાઢાડીને તેમના સામતા સંગ્રહનું એક ચોપાનયું એરવદ દાદાભાઈ ખરશોદજી દોરડી નામનાં એક ઉત્તરમંદ અને એકમાગી અયોરનાને બાહાર પાડયું છે. આ ચોપાનયાંને ચાર ભાગમાં વહેંચવામાં આવયું છે અને એ ચુલુરે ભાગીની બાબતો એક સરખા અગતની અને ઉપયોગી છે જેથી કે પેગમબર જરથોસ્તની તારીફ, આતશ તથા માનશ જતને ધરમ પાલવાની બાબત. એરવદ દાદાભાઈ દોરડીએ આ શુધાં બે તરણુચોપાનીઆઓ રચીએ છે જે બધાં એવાં ને ઉપયોગી છે કે તેઓની તરફથી હવે પછીના નીકલતાં બીજાં એવાંજ કેઈ ઉપયોગી ચોપાનયાંની રાહ હોમ આનુરથાથી જોયા કરશુ.

મધુર વચન—ડીસેમબર ૧૮૮૮.

જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી—જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી અથવા પેગમબર જરથોસ્ત અને તેની દીન વીશે જુદા જુદા વીધવાનોએ આપેલાં મતોનાં સંગ્રહવાળું ચોપાનીક તેના બનાવનાર એરવદ દાદાભાઈ ખરશોદજી દોરડી તે પરીશની પધરામણી, દાદગાહે નોશરવાન તથા પુરાતન આતશબાનાનાં કરતા તરફથી મધ્યસ્થ તે માન શહીત કબુલ રાખીએ છીએ. જવાબ છોકરા અને છોકરીઓને તન મનની અપાતી કેલવાણી શાય ધરમનીનીની કેલવાણી આપવાની અગત દરએક કેમવાલાઓ શમજે છે કે જેથી ઉધરતી વયે પોત પોતાના ધરમોના કલમો અને ફરમાનોથી વાકેફ થાય અને ધરમ ઉપર વધારે એશાતવારીથી તેઓને એતેકાદ મજબુતી પડે. આવા મોતેબર વીચાર ધરાવી, જરથોસ્તી કેમના ઉધરતી વયેના જવાન મરદ અને અબલાઓને ધરમ ઉપદેશ કરવાના હેતુથી, જુદા જુદા વીધવાનોનાં મતોનો સંગ્રહ કરી એરવદ દાદાભાઈએ જે ચોપાનીકે છપાવી બાહર પાડીએ તે કામને જરથોસ્તી કેમ તરફથી આશરો આપવા થટે છે. આ ચોપાનીઆમાં શમશા કરેલી બાબદોને રચવામાં જરથોસ્તી મહુજબની ઘણીજ ચોપડીઓ, ચોપાનીઆઓ તથા વરતમાન પત્રોની કાઈસીની મદદ લીધી છે જેમ કરતાં અલબત્ત ઘણી મેહનત પડી હશે તે છતાં આ ચોપાનીઆની કોમત માતર ચાર આના રાખીએ જેથી સરવે જરથોસ્તીઓને આ ચોપાનીઆનો લાભ પોતાનાં ફરજોને આપવાને બની શકશે. એરવદ દાદાભાઈએ પોતાના હુમદીન ભાઈઓના કાયદા માટે મેહનત લીધીય તે શત્રુતી પાતર છે. આ ચોપાનીઆવાલી બાબદના પાંચ ભાગ કરીઆમાં આવીઆય જે મહેના પેહેલા ભાગમાં—અશો પેગમબર જરથોસ્તની તારીફ બાબે તથા જરથોસ્તી ધરમની ખુબી વીશે પરકેમના પુરવીન મહુરસા થોએ જે મતો આપીઆંય તેના સમાશ કરીએ છે, બીજા ભાગમાં જરથોસ્તીએ એકજ બોદાને માનનાર છે તે બાબેની ઉમત સાબેલીએ આપી છે, ત્રીજા ભાગમાં આતશની ખુબી વીશે તથા જરથોસ્તીએ આતશની સનખુખ બંદગી કરે છે તેથી તેઓ આતશપરસત ગણાતા નથી એવી મોતેબર સાહાદતો ટાંકી બતલાવી છે, ચોથા ભાગમાં હરેકે માણસ જતે ધરમ પાલવાની અગત છે તથા તેથી અગતીત કાયદા થાય છે તે બાબે લખાણુ વીચારોને શમશા કરીએ છે તથા પાંચમાં ભાગમાં જરથોસ્તી લોકો ઈરાનથી હાંફશયાન આવી વશીઆ તેની અગાઉ થોડાક મોજેદો હાંફસયાનમાં આરીઆ હતા તેઓને લગતી કેટલોકે જાણુવા જોગ હકીકત પરગત કરી છે. આ ચોપાનીઆમાં શમાવેલી બાબદો જરથોસ્તીઓને વાકેફ થવા માટે ઘણી અગતની છે. જરથોસ્તી છોકરા અને છોકરીઓની નીશાલના ઉપરોઆને ભલામણુ કરીએય કે બાલકોને ઈનામે આપતી વખત, આ ચોપડીઓનો ઉપયોગ કરીઆમાં આવે તે જરથોસ્તી મહુજબની માહીતી મેલવવાને ઉધરતી વયના વીદયારથીઓને શાફ ઉતેજન મહે.

અખબારે સોદાગર, સમાચાર દરપણુ તથા ગુબર્ન ચાખુક—તાં ૨૨ મી ડેસેમ્બર ૧૮૮૮.

“જરથોશતી ધરમની મોતેબરી” —એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી નામના એક કિમ્બી અને મેહનુ મોજેદ જેઓ “પુરાતન આતરાખાના” નામે એક ચોપાનીયાંના કરતા દાખલ બાણીયા છે તેઓએ પોતાના પારસી ભાઈબંધાને માટે હાલમાં મથાલે મેલેલાં નામનું એક બીજું મોટા કદવું પર) સફાતું ચોપાનીયું પરગટ કીધું છે. તેમાં કંઈ અવસતા વાણીને આધારે કે આજની વીધવાની રોશની ઉપરથી જરથોશતી મજબૂબની બુલંદીતું બયાન કીધું નથી, પણ માત્ર “પંગમબર જરથોસત અને તેની દીન વીશે જુદા જુદા વીદવાનાંએ આપેલાં મંત્રો” નો જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી સંગ્રહ કીધો છે. હવે આવા સંગ્રહની પારસીઓને જરૂર નથી એમ અને કેહેવા માંગતા નથી; બલકે એવાં એક સ પુરાણ અને ભરશેદાર સંગ્રહના દફતરની મોટી જરૂર છે એમ કહીયું તો ચાલશે. એરવદ દાદાભાઈ દોરડીનું નાતું પુસ્તક તેવા એક કીમતી ગ્રંથની ગરહાજરીમાં અંગરેજ ભાશાથી અથવા અંગ્રેજીની મહાજબ બાબના ઉત્તમ ગ્રંથોની બેનશીબ રહેલા પારસીઓને માટે બાણીયાંજી સારથી ભરપુર છે. જેના તેઓએ કેટલા ભાગોખનાતોને પહેલાંમાં “પંગમબર જરથોશતી તારીફમાં” જુદા જુદા અરવાચીન કે પરાચીન પણ સંધ્યા જુદાંદીન થાને પરકેમવાલા લખનારાઓ શું શું કહી ગયા છે તેના ટુકા ઉતારા કરી લીધા છે; તેમજ બીજા ભાગમાં “જરથોસતી ધરમની તારીફમાં” તેઓ શું શું લખી ગયા છે તે ઉતારી લીધું છે. આ છેલ્લો ભાગ પહેલાં કરતાં ઘણું મોટો છે, અને તેમાં એરવદ દાદાભાઈએ પારસીઓના ધરમ વીશે કેાઈ પણ લખનારનું લખાણ પડતું નાખેલું એમ માનતા નથી. આ એરવદ સાહેબે આટલી બધી ખત અને જેલમત લીધી છે તે માટે એમાં તેમને શાખાશી આપીધે તે તે ક્રોકત કેહેવાશે નહીં; પણ જ્યારે વાંચનારને એમાં જાણવીયું કે આ એરવદને અંગરેજ ભાશાનું બુલંદતું જ્ઞાન નથી અને તેઓએ જે કંઈ ઉતારા લીધા છે તે માત્ર અજુકર લખનારાઓનાં અને તેમનાં લખાણોનાં યુજરાતી ભાશામાં થયેલા ઉતારાઓ અથવા નોંધા ઉપરથીજ લીધા છે ત્યારે તે સ્વધતું બેનું કરવાની એરવદ દોરડીની જેલમતની એક અવાજે કદર જુજશે.

ગરત ગોફતાર તથા સત્ય પ્રકાર—તાં ૩૧ મી માર્ચ ૧૮૮૬.

જરથોશતી ધરમની મોતેબરી—ઉપર ચોપાનીઈ તેના બતાવનાર એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી તરફથી હાલુને મળ્યું છે જેની પાંદોંચ માન સાથ સવીકારતાં હમને સત્યા ઉપર છે કે જ્યારે જરથોશતી ધરમ ઉપર કેટલાએક ચોખાવડા જુવાનોનું મગજ દામદોલ ભરેલું હાલના જમાનામાં આપણે જેલમિ છે તે તેવા વખતમાં જરથોશતી ધરમની મોતેબરી વીશે દાખલા દલીલ શાયતું ચોપાનીઈ એક પણ આશીરવાદને લાપકતું થઈ પડે. ઘણાંઘણાં કાબિલ વીદવાનો તરફથી સંપેદતમાન જરથોસત પંગમબર સાહેબે ફરમાવેલી બધી માજહીયરની દીન વીશેના પરકેમના કીડયુક્તિએ તેઓનાં મહા ભારત વીચારો દરશાવેલાં વાંચવાની આપણે આશા રાખીયું પણ તે આસમાં કુષધવતમાં આ એક ગરીબ એરવદ સાહેબ તરફથી પોતાના મોબદીના મધમાંથી ફરજીદ મલતાં તેણે કીધેલી મેહનુતના આ જુદર ચોપાનીયાં માટે સંતોશ માની લઈયું ધણીક પુરાતન કીતબોમાંથી દાખલા દલીલાં જુદી કાઢીને જે સંગ્રહ કરવામાં આવ્યા છે તે એટલાં તે પુસ્તકોમ છે કે માજહીયરની દીન ઉપર પુરતું એકીન ધરાવનારાઓ હોમતથી કહી શકશે કે આ સંગ્રહ હાલનાં જમાના કરતાં હવે પછીની ઉધરતી યોલાદનાં અંદર એક સત્તલ જેવાં થઈ પડે. આ ચોપાનીઈ દરેક જરથોશતીઓને વાંચવા લાયક છે એટલું જ નહીં પણ ખરું પુછાયે તો અબીઆશ કરતાં લાયક છે અને તે શાયે હમો આગત વધી એટલું પણ ઈછીયું કે અગર જે આ એરવદ સાહેબ મેહનુત લઈને પોતાથી ન બને તે તેવા બીજા કાબિલ ગરહસયો પાસે એને અંગરેજમાં તરજુમે કરાવી બાહાર પાડશે તો જરથોશતી ધરમ વીશેનાં મોતેબર વીચારો આપણી બધી રાજ કરતી કોમના વાંચવામાં આવથાથી જરથોસતી ધરમ અને જુદ જરથોસતીઆ વીશેના માન અને દરજ્જામાં વધારો થશે. જેટલા દાખલા અંદર સમાવામાં આવ્યા છે તે જોડે થોડા છે તોપણ સંતોસકાર છે અને એરવદ દાદાભાઈનાં એવોજ રીતનાં પોતાનાં કુરસદને વખત એવાં મહાભારત કામમાં રોકી તેથી પણ વધારે દખલાઓનો સમાસ કરી એક દલદાર સુંદર ચોપાનીઈ બાહાર પાડશે તો અવખતાં એવનનાં રજનો ગજ મહોઆ વગર રહેશે નહીં એમ હમો હોમતથી કહીયે છીએ.

ભરૂચ મીત—તાં ૩૭ એપ્રિલ ૧૮૮૬.

“જરથોસતી ધરમની મોતેબરી.” મારી પયારી બેને, બઈ અને નાનાં, આપરા અશી પંગમબર જરથોસત અને તેમનાં નેક મહુજબને લગતું એક નાતું ચોપાનીઈ મારા હાથમાં આવ્યું છે તે ઉપર તમારું ઘેઆંન ખેંચવાની રજ લેઉં છું. આ ચોપાનીયાંનું નામ “જરથોસતી ધરમની મોતેબરી” કરીને છે, અને જોડે તે આસરે પચાસએક પાનાનું, નાના કદવું છે, તોપણ તે આપરા ધરમની ખરી મોતેબરોજ રજુ કરે છે. આ ચોપાનીયાંનાં કરતા એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી છે, જેમને હાલના પુરાતન આતરાખાનાં તમે હમેશા વખાણો છો. આ મોબેદ બીચારો અંગરેજ ભાશા બીલકુલ સમજતો નથી, તોપણ તેણે સધલાં યુજરાતી દફતરો, ચોપાનીયાંઓ અને વરતમાન પત્રોનાં કંઠાલા ભરેલાં ફાંદિલા ઉઠાવી તે મધે થી જુદાંદીન વીદવાંનો આપરા મહુજબની તારીફમાં શું શું લખી ગયા છે તે બેનું કીધું છે. તમે બેનેનો તે ગઈ કાલનું વરતમાન પત્ર આજે વારી પડે છે, ત્યારે આ મોબેદને બીચારાને વરશોની જુની ફાંદિલા ઉઠાવતાં કેટલો કંઠાલો ઉપજ્યા હશે ? પણ વીદવાંનો શોખનવરોજ છે, જેને આપણે કંઠાલો સમજ્યે છીએ તેને શાખીલા વીદવાંનો “મોહાબતની મેહનુત”ને નામે પીછે છે, અને આ ગરીબ શોબેદ સાહેબે પોતાના મહુજબ ઉપરની મોહબતને ખાતર એટલી તસદી ખેંચી હોય એમ મને લાગે છે. હું આ પુસ્તકને આપરાં નાનાં બાલકો માટે ઘણું અગત્યનું ગણું છું. પણ જે તે બાલકોના હાથમાં અમથું મેલવામાં આવે તે તે કાંઈ બાલકો ઉલટથી વાંચવાનાં નથી. મારી પોરોળ, રોહાબે અને ભલ આગલ દર રોજ રાતના રાતના માતર, એક એક પાનું હું વાંચી સમજાઉં છું, પણ તે ઉપર અમુને એક કલાક લાગે છે. દરએક ફકરે કીયા વીદવાંનોનાં લખાણ ઉપરથી લીધે છે, તે વીદવાંને લગતી વીગતો, તે કયા જમાનામાં થઈ ગયે, તે કયા દેશનો રહેવાશી હતો, તેને લગતી ભુગોલ અને તવારીખના જ્ઞાન શાય જ્યારેએ ફકરાઓને લગતી હું શબ્દ આપું છું, ત્યારે તેઓ

જાણે અરેબીયન નાઈટ્સની વારતા સમજતા હોય એવી ઉલટથી સાંભલે છે. આવી અગતની પણ લુખી બાબતો બાબકોના મન ઉપર ઠસાવવાનો એજ ખરો રસતો છે. વલી એવા રાતે સમજાવતો વેલાએ તેમને જે નીરદોશ સવાલો કરે છે તેથી અમુને ઘણી ગમત પડે છે. મારી ખાતરી છે કે, માતર આ ચાર આનાનું ચોપાનીઈ તમે બેનોને પણ આપણા પુરાતમ મહાજનનો સારો ખ્યાલ આપી શકશે. દરમિતે જરથોસ્તી માતાને હું આ ચોપાનયાંની ભાષાંભણુ કરતાં અચકાતી નથી, અને એ જરથોસ્તી નીશાલોમાં ઇનામો આપવાનું મારા હાથમા હોય તો યુજરાતી બીજી ચીજ ચોપડીએને બદલે હું આ ચોપાનયું મોટી ખુશી સાથે આપું. મેં તમે બેનો ઉપર તમુને પસંદ પડતી ચોપડીએ વાંચવા મોકલવાની કબુલાત આપી છે, પણ દલગીર છું કે પહેલીજ વાર મને કબુલાત તોડવી પડશે, કેમકે માતર ચાર આના જેટલી નજીવી કીમતનું આ ચોપાનીઈ તમે જેવાં બેનોએ ખરીદીને પોતા પાસે રાખ્યું જોઈએ. અલબત્ત તમુને એ ચોપાનીઓમાં જોદણીની અને એબારતબદીની કેટલીક ખાંખીએ જણાશે, પણ તમારે જાણવું જોઈએ કે, જાહાજ કેળવણી વગરના એક ગરીબ મોબિદતી એ એક કમીની કોશિશ છે અને તેમાં તેવું પોતા તરફનું કંઈ પણ આપવાને બદલે નામીયા વોદવાંનોનાં મતો ભગાં કીધાં છે. હાલ એજ અરજ

કેમસેરે હિન્દ—તા. ૭ મી એપ્રિલ ૧૮૮૯.

જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી અથવા પેગંબર જરથોરાત અને તેની દીન વીરો જુદા જુદા વોદવાંનોએ આપેલાં મતોનો સંગરહ કરી લખનાર એરવદ દાદાભાઈ ખરોદજ દોરડી. તે પુરાતમ આતસખાનાનાં કરતાં, મુબઈ, વરતમાન છાપાખાનું, ૧૮૮૯ ફકત બાવન પાનાનું આ એક નાથકનું ચોપાનનું છે પણ તે એક ગરીબ મોબિદ સાહેબના ખરા ઉદયાગનું પરોણામ છે. એરવદ દાદાભાઈ ઈંગરેજ ભાષા બોલકુલ સમજતા નથી, તે છતાં તેવું આ ચોપાનનું અજબ જેવાં ખટીપણીથી તઈઆર કીકું છે. તેમાં યુનાની, ફરેસ, લાટીન અને ઈંગરેજ ભાષાના પુસતકોની જેમ જેમ સાહુદતો ટાંકવામાં આવી છે, જે સઘણું તેવણું વરસા સુધી ચાલુ અભયાસ પછી યુજરાતી ભાષામાં પરગટ થએલો દીન ધરમનો ચોપડીએ, ચોપાનયાંએ અને વરતમાન પતરોની ફાઈલા મધેશી મક્કી આપવું છે. તવારીખે કદીમ ઈરાન, કે તવારીખે સાસાનીઆન, તજકરેતેલ હોકમા, કે તવારીખે મલુકે, તવારીખે જરથોસ્તીયાન, જેવાં પુરાતમ પુસતકોને આ ખટીયા એરવદ સાહેબ જુલયા નથી, કે નથી તેવું જરથોસ્ત નાનું, જરથોસ્તની ધરમના રંસાલા, હુવાલ જઈ અવસતા દીને માજદાયશની, દેકાપને દીને જરથોસ્તની, ફરમાને જરથોસ્ત, દબિસતાન, દશાતીર, યુલજરે નશીયત, જેવાં જાણીતાં પણ હાલ જુલકાઈ ગતાં પુસતકોને વીશારવાં વકી તે ઉપરાંત જરથોરાત અભયાસના અકે, પારશી પરકાશ, પારશી મીતર, જગત મીતર, બામદાદ, ઈતયાદી પનગે ચા પરખયાત જુનાં પુસતકોના ધોણ ઉઠાવવામાં એ એરવદ સાહેબે આલસાઈ કીધી નથી. એ સઘણું જાણું વકી યાનું હોય તેમ હાલમાં ચાલુ વરતમાન પતરો અને માસીક ચોપાનયાંએના પણ તજીબ જગજગ હાલ લીધા છે. જેએ એમ કહે છે કે યુજરાતી ભાષાના પુસતકોમાં ઝાંઝા દમ નથી, તેમને આ નાનાં ચોપાનયાંની મારફતે એરવદ સાહેબે બતલાવી આપવું છે કે એ ભાષામાં વોદયા હુનરના પુસતકોની ગમે એટલી ખુટ હોય તોપણ દીનખુરાત જરથોસ્તીએ અગરજા પાતાના પુરાતમ ધરમ માટે એ ભાષાની મારફતે જ્ઞાન લેવા માગતા હોય તો તેમને માટે બોહાળ ખેર પડેલું છે. આટલા બધા ખેતોલા અભયાસ પછી એરવદ દાદાભાઈએ આપણી સાંમેરજી કીધેલાં ચોપાનયાંના પાંચ ભાગ કીધા છે, જેમાં ભાગ પહેલો પેગંબર જરથોસ્તની તારીક ઉપર રોકેલો છે. પણ આ તારીક જરથોસ્તીએને મોઢથી નથી, તે આ પુસતકની મુખય ખુબી છે. તમામ જુદીન વોદવાંનો અને જોલમાએ આ અશો પેગંબર માટે શું શું લખી ગયા છે તે સીલસીલાખગ વાંચતા કોઈપણ ખુસત જરથોસ્તીનું હૃદય દુરખાયા વગર રહે નહીં. એજ રથેશી ખોજ ભાગમાં જુદીન વોદવાંનોની જરથોરાતી ધરમ વીશોની તારીક સમાવવામાં આવી છે. આ બે ભાગ દરેક જરથોરાતીએ કીડી ફરીથી વાંચવા ભાગ છે એટલુંજ નહીં પણ પોતાના અશો પેગંબર અને તેનાં શાયા મહાજનને બાકી ઈશાના તરફની સરડીકેટની કરી પણ જરૂર હોય તો તે માતર આજ ચોપાનીઓ મધેશી પુરતી રીતે મક્કી શકશે. કેવા કેવા જોલમાએના આ પુસતકમાં સાહુદતો ટાંકવામાં આવી છે તે માતર પુરાતમ જમાનાના પક્ષીની, પુલુતારક, આગાઈયસ અને સતરેખોના નામ ઉપરથીજ જણાશે. વક્તી નામીયા યુરોપીઅન જોલમાએના સાહુદત તરોકે ડાક્ટર સટાનલી, લારડ બાયરન, બરકલે, હાઉગ, રર વોલીયમ બેનસે, કોબ, ઈતયાદીનાં નામે જેવામાં આવે છે. અલબત્ત અંગરેજ ભાષાના અજાનપણાંને લીધે એ નામે આપવામાં કેટલીક કકોડી ખાખીએ જેવામાં આવે છે પણ તે સઘણું તેમની હાલત ધયાનમાં લેતાં મેહલથી દરયુજ થઈ શકે છે. ઉપરા બે ભાગો, આ ચોપાનયાંમાં મુખય અગતના જણાય છે તે ઉપરાંત તરોકે ભાગ આતરાતી બાબદ ઉપર રોકેલો છે, જે તેમની “પુરાતમ આતસખાના”માં આપેલી વોગતે પછી તેમને મલેલો તદન નવીજ વીગતો છે. માણસ જાતને ધરમ પાલવાની અગતવાલા એથી ભાગ ઝાંઝા દમ જેવા નથી, અગરજા એરવદ સાહેબ આહેતો તે બાબત ઉપર એટલું એક જુદું ચોપાનનું લખી શકે એવી વીસતરણ બાબદ છે, અને પાંચમાં ભાગને પરખુટણ નામ આપવું છે. પણ ઉલ્ટા બે ભાગ વગર આ ચોપાનનું એટલું અગતનું થઈ પડ્યું છે કે ઉપરા બે ભાગો નહીં હોત તો આ ચોપાનયાંની અગત ચોખી થતે નહીં. ફકત ચાર આનાની કીમત રાખી તેના કરતાએ પડસા કમાવાના લોભ કરતાં પોતાના મહાજનની સેવાનો વીચાર વધુ રાખેલો લાગે છે, અને એનો જાણીને ખુશી છીયે કે દીનખુરાત જરથોસ્તીએ તરફથી તેને ઘટતો આશરો મલે છે. દરેક જરથોરાતીને અમારી ભલામણ છે કે પોતાના પેગંબર અને મહાજનની આલાચક સતુતીનું પુસતક ખરીદવું એટલુંજ નહીં પણ પોતાની પાસે સંભાલથી જાલવી રાખવું, કે તેમને અભણ જુદીના તરફથી થતા તેમના મહાજન ઉપરના ટીકા વેલાએ વોદવાન જુદીનોની હીમાયત રજી કરવાને બની આવે. જરથોસ્તી બાલકે એ અમે આ ચોપાનનું વધુ જરૂર વીચારીએ છીએ. કેમકે આનું વાંચન તેના કુમલાં મગજ ઉપર ઠસવયાથી શુકતો મેજવાલાએ અને મીશનરીએના ભમાવવા વીશોની તેમને માટે ધાસતી રહેશે નહીં. નાનાં જરથોસ્તી બાલકોને ઇનામ આપવા લાયકની આટલી સસતી અને તોપણ આટલી કીમતી ચોપડી અમેએ જવલેજ જોઈ હશે. છલે એરવદ દાદાભાઈને પોતાના મહાજનની આ સેવા માટે મુબારકબાદી ઈછતાં એક અધોરતાન તરોકે તેવું પોતાની કુસજા બખતનો આવે

આરો ઉપચોગ કરે છે તે વીરો શાખાશી આપી અમો ઉમેદ રાખ્યે છીયે કે તેમના આ શુભ દાખલાની તેમના ખીલ અધોરનાન ભાઈબધો નકલ કરતાં રીખશે. શુ આપણા ભણેલા ઈરવદ શાહેઓ મધેથી, ઈરવદ છવણુજ જેવા ઉપચોગી ગરહસય, ઈરવદ દાદાભાઈની આ આઈતી મેહનતનો લાભ લેઈ, વધારે શુધરેલી ઢપે અસલ અંગરેજ ફકરાવો ભેગા કરી આ કીમતો સંગરહનો ઈંગરેજ તરજુમો બહાર પાડી નહીં શકે ? વગર શમજે જરથોશતી ધરમ ઉપર ઝુલહેતમ કરનાર ઈંગરેજ મીશનરીયાને ચુપ કરવાને આ ચોપાંનયાનો ઈંગરેજ તરજુમો વધારે ઉપચોગી થઈ પડશે.

મુખર્જીનાં નામે જમશેદ—તા. ૮ મી એપ્રિલ ૧૮૮૯.

જરથોશતી ધરમની મોતેબરી—શુભ અદ્વશાનના કદના છપણુ સફાની આ ચોપડી તેના બનાવનાર ઈરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી તરફથી મલી છે. જેવાંએ પુરાતમ આતશખાના અને દાદાજી નોશરવાંન ચોપડીઓ વાંચી હશે તેવા મો. દોરડીને તરત આલખી શકશે. અમારા પારસી વાંચનારાઓમાંથી જેઓ મી. દોરડીની આ ચોપડી વાંચશે તેઓ જરથોસતી ધરમ વીરો મોટા મોટા વીદવાનોએ આપેલાં આ મતોથી હરખાયા વીના રહેશે નહીં. મી. દોરડીએ આ ચોપડી લખનાં જે જે પુસ્તકોની મદદ લીધી છે, તેની ફકત ટીપજ આ ચોપડી ઉપચોગીયું દેખાડી આપે છે. આ ચોપડીની કીમત ચાર આના રાખી છે. જે કીમતે ધોળીતલાવપર આપેલાં મુખર્જી વરતમાન પરસામાંથી મલશે.

શુભ અદ્વશાન—એપ્રિલ શને ૧૮૮૯.

“જરથોસતી ધરમની મોતેબરી” એ નામનો રેશાલો ઈરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડીએ રચી મળટ કર્યો છે. તેમાં “પેગમબર જરથોશત અને તેનો દાન વીરો જુદા જુદા વીદવાનોએ આપેલાં મતો”નો સંગ્રહ જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી કરવામાં આવ્યો છે. તે મતો યુરોપીયન તેમજ શેહમેદન વગેરે લખનારાઓનાં પણ છે; અને પારસી ધરમવાલાઓએ પારસી ધરમ વીરો આપેલાં ઉંચાં મતો, પારસી કોમનાં લોકો ગરૂરીસાથ વાંચશે. તેવાં છુટાં છુટાં મતો તેઓએ ઘણાં વાંચ્યા હશે પણ તેમનો સામરો જ્યો આપવાની કોશિશ આ પહેલ વેહેલીજ છે. તેમ કરીને આ ઈરવદ સાહેબ પોતાની કોમની એક સેવા બનવી છે, જેનો બદલો તેઓ તરફથી તેમને મલવાની હોમો આશા રાખ્યે છીયે. ઈરવદ દાદાભાઈ એક સાધારણ મોખેદ છે; છતાં પોતાના ખીલ ભાઈબધોની પેઠે પોતાનો વખત નકામો ન કાઢાડતાં આવાં ઉપચોગી કાંમો પામલ રોકે છે તે ખીલ મોખેદોએ નકલ કરવા બેગ છે. તેમની આ કોશિશ પહેલ વેહેલીજ નથી. એની અગાઉ બે તરણુ ચોપાંનયાં તેઓએ બહાર પાડ્યાં હતાં, જેઓમાં “પુરાંતમ આતશખાના” વીરોને રેશાલો નોંધ કરવા બેગ છે. તેણુ કેલવણી પામેલા વરગના નથી, અને તેથી પોતાનાં લખાણો યુજરાતી ભાશામાં મળટ થયાં પુસ્તકો, ચોપાંનયાંએ અને પતરોને આધારે ઘણું કરી તેઓ કરે છે, જેથી સવભાવીક રીતે જે કાંઈ અપુરણતા રહેવી બેઠય તે તેમાં દેખાય છે; પણ તેથી તેમને ઉતેજન આછું મલવું બેઠયું નથી. તેમના આ રેશાલોમાં હજાર જરથોશત અને તેના ધરમનો મોતેબરી વીરોનાં મતો બેઠે, કેટલાક ફકરા તવારીખ રૂપો તેમજ કેટલાક મતબેદના પણ ભલાયલા બેવામાં આવે છે, જે નહીં આવ્યા હોત તો ચાલો શુકત. પારસીઓમાં ધરમ સંબંધી જ્ઞાન વધારવાની હાલ કોશિશ થાય છે, તેને આ રેશાલોથી આડકતરી એક મદદ મલશે; અને તેટલા માટે તેઓમાં તેના ફેલાવો થયેલો બેવા હોમો ઇછયે છીયે.

મુખર્જી સમાચાર—તા. ૪ મે ૧૮૮૯.

“જરથોસતી ધરમની મોતેબરી” નામનું મોટું કદનું એક ચોપાંનયું ઈરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડીએ બનાવી બહાર પાડ્યું છે તેની પોંદોંચ કમણુ કરતાં તેના તરફ સતોષ દેખાડયા વગર હોમોને ચાલવું નથી ઈરવદ દાદાભાઈ એક મોખેદ અને મોખેદી પેશો કરનારા છે. તથા ઉંચી કેલવણીની દાવો ધરાવતા નથી તોપણ પોતાની કુરસતને વખત પારસી ધરમ તથા સંસ્કારના વાંચણોમાં રોકી તેઓમાંથી અગતના સાર ખેંચી પોતાના હમદીનોનો સેવામાં ધરતા આવયા છે. “પુરાંતમ આતશખાના” વીરોને તેમનો નીબંધ પારસીઓ માટે ખરેજ ઉપચોગી હોતો અને હોમો બાણોને ખુશી છેએ કે તેની તરણુ આવવતી કાઢાડવા જેટલો આશરો પારસીઓ તરફથી તેમને મલીયા છે “જરથોસતી ધરમની મોતેબરી” વીરોને તેમનો હાલનો નીબંધ પણ તેવોજ ઉપચોગો થઈ પડશે એવી આશા હોમો રાખ્યે છીયે. એ નીબંધમાં જરથોશતી ધરમ તથા સત જરથોશત પેગમબર વીરો ખરીસતી, મુસલમાન વગેરે જુદા જુદા લખનારાઓએ આપેલાં ઉંચાં મતોનો સંગ્રહ કરવામાં આવેલો છે, તે ઉપરાંત ધરમ પાલવાની અગત વીરો, આતશ વીરો તથા પરચુટણુ બાબત વીરોનાં મતો પણ એકઠાં કરી આ ચોપાંનયાને કુલ પાંચ ભાગ અને બાબત સફામાં તેમણે પુરૂં કર્યું છે. જરથોસતીઓ આ ચોપાંનયામાં સંખ્યાબંધ ઉતારા વાંચી મધન થયા વગર રહેશે નહીં કે તેમની પવોતર દાન અને પાક પેગમબર વીરો જુદાંદીન જેવાઓ પણ કેવા ઉતમ વીચારો આપી ગયા છે. ઈરવદ દાદાભાઈના ચોપાંનયામાં હાઈ તહીં કંઈ સમજ ફેરતી ઝુકો નજર પડે છે તોપણ તેઓએ લીધેલી મેહનત અને ઉપજવેલાં પરોણાઓની કીમત તેથી આછી થઈ શકશે નહીં. પારસીઓને ઘટે છે કે આ ચોપાંનયાનો નકલો છુટકો ખરીદી એવા એક ઉલટમદ અને મેહનત મોખેદ સાહેબને તેમની ભણી કોશિશમાં ઉતેજન આપવું.

ચજાં પરસત—તા. ૫ મી મે ૧૮૮૯.

“જરથોસતી ધરમની મોતેબરી” આ નામનું એક ચોપાંનયું તેના લખનાર ઈરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડીની ઉલટ અને જેહમતને માટે તેમને પુજારકબાદી આપવા બેગ છે. જરથોસતીઓના પેગમબર અને તેમના મહુબજ વીરો જુદા જુદાં ઉરોપીયન આલખાંઓ જે કંઈ કહી ગયા છે તે સઘણુ આ યુજરાતી પુસ્તકમાં ઈરવદ દાદાભાઈએ ઉતારી લીધું છે એમાં

તેઓએ નવું કશું કીધું નથી, તેણે જે જે ઉતારા કીધા છે તે ગુજરાતી દક્ષિણમાં અતીયાર આગમજના થઈ ચુકેલાં લખાણો અને ઉતારાઓમાંથી તેણે આ ચોપાનનું બનાવી કાઢાડ્યું છે પણ જે ઉલટ અને ઉમંગથી આ કામ થયું છે તે તરફ જોતાં આપણા ઈશ્વર સાહેબની મહેનત માન્યુકત છે. અમે એ ગરહસપ શાય અમારા વાંચનારાઓનો આગલ એકથી વધારે વાર પીછાન કરાવેલી છે—કેમકે આ કંઈ તેમનું પહેલુંજ લખાણ નથી માટે આ વખતે વધુ લખાણું નહીં કરતાં એટલીજ ઉમેદ રાખીએ છીએ કે જે કામ ઈશ્વર દાદાભાઈ દોરડીએ ગુજરાતીમાં બનાવ્યું છે તે કોઈ તેમનાં કરતાં વધારે ભણેલા અને અનુભવી પણ તેમના જેટલીજ ઉલટ અને ઉમંગવાળા ગ્રહસપ ઈશ્વરેજ ભાશામાં સંગ્રહ કરી જરૂર કરે. કોઈ છે એવો!

નુરે એલમ—જુન શને ૧૮૮૯.

જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી અથવા પેગંમબર જરથોશત અને તેની દીન વીરો જુદા જુદા વીદવાનોએ આપેલાં—તેમાં ઉપલાં નામનું એક પુસ્તક આજ લાંબો વખત થયાં અમોને મલી ચુકેલું હતું; પણ વખતની કેતાઈ તેમજ અમારા પતરનાં નાનાં કદને લીધે તે આજ સુધી અમારે ત્યાં એમજ પડી રહ્યું હતું. માટે તેની પહેલાં કયુલવામાં તેમજ અમારી તરફનાં તેના બાબમાં વીચારો જણાવવામાં જે ઠીલ થઈ છે તેને માટે પ્રંયકરતા તરફથી અમે દરજીચર ચાહીએ છીએ. આ પુસ્તક જે કોઈ વારતા, નાટક, ગાયણ, કાહાની—કીસા, અથવા તો તેનું કંઈ દીલ રીઝવાનારું હોત તો અમે ખાતરીથી માનીએ છીએ કે, તે આજના પારશી કુટુંબમાં હરખથી વંચાયું હોત, પણ તેમ નહીં હોવાથી હમે નથી માનતા કે તેવાજ હરખથી એ પુસ્તક વંચાયું હોય.

જરથોશતી ધરમની મોતેબરીનું પુસ્તક એક જાતનો સંગ્રહ છે, જે સંગ્રહ રચવા ખાતર તેના કરતાં વરતમાન પતરોની રાંધેલી ઉપરાંત નહાના મોટાં ચોપાનયાં અને ગ્રંથો મલી લગલગ ૧૦૦ પુસ્તકો ઉઠાવવા પડ્યાં છે, જેની પાછલની મહેનત તરફ જોતાં તેમજ તેના કરતા ઈશ્વર દાદાભાઈ ખરોદજી દોરડી, કે જે એક ગરીબ પણ ઉમંગી મોખે છે, તેની હાલત તરફ જોતાં ખચીત તે બીચારાને તેની મહેનત, ખર્ચ અને તેના વખતના ભિગને અછો બદલો મલતો થઈ છે. ઈશ્વર દાદાભાઈ એક સાધારણ મોખેદીય કામ કરનાર અધાર મોખે છે. નથી તેમનામાં કશું ઈશ્વરેજ થા બીજી ભાસાનું જ્ઞાન તે છતાં તેમનો સાબ અને લાગણી તેમજ ખત નદન જુદીજ તરાહના છે. ગોયા પારશી ધરમના જુના પુસ્તકોના આજ કેટલુક થયું તેણે કીડાજ થઈ પડેલા જણાય છે, અને જુ મીશાલ તેણે તેની પાછલ લાગી રહેલા જણાય છે. હમે કહીએ છીએ કે—જો તેમ્ણો વીદ્યા અભ્યાસમાં આગલ વધેલા હોત તો પારશીઓ વચે એક ફીલસુફીનો દાવો ધરાવી શકત. આગલા વરશમાં તેમણે “પુરાતન આતસપાનાઓ” નામનો એક રેશાલો બાહાર પાડ્યો હતો તે તેમજ આ હાલત પુસ્તક તેમના અભ્યાસની તેમજ તેમની મન અથવા યાદદાસ શકતીનો અછો ગુણુલી આપે છે. પોતાના ગરીબ ધરનું પોતાના ધધામાંથી ગુજરાણ કરવા ઉપરાંત કુરસદને વખતે સેંકડો જાતના તહેરવા રજાના પુસ્તકોની બોલ કરવી, તેમાંથી અગતીયની બાબદો સુટી કાઢાડવી, તેને અખાતરમાં ગોઠવવો એ ખચીત ભારે મહેનતનું કામ છે, અને તેનું એક બીકટ કામ એક મોખે જેવો ટુક કેલવણીના ભડોળ વાલો ગરીબ માણસ બનવી દેખાડે એ ખચીત આજના આપણા વીદવાન દશતુરો, કેલવાયલા મોખેદો, અને ઊંચે દરજેના કેલવણી લીધેલા પારશીઓને થયુજ શરમાવાનારું છે. આજના દસતુરો ખાલી તરજુમાઓ કરવામાં વખત કાઢે. આજના મોખેદો કેલવણી લઈ બાપોકો ધધો તણ દેય, અને આજના બેહુદીનો વીધવા અભ્યાસ કરી નાટકો, ગાયણ, કાહાણી—કીસાઓ અને એવાંજ મોજ સાબ અને દીલ રીઝાંવાનારાં પુસ્તકો રચવામાં પોતાની સકતી ખરબાદ કરે છે, તેમજ આજના પારશીઓ વીધવાનોમાં તેમજ જાહેર લખનારાઓમાં ખપવા છતાં આગલ રહી પોતાના ધરમની ખરબાદી કરવા નીકલે છે, ધરમ પુસ્તકોને ખોટાં પાડવાની હામ ભીંડે છે, અને છેવટે અવસતા ભાશાની ખરબાદી કરવાને મેદાન પડે છે તેવા સખશો માટે ઈશ્વર દાદાભાઈનો દાખલો તેમ્ણોની પોઠ ઉપર એક મજબુત ચીમકી છે.

જો આજના દશતુરો, મોખેદો, અને વીધવાનમાં ખપતા બેહુદીન શાહેજો ઈશ્વર દાદાભાઈ જેટલીજ લાગણી, ઉલટ અને ખત ધરાવતા હોય તો આજે પારશીઓ સેહેલાઈથી પોતાની કીરતી વધારી શકે; પણ તેમ નહીં તો તેઓ ખાતર ઈશ્વર દાદાભાઈનું, આ પુસ્તકજ વચે તો તેનાંથી પણ તેઓ પોતાને અનેક જાતના લાભો કરી શકે, પોતે નહીં જાણતી બાબદો જાણી શકે તથા પોતાના ધરમ તરફની લાગણીમાં વધારો કરી શકે.

ઈશ્વર સાહેબની આ પુસ્તકની રચના તેમજ તેની સારી છપાઈ તરફ જોતાં તેમાં જે કેટલીક વાક્ય રચનાની ભુલો જોવામાં આવે છે તે તે એ ઈશ્વર સાહેબની હાલત જોતાં માફ થઈ શકે એવી ભુલ જે; તોપણ જે થોડીક વધુ મહેનતે તે ભુલ સુધારવામાં આવી હોત તો લખનારને વધારે જેબ આપત; તોપણ અમારે કયુલ કરવું જોઈએ કે અમારો યાદદાસત મખાણે તેમના આગલાં લખાણો કરતાં આ લખાણની ભાશા વધારે સરસ છે. અમે ઉમેદ રાખીએ છીએ કે તેમના હવે પછીના લખાણમાં આપણુ એથી સરસ ભાશા જોઈશુ. આજકાલ પુસ્તકોનો ખરો સાણવાર તેની ભાશા ગણાય છે. એકવાર ગ્રંથ કરતાં ઉપકાર માની, આ બાબદની શેવટે ઈછીએ છીએ કે ઈશ્વર સાહેબ પોતાની એવી કોશીશો ચાલુ રાખતા રહી પુરશી ધરમ ઉપર સદા વધુ અને વધુ અજવાલુ પાડતા રહે, અને તે કામને માટે અશો અહુરમજ્દ સદા તેમની મદદ રહે એવી અમારો દુવા તેમને આપીન થાઓ !

ભર્ય સમાચાર—તા. ૪ થી જુલાઈ શને ૧૮૮૯.

જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી—એના કરતા ઈશ્વર દાદાભાઈ ખરોદજી દોરડી તરફથી અભીપ્રાય અરથે મલી છે. આજ કાલ મોખેદોની રખીતી ભગાર લચકાતી નય છે તેવા વખતના એક મોખેદને આવી ઉલટ ખતાવતાં જોઈ બહુ પુશી ઉતપન થાય છે. એમાં સેકડો ફીલસુફીના—અને તેઓ પારકા ધરમવાલાઓનાં—મતનો સંગ્રહ કર્યો છે. જેમાં જરથોસ્ત અને તેની દીનની જાબજ તારીફ છે. પણ ઈશ્વર સાહેબે હીંકુ લખનારાઓના શા માટે મત લીધો નથી, નરમદાશીકર, મધુ-

રાહસ્ય વગેરે અચ્છા વીદવાનો સારાં મતો આપી ગયા છે તે નવમઘથ વગેરે કેતાબોમાંથી મળી આવશે. સંગ્રહ કરતાનો ઉદ્દેશ એવો છે કે જે આજનાં જવાનવાંએ પોતાના ધરમઉપરથી વકીન ઉઘાડી પારકા ધરમ ઉપર આશા રાખવાને લલચાવે છે, તેઓને પારકા ધરમવાળાઓએ પોતાના જરથોસ્તની દીન વીસે શુ બોધ આપે છે તેજ સમજાવવું. પણ અકુસોશ કરવા એમ છે કે કરતાની આકાંક્ષા તે પ્રમાણે રૂબીયુત થતી નથી. એ એરવદ સાહેબે બીજા કેટલાક નીચ ઘો બાહાર પાડી પોતાના ગુજરાતી પરીણામ મદરશીત કરી આપ્યું છે.

આતંદી—મે રાને ૧૮૯૦.

“જરથોસ્ત પંચમની મોતેખરા” આપણી પવોજ જરથોસ્તી દીન અને આપણા બરહુદ પંચમખર જરથોસ્ત વીરો જુદા જુદા વીધવાનોએ જે મતો આપેલાં છે તે મતો જુદાં જુદાં પ્રસતકો ઉપરથી સંગ્રહ કરીને એરવદ હંદાલાઈ ખરશેદહ દોરડીએ પ્રગટ કીધાં છે. આ ઉલટમંદ એરવદ જે કે.અંચરેલ ભાશાનુ જ્ઞાન ધરાવતા નથી તો પાણુ પોતાનો કુરસદનો વતખ આવી શોધો ઉપર રીકીને ગુજરાતી પ્રસતકો, ચોપાનયાંએ વીગેરે ખોલીને તેમાંથી જે મલી આવે છે તેનો આ ગુજબ એકંદર સંગ્રહ કરીને તે પ્રસીધ્ધ કરે છે કે એ ખચીત તારીફ લાયક છે. એજ ગુજબ એરવદ દોરડીએ આગલ “પુરાતમ આતશખાનાંએ નામતુ” એક ચોપાનીયુ પ્રગટ કીધું હતું અને વલી આ બાજુ ફારીશમાં તેઓએ જુદાં જુદાં વીદવાનોએ આપણા મહજબ તથા પંચમખર વીરો જે મતો આપેલાં છે તેનો સંગ્રહ કરીને તે એકથો પ્રગટ કીધો છે. જે સંગ્રહ ખચીત દરેક જરથોસ્તી હોશ સાથે વાંચશે. જુદે જુદે કેકાણે છુટી છવાઈ નોંધા જે ધઈ હતી તેનો એકંદર સંગ્રહ એકી વખતે વાંચતા તેની અસર વધારે થાય છે. આ ચોપડીની કીમત ફક્ત આર આના છે અને તે ખરીદવા લાયક છે.

જ્ઞાન વરધક—જુન રાને ૧૮૯૦

આ ચોપાનીઆની પેહેલો નકલ ખરીદ કરનારા સાહેબોની નામની ટીપ.

	નકલ.
દસતુરજી શાહેમ ડાકટર જામાસપજી મીનોચેરજી જામાસપખીસાના	... ૧૬
શેઠ નોસરવાનજી માંણિકજી પીટીટ ...	... ૧૦૦
ખાંન બાહાદુર શેઠ નવરોજી માંણિકજી ખોરી (મગ)	... ૧૦૦
ફૂક પ્રરામજી દીનશાહજી પીટીટ ...	... ૫૦
શેઠ કાવસજી દીનશાહજી એડીનવાલા ...	... ૫૧
શેઠ દીનશાહજી હોરમસજી શાપારીવાલા ...	... ૪૦
શેઠ સોરાખજી સાપુરજી ખંગાલી સી. આઈ. ઈ.	... ૨૫
શેઠ ખમનજી દીનશાહજી પીટીટ ...	... ૨૫
શેઠ કાવસજી દાદાબાઈ દુખાસ ...	... ૨૫
શેઠ દાદાબાઈ રાનજીભાઈ કરનજીઆ...	... ૨૫
સર જમશેદજી જીજીભાઈ તરાનસલેસન ૫ંડમાંથી	... ૨૦
શેઠ રમતામજી ડોસાભાઈ શેઠનાં ...	... ૨૦
શેઠ ધનજીભાઈ બેહેરામજી મેહેતા (કલકતા) ...	... ૧૫
શેઠ શાપુરજી બેહેરામજી કારતક ...	... ૧૦
શેઠ ખાનજી નવરોજી પાવરી ...	... ૮
મુલખાં શીરોજી મદરેશાનાં ૫ંડમાંથી...	... ૬

લગેરે

વગેરે

વગેરે

વગેરે

